

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Tidsskrift for
kulturhistorie og
lokalhistorie
Udgivet af
Dansk historisk
Fællesforening

fortid og
nutid

BIND XXXIV
HEFTE 4
SIDE 285-349
1987

FORTID OG NUTID XXXIII 1986

Ekspedition: Dansk historisk Fællesforening, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K

ISSN 0106-4797

Fortid og Nutid er redigeret af arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen, Esbjerg Byhistoriske Arkiv, under medvirken af universitetslektor Claus Bjørn, universitetslektor Palle O. Christiansen og kontorchef Kristian Kristiansen.

© DHF, redaktionen og de enkelte forfattere

Sat med Baskerville og trykt hos AiO-Tryk as, Odense

Udgivet med støtte fra Statens humanistiske Forskningsråd

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS and AMERICA: HISTORY AND LIFE.

Indhold

Artikler

Christiansen, Palle Ove: Konstruktion og konsumtion af fortiden.....	285
Faye, Jan: Støbejernsgravkors – et metodologisk lærestykke	225
Fihl, Esther. Om fremmede folks sæder og skikke	21
Frandsen, Allan. Bonden og købmanden	1
Goldschmidt, Ditte Bentzon: Danmark – moder eller koloniherre.....	209
Hilden, Adda: Da kvinder lærte at lære	121
Just, Flemming: Brugsforeningerne som innovation	151

Debat

Christensen, John, Henning Koch og Henrik Stevnsborg: Forskning i kollektive aktioner	48
Deskov, Per: Dansk Historisk Bibliografi – en replik	186
Frederiksen, Vagn: Bemærkninger til Erik Strange Petersen (red.): Th. Sørensen: Socialstatistiske undersøgelser	40
Gøbel, Erik: Danske handelskompagnier	242
Hansen, Viggo: "Marginale jorder" og marginale mennesker	239
Ilsøe, Harald: Dansk historisk Bibliografi – fortid, nutid og fremtid	182
Koch, Henning: Se: Christensen, John	
Lind, Gunnar: Dansk historisk arbejdsbibliografi	179
Otte, Helle: Dansk emigrationsforskning – status og perspektiv	33
Petersen, Grethe Carlsund: Synspunkter på moderskabsforskningen	55
Stavnsbjerg, Helge: Focus på levevilkår og dagligdag – og lokalsamfund	174

Stevnsborg, Henrik: Se Christensen, John	
Welling, Ann R.: Dansk historisk Bibliografi – kommentar til en anmeldelse	181

Anmeldelser

Anarki og arbejderhistorie (Helge Stavnsbjerg).....	316
Andersen, Søren H.: Jægerstenalderen. Sesams Danmarkshistorie. Oldtiden. Bd. 1. (Anders Fischer).....	60
Arbejderliv i Aalborg (Helge Stavnsbjerg)	84
Barn og Ung i Sydslesvig 1900–1920 (Ning de Coninck-Smith)	86
Becker-Larsen, Klavs: Tunestillingen (Peter Bondesen)	326
Birkebæk, Frank: Vikingetiden bd. 1–2. Sesams Danmarkshistorie. Oldtiden (H. J. Madsen)	66
Bjørn, Claus: Andelssamarbejdet i Danmark (Flemming Just)	79
Boesen, Gudmund: Danmarks Riges regaler (Mette Thelle)	306
Bornholms militære domiciler (Jens Christensen)	272
Bossen, Jane og Helge Krempin: Helligåndskirken i Flensburg 1386–1986 (Verner Bruhn)	283
Brahe, C. Billede: Kerteminde-værn (Jens Christensen)	272
Brikker til arbejdsløshedens historie (Helge Stavnsbjerg)	323
Bønder og fiskere (Margit Mogensen).	313
Christensen, J. L. Østergaard: Holbæk-lertøj og Holbæk pottemagere (Peter Korsgaard)	272
Christensen, Niels: De fynske kornmøller og deres møllere ca. 1660–1800 (Lotte Dombernowsky)	273

Christoffersen, Axel: København og omegn gennem 6.000 år (Ingrid Nielsen)	267	Henningsen, Lars N.: Ejendomshistorie i Nordslesvig (Birgitte Dedenroth-Schou)	68
Danmarks Kirker, Holbæk Amt (Margit Mogensen)	271	Hertz, Michael: Holbæk i hundred år (Henrik M. Jansen)	82
Danmarks Kirker. Århus Amt. 5. Bd. hft. 27–28 (Peter Bondesen)	85	Historisk Vejviser (Margit Mogensen)	304
Danmarks Kirker. Århus Amt. 5. Bd. hft. 29 (Peter Bondesen)	328	Hjort-Enemark, Axel: Se: Dedenroth-Schou, Birgitte	
Danske Kalkmalerier I (Niels M. Saxtorph)	305	Hvass, Lone: Jernalderen Bd. 1–2. Sams Danmarkshistorie. Oldtiden. (Ulf Näsman)	62
Dedenroth-Schou, Birgitte, Axel Hjort-Enemark og Ole Thisgaard: Overmarksgården 1917–1987 (John T. Lauridsen)	329	Højrup, Ole: Fyrbøder og maskinmester (Søens Folk bd. 4) (Erik Gøbel)	318
Det danske godssystem (Asger Th. Simonsen)	311	Højrup, Ole: Skibskok og messedreng (Søens Folk bd. 5) (Erik Gøbel)	318
Dombernowsky, Lotte: "Slagsmaale ere nu om Stunder langt sjældnere..." (Asger Th. Simonsen)	76	Jensen, Erik Bartram: Snedker- og Tømrerforbundets Viborg afdeling 1885–1985 (Helge Stavnsbjerg)	84
Døygård, Heino: Fra det nu forsvundne Dansk Vestindien (Erik Gøbel)	324	Jensen, Jørgen Steen: Møntsamlere og forskere (Jens Christensen)	315
Engberg, Jens: Dyre lærepenge (Helge Stavnsbjerg)	277	Jensen, Kr. Marius og Anette Reenberg: Landbrugsatlas Danmark (Karl-Erik Frandsen)	262
Engberg, Jens: I minefeltet (Helge Stavnsbjerg)	322	Jensen, Niels Erik: Se: Ganshorn, Jørgen	
Engelholm skifteprotokol 1775–1850 (Jens Christensen)	68	Jespersen, Knud J. V.: Fyns Stifts Patriotiske Selskab 1810–1985 (Torben Hansgaard)	83
Fafner, Hans Henrik: Amagerbanen (Helle Askgaard)	81	Joensen, Joan Pauli: Folk og fisk (Peter Korsgaard)	265
Fink, Troels: Estruptidens politiske historie (Verner Bruhn)	264	Jørgensen, Harald. Lokaladministrationen i Danmark (Lotte Dombernowsky)	252
Fra marsken til prærien. Niels Gørdings erindringer (Helle Otte)	282	Jørgensen, Per, Lisbeth Steen-Pedersen og Else Trangbæk: SPIL UD – Idræt og historie (Poul E. Porskær Poulsen)	324
Fri skole (Henning Ringgaard Lauridsen)	317	Karkov, Johan P.: En landsbydreng blev læge (Peter Korsgaard)	319
Friskolelæreres livsvilkår (Henning Ringgaard Lauridsen)	317	Knakken (Jens Christensen)	274
Fromhed og verdslighed i middelalder og renaissance (Jens Chr. V. Johansen)	72	Knuds-Bogen (Grethe Jacobsen)	308
Gammelgaard, Arne: Grever og godtfolk (Sidsel Eriksen)	278	Kofod, Else Marie: Evald Tang Kristensen (Jens Christensen)	315
Ganshorn, Jørgen og Niels Erik Jensen: Randers bindingsværk (Anne Christiansen)	328	Kommercekollegiet 1735–1816 (Birgitte Dedenroth-Schou)	304
Gregersen, Hans: Trankebar (Erik Gøbel)	324	Krempin, Helge: Se: Bossen, Jane	
		Krogholt, Herman: Barske tider (Peter Korsgaard)	319
		Kryger, Karin: Allegori og Borgerdyd (Dorthe Falcon Møller)	73

Kryger, Karin: Frihedsstøtten (Dorthe Falcon Møller)	260	Olsen, Rikke Agnete: Borge i Danmark (Per Kristian Madsen)	70
Kvindefællesskaber (Hanne Caspersen)	80	Olwig, Kenneth: Nature's Ideological Landscape (Asger Th. Simonsen) . .	258
Kaarsted, Tage: Ove Rode som indenrigsminister (Verner Bruhn)	314	Pedersen, J. Ingemann: Susåen og Den Danneskjoldske Kanal (Margit Mogenssen)	327
Landboliv i Viborg Amt (Bodil K. Hansen)	275	Petersen, Flemming Rune og Gerda Meyhoff: Søborg Sø (Margit Mogenssen)	326
Langkilde, Hans Erling: Nyklassicismen i købstæderne (Anne Christian-sen)	266	Prange, Knud: Lokalhistoriske kilder (Erik Kann)	251
Langs Gudenåen for 100 år siden (Peter Bondesen)	85	Prange, Knud: Lokalhistorikeren som forsker og skribent (Erik Kann) . . .	251
Larsen, Kurt E.: Indre Mission i ny tid (Henning Ringgaard Lauridsen) . .	80	Prange, Knud: Slægtshistorie/lokalhistorie (Erik Kann)	251
Lauridsen, Chr. E.: 100 år – Mariager Landboforening (Torben Hansgaard)	277	Prange, Knud: Svenskekrig stilstand – opgang (Erik Kann)	251
Laursen, Jesper: Krybskytter i Danmark (Asger Th. Simonsen)	253	Rasmussen, A. Hjorth: Vejen til Nord-søen (Poul Holm)	79
Lex Rechnitzer (Jens Christensen) . . .	320	Rasmussen, Dagmar: Erindringer fra Vejleådal (Peter Korsgaard)	319
Lidegaard, Mads: Hans – En eskimo (Peter Korsgaard)	307	Rasmussen, Edit: Mester og svend (Bent Blüdnikow)	325
Lokale småtryk (Bodil K. Hansen) . . .	67	Rázga, Hildegard: En barndom i Sund-toldens Helsingør (Peter Korsgaard)	319
Lorenzen, Erna: Tråde bagud (Bodil K. Hansen)	307	Reenberg, Anette: Se: Jensen, Kr. Marius	
Lyngby Kirkebog 1641–1699 (Erik Kann)	246	Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse III,1 (Birgitte Dedenroth-Schou)	245
Martensen-Larsen, Florian; Hav, fjord og handel (Jens Christensen)	274	Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse IV, 1 (Birgitte Dedenroth-Schou)	246
Matthiesen, Christian Wichmann: Danske byers vækst (Helle Askgaard)	77	Rødovre Kirkebog 1682–1814 (Erik Kann)	246
Meddelelser fra Kattegat-Skagerak projektet (Jens Christensen)	273	Sankt Knud Konge (Grethe Jacobsen)	308
Meyhoff, Gerda: Se: Petersen, Flemming Rune		Schovelin, Julius: Strejkerne i Danmark 1862–1881 (Helge Stavnsbjerg)	261
Nielsen, Beth Grothe: Anstaltsbørn og børneanstalter gennem 400 år (Ning de Coninck-Smith)	256	Sesams Danmarkshistorie. Oldtiden. Bd. 1. Jægerstenalderen. Se: Andersen, Søren H.	
Nielsen, Poul Otto: Bondestenalderen. Sesams Danmarkshistorie. Oldtiden. Bd. 2. (Torsten Madsen)	61	Sesams Danmarkshistorie. Oldtiden. Bd. 2. Bondestenalderen. Se: Nielsen, Poul Otto	
Nordisk Lovoversigt (Grethe Carlslund Petersen)	249	Sesams Danmarkshistorie. Oldtiden. Jernalderen bd. 1–2. Se: Hvass, Lone	
Norn, Otto: To grænseslotte (Poul Dedenroth-Schou)	279	Sesams Danmarkshistorie. Oldtiden. Vikingetiden Bd. 1–2. Se: Birkebæk, Frank	
Ochsner, Bjørn: Fotografer i og fra Danmark til og med år 1920 (Mogens Thøgersen)	69		

Skak-Nielsen, Luise: Byernes brandtaxationer (Erik Kann)	251	Varde Museum 1912–1987 (Peter Bondesen)	330
Sode-Madsen, Hans. Ungdom uden arbejde (Helge Stavnsbjerg)	321	Vasström, Annette: Holmens by, Nyboder, og dets beboere (Peter Dragsbo)	270
Steen-Pedersen, Lisbeth: Se: Jørgensen, Per		Vi tar EDB i bruk (Asbjørn Hellum) .	250
Søens Folk bd. 4 og 5: Se Højrup, Ole		Weismann, Carl: Vildtets og Jagtens Historie i Danmark (Asger Th. Simonsen)	253
Søndergaard, Steffen M.: Peder Holden Hansens huse (Peter Dragsbo)	280	Wittendorf, Alex: Rejsen mod virkeligheden (Thomas Bloch Ravn)	72
Søndergaard, Steffen M. m.fl.: Grønne-gade 12 i Ribe (Anne Christiansen).	330	Wolther, Hans Chr.: Den danske hærs uniformering (Peter Korsgaard)	245
Sørensen, Marinus og Svend Martin Nielsen: Fortid og Nutid i Foulum og omegn (Asger Th. Simonsen)	327	Ørberg, Paul G.: Når nøden er størst (John T. Lauridsen)	276
Thisgaard, Ole: Se: Dedenroth-Schou, Birgitte		De kulturhistoriske museers årsskrifter 1986. En oversigt (Margit Mogenssen)	345
Tingbogsekstrakter fra Thy (Jens Christensen)	274	De lokalhistoriske årbøger 1986. En oversigt (Jørgen Dieckmann Rasmussen)	322
Trangbæk, Else: Se: Jørgensen, Per		Historisk tidsskrifter og årbøger – en oversigt (Gunnar Jokobsen)	188
Tyve breve til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen (Jens Christensen)	315	Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Fredericia 1986	88
Tørnsø, Kim: Djævletro og folkemagi (Jens Chr. V. Johansen)	309		
Vammen, Tine: Rent og urent (Birthe Broch)	268		

Konstruktion og konsumtion af fortiden

Refleksioner omkring Le Roy Ladurie's MONTAILLOU

Af *Palle Ove Christiansen*

Mange har sikkert hørt om bogen, som beskriver hvordan den katolske præst i en lille fransk bjerglandsby gik i seng med den lokale adelsfrue i begyndelsen af 1300-tallet; endda i kirken – bag alteret?

Sådanne fænomener pirrer læserens nyfikenhed, og når de tilmed kan indgå i en faglig afhandling af professor ved Collège de France, Emmanuel Le Roy Ladurie, har historien mulighed for at vække interesse i brede kredse. 11 år efter den franske udgave af *Montaillou* har forlaget Forum nu givet danskerne mulighed for at stifte bekendtskab med denne bestseller i verdensklasse; tilmed i uforkortet form.¹

Mange fagfolk har i snævrere miljøer debatteret bogen i dens tidligere udgaver, og vil måske finde følgende omtale noget post festum. Den er for dem ikke mere en nyhed, og Ladurie har endda siden udgivet flere bøger om andre emner, som måske nu er mere oppe i tiden.

Man må imidlertid advare mod den nyakademiske kulturelle norm for faglig konsumtion, hvor en bog efter blot 10 år bliver »gammel« og derfor uinteressant. Dette kan være tilfældet, men gør man denne – særlig i reklame- og modebranchen forekommende holdning – til et princip, som også gælder forskning, viser vel alene vor egen forskningshistorie, hvor galt man også kan komme afsted.

For det andet har læserne efter min op-

fattelse krav på en præsentation i *Fortid og Nutid* af en bog, som i dagspressen har fået en meget omfattende, men på væsentlige punkter misvisende omtale.

Endelig er der sider af *Montaillou*, som både i pressen og i de allerfleste af de internationale anmeldelser ganske enkelt aldrig er blevet taget op, og som i den aktuelle tværfaglige meningsudveksling er af afgørende betydning. Ladurie's studie er i denne sammenhæng et argument i en faglig debat, den er en bog, som i sin praksis står i gæld til sneesevis af antropologiske landsbymonografier, og den er sammen med andre celebre forskeres afhandlinger i gang med at blive eksempel på en historisk genre. Forbindelsen mellem Ladurie's *Montaillou*, den amerikanske historiker Natalie Zemon Davis's bog om postyret omkring en bondes forsvindingsnummer i 1500-tallets Frankrig og italieneren Carlo Ginzburg's afhandling om en møllers verdensbillede er tydelig, trods forskernes forskellige fagmiljøer.

Uden at Ladurie tilsyneladende har reflekteret over det, handler hans bog – og delvis også hans disputats fra 1966 – også om et snart klassisk, men endnu uløst problem, nemlig det, man kunne kalde for stedets sociologi. Det lyder nemt, men er svært. Indtil nu er de allerfleste forsøg på at forklare »lokalmiljø« blevet udsat for en så hård teoretisk kritik, at de fleste forskere har vendt deres interesser i andre retninger. Dermed er problemet imidlertid blevet ladet uløst tilbage!

Palle Ove Christiansen, f. 1946, lektor ved Institut for europæisk folkelivsforskning, Københavns Universitet.

Forfatteren takker Ulla Lund Petersen, Gentofte kommunes bibliotek, for hendes kvalificerede hjælp med at fremskaffe udenlandske omtaler af Ladurie's *Montaillou*. Også tak til Jens Rahbek Rasmussen, Bjarne Stoklund og Uffe Østergaard for kommentering af manuskriptet til denne artikel.

1. Emmanuel le Roy Ladurie. *Montaillou - en middelalderlandsby og dens mennesker* 1–2, Forum 1986. Oversat fra fransk af Jacques Berg.

Før vi går over til at se på, hvordan Ladurie har skrevet sin bog, må indholdet – trods avisomtalerne – kort skitseres.

Landsbyen

Vi befinder os i den europæiske højmiddelalder. Stedet er det sydlige Frankrig på grænsen til Spanien. Montailou er en landsby på et plateau ved foden af Pyrenæerne 1300 m over havet. I begyndelsen af 1300-tallet rummede den mindst 40 husstande med i alt 200–250 personer.

I 1317 var den forhenværende abbed i cistercienserklosteret Fontfroide, Dr. Jacques Fournier, blevet biskop i Pamiers mellem Toulouse og Foix. Denne lærde, menneskekloge og nysgerrige men pedantiske og strenge katolik gjorde fra 1318–26 en ihærdig indsats for at forfølge kristent kætteri og anden religiøs afvigelse i området. Dette var dog ikke noget nyt. Forfølgelse af albigenkerne havde stået på i over 100 år, og hele landsbyens voksne befolkning havde 1308 været arresteret af Inkvisitionen. De nye forhør afslørede også, hvordan folk, på trods af angst og uvished, var præget af katolske/kætterske problemstillinger og Inkvisitionens direkte og indirekte tilstedeværelse i hele deres livsførelse, i de emner de talte om, og i de sproglige udtryk de anvendte. Under Fournier blev 25 anklaget i Montailou og endnu flere vidnede. Forhørene var dog efter datidens normer ikke specielt barbariske.

Bogen handler om (noget af) det, som disse folk fortalte Inkvisitionen. Udsagnene blev oversat fra occitansk til latin, skrevet ned og gemt. Flere har brugt dette stof, og i 1965 udgav Jean Duvernoy inkvisitionssagerne i tre bind. Registrerne til denne kildeudgivelse har været uundværlige for Ladurie's tematiske måde at sammenstille de enorme mængder af spredte udsagn på. Forfatterens afhandling er således ikke en inkvisitionsberetning om forhør og domfældelse; ej heller en religionshistorisk redegørelse om tiggermunkenes tilhængeres »vildfarelser«. Det er i stedet en bog om de træk fra det daglige liv i byen, som kom

frem under de meget grundige interviews af anklagede og vidner.

Ladurie's bog sammenstiller de forskellige passager i protokollerne om fx hyrder, færevandringer, ægteskabsrelationer, kærlighed, venskaber, fælles spisning, sociale kontakter, følelser, religion, magi, sladder etc. etc. Læseren kommer til at kende forskellige husstande og deres beboere så godt, at han – ganske vist ud fra forfatterens signering af stoffet – næsten er i stand til at identificere enkeltpersoners karakteregenskaber. Det gælder filuren Belibaste, den snu præst Clergue og hans bror, den glade og rastløse hyrde Pierre Maury, og den seksuelt krævende (?) lavadelsdame Béatrice de Planissoles.

Det fantastiske ved dette materiale – formidlet ved kildeudgaven og Ladurie's fremstilling – er, at det tilsyneladende er muligt at komme så tæt ind på nogle mennesker i middelalderen, deres tanker og livet i deres landsby, som det her er tilfældet. Hvor svært er det ikke blot at prøve at finde frem til, hvad folk år 1900 mente med det, de sagde? Og hvad talte de forøvrigt om, når de spiste eller gik i seng? I *Montailou* får vi mulighed for at komme ind i deres huse, for at dele måltidet med dem i bjergene, for at lytte til dem under meningsudvekslinger om naboer, sjælens frelse, holdninger til udenomsægteskabelige forbindelser og de rene mennesker (tiggermunkene).

I begyndelsen virker denne 700-årige nærhed nærmest berusende. Jeg må dog indrømme, at den efterhånden igennem Ladurie's 550-siders værk også kom til at føles noget monotont for til sidst at erstattes af en længsel efter at vide, hvilke sammenhænge de mange citater i bogen egentlig indgik i under Fournier's forhør. Ladurie giver os kun på tværs af skriverens protokollater udvalgte fragmenter af svar, der som oftest skal belyse andre sider af livet end det, som den datidige spørger har været ude efter. Dette er naturligvis ud fra forfatterens intentioner ganske legitimt. Som professionel forsker styrer Ladurie på den ene side tematisk/empirisk sit stof med hård hånd. Men på den anden side har materialet (hvad det oplyser, i forhold til hvad det intet fortæller om) faktisk også sty-

ret *ham*. Dog næppe så meget fordi han er stærkt fixeret på sit unikke primærmateriale, som fordi han i realiteten *konceptions*mæssigt styrer det vagt. Hermed er vi fremme ved, hvorledes forfatteren sammenstiller temaerne/passagerne. Det gøres jo netop ikke ud fra ingenting, men altid ud fra noget andet end materialet selv. Er vi ikke opmærksom på dette andet, der styrer stoffets nye sammensætning – og som netop gør *Montaillou* til *Ladurie's* bog – ser vi faktisk kun en del af hans værk. Det er imidlertid sjældent, at Annales-historikere udtaler sig eksplicit om sådanne omstændigheder. Så meget mere besynderligt er det, at den faglige læserverden i så høj grad har set bort fra denne side af afhandlingen, når *Ladurie* faktisk i *dette tilfælde* tydeligt gør opmærksom på sine teoretisk-metodiske forudsætninger.

Den »gyldne regel«

Adskillige steder gennem bogen nævner *Ladurie*, at han har valgt at modellere sin fremstilling op om, hvad han benævner landsbymonografien i bondesamfund. Denne fremstillingsform er ifølge forfatteren blevet en gylden regel inden for dette emne. Her ser det ud til, at han særlig tænker på *Redfield's* studie af den mexikanske by *Tepoztlan* fra 1930 og *Wylie's* bog om den sydfranske landsby »*Vaucluse*« (pseudonym) fra 1957.² Selv om intentionerne i de to afhandlinger var forskellige, så er de begge – ligesom *Montaillou* – karakteristiske ved at være meget lidt analytisk elaborerede. *Wylie* var professor i fransk civilisation, og *Redfield* en af de amerikanske antropologiske pionerer, der (bl.a.) forsøgte at omplante etnografiske lille-skala studier i slægtssamfund til lokalstudier i såkaldte komplekse samfund. Disse lokalsamfunds-studier udvikledes metodisk op til omkring 1960 (spec. i 1950'erne), og kom i deres bedste form til at blive stofmættede, men alment forståelige »tætte beskrivelser« af menneskeligt dagligliv i små lokaliteter. Den teoretiske

konception bag studierne fulgte stadig tydeligere funktionalismens/strukturfunktionalismens flersidede udvikling og etablering i USA og særlig England.

Funktionalismen vil opfatte samfundet som et integreret system, hvor samfundets dele indgår i et funktionelt forhold til hinanden og dermed til helheden. Ideelt set er delene i forhold til samfundet lig med de såkaldte sociale institutioner (fx ægteskabet, retsnormen eller religionen), dvs. nogle overindividuelle forhold, som *Durkheim* (nævnt i *Ladurie's* litteraturliste) har benævnt dem. Set i forhold til institutionerne, betragtet som helheder, bliver individerne imidlertid dele, og samfundet udøver her, via dets institutioner, magt over disse. Gennem denne (skjulte) sociale struktur holdes menneskene på plads i samfundet og i de socialt/kulturelt skabte institutioner, som til gengæld – hvis integrationen og kontinuiteten ellers lykkes – tilfredsstiller individernes sociale/kulturelle fordringer (behov). Gennem en søgende og ikke etnocentrisk arbejdsmåde, bevægende sig fra del til helhed, stykker forskeren det holistiske billede sammen af livet – ofte i en lille lokalitet, eller et andet afgrænset miljø. Lad os med disse elementære begreber fra den funktionalistiske monografi igen se på *Montaillou*.

Ladurie lægger netop vægt på at understrege *Montaillou* som en i sig selv hvilende og ret isoleret by. Både bønder og særlig hyrder kommer dog ofte vidt omkring, og byen besøges også af fremmede, men alligevel er den en form for hele. I dette lokalsamfund fremhæver forfatteren igen og igen den centrale institution, *domus*. Selv om det tilsyneladende vrimler med stærke slægtsbånd i beboernes udsagn, fokuserer *Ladurie* på »hushets« (»det hele hus«, husholdets) betydning. Det er her, folk hører til, det er heri, de socialiseres, det er det, medlemmerne ønsker at værne og at være loyale overfor. *Domus* er mere end *summen* af dets dødelige *individer* (s.46). Han fremhæver, at *domus'erne* er de grundlæggende *celler*, der *tilsammen* skaber »byen« (s.40).

2. Robert Redfield, *Tepoztlan. A Mexican Village*, Chicago 1968 (1930); samme, *Chankom. A Maya Village*, Washington 1934; samt Laurence Wylie, *Village in the Vaucluse*, New York 1964 (1957).

Den anden væsentlige institution er fåre- og gedehyrdernes *cabane*. En cabane er hyrdernes gruppe-, mad- og bofællesskab i bjergene. Selv om hyrderne kunne praktisere visse friheder, var ikke lod sig udfolde i byen Montailou, så var cabanerne alligevel via de økonomiske relationer til fårenes ejere – bønderne – og gennem hyrdernes relationer til deres domus og slægt hele tiden – trods den ofte store fysiske afstand – en del af Montailous sociale organisation.

Her præsenteres vi tydeligvis for landsbyen som et integreret system af kontinuerlig reproduktion og produktion, hvor domus og cabane er de primære institutioner. De er de socialt/kulturelt udviklede dele (celler) i forhold til byen som hele. Og overfor beboerne, Belibaste, Clegue, Maury – og for en stor del også Béatrice – er disse institutioner de normgivende helheder i forhold til dem selv som subjekter. Det er husets lov og fællesskabets holdninger, som styrer den accepterede sociale adfærd. Institutionerne er ganske vist skabt af menneskene vis-a-vis hverandre, men i anden hånd udøver de også tryk (kollektive forventninger) overfor individerne.

Alt dette passer som hånd i handske til den *funktionalistiske*, lokalitetsorienterede bondesamfunds-monografi, men det er langt fra sikkert, at forfatteren har tænkt på denne teoretiske modelkonstruktion, da han skrev sin bog. Men den er i hvert fald indirekte blevet inkorporeret via Ladurie's inspirationskilder til det, han måske håbede (?) blot var en tematisk ordning af stoffet.

Formodningen om, at Ladurie i Montailou *ubevidst* er ved at blive strukturfunktionalist, dog mere i Malinowski's end i Radcliffe-Browns ånd, bestyrkes ved det faktum, at han ikke fører denne organisme-tankegang synderlig systematisk igennem. Alle beboernes mange interessante udsagn om trosforestillinger og disses sammenhæng med deres handlinger bringes nemlig (underligt nok) ikke i nogen direkte forklaringsmæssig forbindelse med de andre institutioner. Religionen svæver på mærkværdig vis ovenover aspekter som økologi, produktion, husholdet, fælles byliv etc., *samtidig med* at de citerede ud-

sagn tydeligt viser, at beboerne ikke har opfattet tilværelsen adskilt på denne vis. Den integrerede helhedstankegang bød netop den funktionalistiske antropolog at finde den måske umiddelbart skjulte sammenhæng mellem »åndelige«, betydningsmæssige og materielle institutioner.

Ladurie fremhæver, hvorledes kætteriet bandt folk sammen, og at Montailou i forhold til andre byer i lavlandet i overvejende grad var et slags afsides kættersk refugium. Samtidig siger han, at Montailou også var splittet mellem troende (dvs. kættere) og ikke-troende (mere ortodokse katolikker). Dette gradsforhold i forhold til en stærkt styrende (religiøs) norm er et klassisk, delikat problem. Når kætteriet imidlertid præsenteres som en så dominerende bagved alting liggende kraft, tvinges interessen over mod ikke-kætterne. Begge kategorier eksisterede tilsyneladende side om side! Hvordan lod dette sig gøre? De troende og ikke-troende delte åbenbart fælles kultur og almene aktiviteter med undtagelse af religionen. Men med den fremtrædende plads religionen indtog som normgiver for utallige gøremål virker det lidet sandsynligt, at denne forskel kunne opretholdes, uden at den netop ville vise sig i en (forskellig) sammenhæng med andre dele af den hverdagsagtige aktivitet. Man kan måske her drage sammenligning med et dansk landsogn, hvor forskellene i almen aktivitet mellem kirkelige retninger som grundtvigianere og missionsfolk omkring århundredskiftet kunne være meget udtalte.

For at udtrykke det på en anden vis: Hvis troen – som altså var så betydningsfuld, at folk led døden for den – spaltede byen og sognet, er denne spaltning svær at få til at hænge sammen med det forhold, at livet ellers skildres som homogent. Ud fra et funktionssynspunkt kunne man med lige så stor eller større ret spørge, om Montailou og omegn ikke repræsenterede to former for social organisation, som nok indeholdt visse fælles institutioner (fra før-kættersk tid), men som definerede deres indhold forskelligt og dermed også udlevede varierende praksis'er. Ladurie nævner ofte konflikter mellem forskellige huse og slægtsgrupper, som netop viser sig i kontra-

sterende syn på samme handlinger. Men besynderligt nok forfølger han ikke disse forskelle. Vi læser meget om kætterne, men man tørster efter at komme ind på livet af deres modsætning, ikke-kætterne. Først derved begriber vi byen i sin *helhed*; men nu er det ganske vist en helhed bestående af hinandens modsætninger, vi er ved at bevæge os ind på.

Lad os imidlertid slutte her for ikke at overfortolke en allerede to gange fortolket tekst. At bogen *Montaillou* er i nært slægtskab med en tidlig og ofte kritiseret funktionalistisk tradition, er imidlertid tydeligt.³

Det fremmede miljø

Foruden de mange, der har udtrykt begejstring for Ladurie's måde at oversætte den verden på, som fremstår gennem Fournier's protokoller, har nogle dog også set med bekymring på den noget hårdhændede og direkte vis, hvorpå han tolker interviewene og oversætter skriverens allerede én gang oversatte latinske tekst.⁴

Forskningsmetodisk kan man med lige så stor ret undre sig over Ladurie's måde at læse sine inspirationskilder og sine komparative referencer på. Redfield's tidligere bøger er nævnt (og her kunne siges mere m.h.t. det, som Ladurie overser i dennes interesse overfor relationen mellem land og by), men besynderligt er det, at Ladurie i de også nævnte bøger *The Little Community/Peasant Society and Culture* fra 1950'erne ikke ser, at Redfield i et af kapitlerne faktisk helt sprænger forestillingen om den funktionelle beskrivelse af det bondesamfund, som aldrig eksisterer isole-

ret.⁵ Han fremhæver, at bondelandsbyen med dens relationer til folk og institutioner udenfor den selv (på godser, i købstæder og storbyer) måske er så ukomplet et system, at den ikke lader sig beskrive som en i sig selv hvilende social struktur.⁶ Redfield forudså, at antropologerne måtte ud af landsbyen og i stedet se på større regioner. Det var imidlertid svært, så længe den indenfor funktionalismen udviklede metode var så godt som enerådende i antropologien.

Her konfronteres vi med et direkte paradoks i forståelsen af Ladurie. Han kender Redfields både tidlige og sene bøger, men bruger kun inspirationen fra argumenterne i de (tidlige) afhandlinger, som hos den samme forfatter senere er kraftigt reviderede og perspektiveret. Dette er så meget mere besynderligt, når man betænker, at de relevante ønsker og forhåbninger, som Redfield fremsatte i sit sene forfatterskab (overfor lokalsamfundsfunktionalisterne) i vid udstrækning og på blændende vis netop er blevet indfriet af regionale franske historikere som Braudel og hans elever – *herunder Ladurie selv* i disputatsen om bønderne i Languedoc. Dette kan logisk set kun forstås, hvis Ladurie nu anser Redfields sene argumenter for irrelevante. Da han imidlertid andetsteds, omend i anden sammenhæng, med rette fremhæver sine egne kollegers fortjenester, er det svært at forestille sig, at han ikke på dette område principielt skulle dele Redfield's sene syn på studiet af bondesamfund.

Da Ladurie tog Montaillou op til undersøgelse, stod han tilsyneladende overfor at skulle forene to, hver på deres felt frugtbare, traditioner,⁷ som måske i hans samarbejding

3. Lokalsamfundsstudierne har forskningshistorisk rod i funktionalismens organisme-opfattelse af »samfund«, som nærmest blev rumligt definerede. Selv om vi er i stand til at se problemerne i funktionalismen, kommer vi trods denne arv alligevel til at studere et eventuelt specifikt liv og bevidsthed i lokaliteter som f.eks. landsbyer eller bykvarterer; hvis vi altså har brug for det, og vi ikke, på grund af analytiske problemer, ønsker at se bort fra det.

4. Se kommentarer i Karen Glente, *Processen mod Beatrice de Lagleize*, Kbh.Uni. 1982.

5. Kapitlet *A Community within Communities*, i R. Redfield, *The Little Community/Peasant Society and Culture*, Chicago 1967 (1953/1956).

6. Redfield 1967 a, 128; 1967 b, 24.

7. Jeg betragter her alene forfatteren ud fra hans egne præmisser. På dette tidspunkt stod Ladurie i en situation, hvor han havde totalt overblik over det bedste i fransk historikertradition, samtidig med at han havde orienteret sig i antropologiens studier af relationer og kultur i små lokaliteter.

kunne have givet et helt tredje resultat. Det skete imidlertid ikke, og det er heller ikke sikkert, at han har reflekteret på den måde. Hvis han imidlertid havde læst sine referencer fra andre fagdiscipliner lidt nøjere, havde han dog i det mindste haft mulighed for det. Betynderligt er det i det mindste at se, at han faktisk i *Montaillou* i meget høj grad lægger sin egen Annales-tradition fra 1950'erne og 60'erne til side for i stedet at skrive inden for en – på dette tidspunkt – noget antikveret antropologisk tradition. De interdisciplinære erfaringer fra de seneste år viser imidlertid, at brug af nabofagets (selv stærkt kritiserede) konceptioner godt i ens eget fag kan aftvinge beundring (blandt dem, der ikke kender kritikken). Dette fænomen hører nok enhver begyndende tværfaglighed til.

Jeg tror imidlertid, at det både er forkert og for let at beskyldte Ladurie for opportunisme, selv om han kan optræde noget nochalant. Fænomenet eller de faglige misforståelser har tilsyneladende også at gøre med den måde, hvorpå den ene fagdisciplin læser den andens bøger.

I Ladurie's ellers hverdagsagtige og noget normativt skrevne afhandling optræder der her og der små faglige debatter eller komparationer. Disse drejer sig mest om, hvordan tingene »virkelig var« eller er, og ikke om forklaringsmåder eller andre teoretiske problemer. I disse diskussioner opererer forfatteren indenfor sit eget faglige univers, og mange af referencerne er forståeligt nok til andre historikere. Foruden de allerede nævnte antropologer forekommer dog også i denne sammenhæng så forskellige folk som Radcliffe-Brown, Lévi-Strauss, Leach, Pitt-Rivers, Goody, Wolf, Godelier, Sahlins og Bourdieu. Det bliver imidlertid aldrig til egentlig faglig debat med disse forskere. Ladurie lader sig for det meste inspirere af dette eller hint (ofte lille) træk i deres bøger, som har ledet hans tanke hen på lignende eller modsatte forhold i hans eget materiale. Dette er for så vidt udmærket, men ingen af disse antropologer har skrevet bøgerne for de små træks skyld. Forfattere som har villet noget andet og mere, må føle det noget forstemmende, at Ladurie ikke griber dybere. For de fleste af disse folk kunne

faktisk indirekte hjælpe Ladurie med at undgå nogle af de mest klassiske problemer i landsbymonografien. Men Ladurie læser dem åbenbart ikke af interesse for, hvad de gør i deres måde at rekonstruere en mulig »virkelighed« på, men derimod for, hvad de konkret skriver om. Dette falder helt i tråd med henvisningerne til sociologerne Tönnies, Chayanov og Shanin (samt Marx), hvis netop mere eksplicit fremsatte teorier om *faktuelle forhold* i langt højere grad bliver taget op af Ladurie.

Når man imidlertid betænker, hvor vanskeligt det er for udenforstående virkelig at sætte sig ind i de franske historikers egne og godt skjulte konceptioner, er det måske ikke så mærkværdigt, at Ladurie har vanskeligt ved at se, hvad en del af antropologernes bøger (også) handler om.

Regional variation

For læsere, som ikke er meget godt inde i fransk middelalderhistorie og regional variation, kan det være lidt af et chok at erfare, at Ladurie har præsenteret Montaillou ahistorisk. Dem der tror, at de kan få glæde af at kende til M. Bloch's og G. Duby's klassikere om fransk feudalisme, kommer til at tro om igen. I første kapitel ofrer Ladurie nogle få sider på at fortælle om den magt, som han senere viser, ikke betød meget i byen: Lensherren, greven af Foix, godsforvalteren/byfogeden, bispeembedet, kongemagten og Inkvisitionen. Kun den sidstnævnte bliver der virkelig gjort noget ud af, omend vi aldrig virkelig oplever sammenstødet mellem kirken og byen. De andre »er der«, men bliver kun fjerne kulisser. Derved undgår Ladurie helt at fortælle læseren om det franske feudalsamfund, og hvad der er mere skæbnsvangert: Han undgår at fortælle, hvordan Montaillou og omegn var en anden variant af middelalder-samfundet end det, Bloch skrev om i *La Société Féodale* (1939–40). Uddybning af denne forskel og forbindelse ville netop have været langt mere afklarende end de vage henvisninger til Montaillou's marginale placering i forhold til Foix, de kirkelige centre og handelsbrændpunkter. Det er, som om Ladurie

desværre i bedste landsbymonografistil nærmest gør en dyd ud af at vise Montaillou som et isolat.

Han har uden tvivl ret i, at bjerglandsbyen politisk var marginal i forhold til magten, og at der herskede anderledes forhold andre steder, men man får næsten intet at vide om forskellene. Vi får kun sporadisk kundskab om, at der i Montaillou ikke var noget hoveri, ingen trælle, intet dyrkningsfællesskab, at der så godt som ingen hierarkisering var (omend konflikterne var stærke), at klassegrænserne var temmelig flydende, og at adelskab – hvis det ikke var forbundet med rigdom – var uden megen betydning. Det er muligt, at Ladurie har fuldstændig ret i disse ting, men det er vanskeligt at forstå de kontraster til Montaillou, han *ikke redegør for*, og som netop gør forholdene i den studerede by til mere end eksotisk lokalisme.

Som Ladurie bedre end de fleste ved, var bønder i Europa ikke kun bønder. Meget groft kan man vel skelne mellem følgende på samme tid eksisterende former: For det første hovedgårds/fæstegårdssystemet (slettekornbrug) bedst kendt som den klassiske, rurale feudalisme i kerneområdet mellem Loire og Rhinen, men også eksisterende i England, Det Tyske Rige, Polen og de nordlige regioner af Spanien og Portugal. Dernæst det mediterrane system (med tættere befolkning), som dog også kunne strække sig over alperne. Her var blandingsformer af selveje- og lejesystemer (med faste afgrøder, jordbrug og kvægavl), men i begge udgaver baseret på en ret stor vareproduktion til salg i de her udviklede byer. Endelig fandtes en form for kvægbrugs- og marginalt jordbrugssystem langs de atlantiske kyststrækninger (og vist også i det østlige Mellemeuropa), hvor den manoriale hovedgårdsproduktion ikke blev udbredt eller kun fandtes i mindre målestok (jfr. Norge, de nordlige Nederlande og delvis Vestjylland).

Montaillou og omegn hørte til (en variant af) den mellemste form, med en blanding af egen jord og lejevord med visse faste afgrøder og stor transhumance med ret stabile vareleverancer og forholdsvis udviklet pengecirkulation. Man går galt i byen, hvis man som læser tror, at vi uden videre kan betragte Mon-

taillou som et godt eksempel på, hvorledes bondelandbruget alment strukturerede livet i middelalderlandsbyen i Frankrig eller Europa. Middelaldersamfundet *kunne* så at sige være bygget op over samme struktur som landbrugsproduktionen, men behøvede det ikke. Det var ikke erhvervet landbrug i en ideal middelalderudgave eller som afsides relik, der betingede den almindelige levevis i Montaillou, men derimod den produktions- og ejendomsstruktur, der var herskende for landbruget i denne region, og *der næst* særlige lokale omstændigheder (lige fra økologi til Inkvisition). Først på den baggrund er vi i stand til at se, hvor interessant Montaillou egentlig er.

Denne sammenhæng er naturligvis bekendt for franske historikere og enkelte andre, men enten tror Ladurie, at alle andre også har en sådan viden, eller også har hans forbillede i den funktionalistiske *lokalstudie* gjort det mindre relevant for ham at tage hensyn til sådanne »ydre« samfundsmæssige historiske forhold. Derfor har hans på mange områder fantastiske skildring svært ved at tilføje historieforskningen nye dimensioner. Han poder så at sige på en anden gren end sin egen. Mange vil sige, at hans interesse for byens levende liv, for folks forestillingsverden, for det eksotiske (det specielle) m.v. er noget nyt. Disse aspekter er måske som konkrete interessefelter nye, men Ladurie forbinder dem ikke i nogen integreret opsamling af viden og analyse-mæssige landvindinger fra sine egne fagfællers tidligere anerkendte forskning. *Montaillou* er i hvert fald skrevet, som om dens forfatter ønsker at lægge en del af sin egen fagtradition bag sig, for radikalt at ville gøre noget andet. Det er prisværdigt at ville videre, men i dette tilfælde har landvindingerne – og blandt disse bør ikke medregnes den gammel-antropologiske »gyldne regel« – også haft sine omkostninger.

Hvad er videnskab?

Efter at have omtalt træk af det, som Ladurie i 1975 så sig om efter (hvilket han senere dog har udskiftet til fordel for andet), må det være

på sin plads kort at omtale, hvad det var, han med *Montaillou* med ét slag vendte sig bort fra.

Da Ladurie i 1966 udgav sin med rette højt priste disputats om krise og langtidshandlinger i det materielle liv blandt bønderne i Languedoc, byggede han klart videre på traditioner indenfor kvantificerende socialhistorie og befolkningshistorie i *Annales*-udgaven. Selv havde han tidligere været stærkt optaget af klimaets indvirken på produktionen i »det gamle (bonde)samfund«. Men modsat så mange andre historikere stræbte han mod at udvikle en holistisk historie, som foruden at ville forklare ændringer også havde som ambition at behandle forskellige aspekter af livet som integrerede dimensioner af et totalt samfund.⁸ Bogen prøvede at vise forandringer i sammenhængen mellem på den ene side biologiske, klimatiske samt økologiske størrelser og på den anden overlevelsesmæssige kriser og sociale konflikter. I forhold til så mange af sine samtidige kolleger var Ladurie her ikke blot en slags cand.polit. i fortiden. Han var langt mere end det, og det er sandsynligvis dette som har gjort, at Languedoc-bogen uden tvivl lang tid fremover vil blive stående som et eksempel på både et perspektivrigt og solidt arbejde af en professionel historiker. Bogen vandt faktisk ved senere, i bl.a. den amerikanske udgave,⁹ at få skåret en del af de specifikke økonomisk-historiske passager fra, som til gengæld var nødvendige for på daværende tidspunkt at leve op til normerne indenfor Ladurie's franske miljø.

Afhandlingen udkom i årene, hvor en ny-positivistisk bølge begyndte at bryde igennem – samtidig med at andre dele af den intellektuelle verden genopdagede Marx! I dette opbrud forlod Ladurie det helhedssyn, som disputatsen (også) havde forfægtet, for at kon-

centrere sig om dybtgående kvantitative studier af mere isolerede faktorer, hvorimellem der skulle etableres ufravigelige årsagsforbindelser.

Den grundlæggende ide i en sådan forskning er, at *når* vi har fået erhvervet den nye og grundlæggende viden om prisfluktuationer, klimaforandringer, arealproduktivitet, folketal, dødelighed, ægteskabsfrekvens, frugtbarhed etc., da har vi skabt den reelle baggrund for at skrive en ny – og for første gang (!) – *videnskabelig* historie. Sådanne forestillinger om objektiv historie var ikke nye i det franske forskningsmiljø, men blev nu markeret meget kraftigere. Til dette formål ville Ladurie og hans kolleger låne metoder, fra hvad de dengang anså for de avancerede socialvidenskaber. Dvs. fra positivistisk sociologi, fra nationaløkonomi og fra demografisk teori.

I årene fra disputatsen og omtrent op til *Montaillou's* fremkomst skrev Ladurie adskillige artikler om faktuelle emner og en del oplysnings- og oversigtsartikler indenfor denne nye »begyndende videnskab«.

På baggrund af disse arbejder udgav han i 1973 – to år før *Montaillou* – en artikelsamling (1979 oversat til engelsk), som fik stor udbredelse.¹⁰ Det blev en særegen blanding af intelligent opfindsomhed, innovativ begejstring og nådesløs kritik. Her svang Ladurie i flere af kapitlerne ikke kun pisen over sine nuværende kolleger, men også over de fortidige historikere, som alle blev målt efter en uproblematisk fremtidig alen for, hvad god forskning burde være. Ladurie selv var ikke i tvivl. *Annales*-traditionen havde været god, men det, der var værd at nævne fra faghistorien var alene de tilfælde, hvor de store gamle havde kvantificeret. Den økonomiske historie skulle (som en del amerikanske historikere allerede var godt i gang med) hente sit viden-

8. Le Roy Ladurie, *Les Paysans de Languedoc*, Paris 1966. Bogen er senere blevet karakteriseret som ren mathusiansk reduktionisme. Jeg vil gerne gøre opmærksom på, at den også er en del mere end det.

9. *The Peasants of Languedoc*, Illinois 1974. Det samme kan siges om den forkortede amerikanske og engelske udgave af *Montaillou*, selv om baggrunden her er en anden. Umiddelbart skulle man forvente, at en holistisk monografi som *Montaillou*, ville falde helt fra hinanden ved i slutningen at få fjernet flere kapitler. Når dette ikke er tilfældet, er det netop fordi de i disse afsnit behandlede aspekter ikke er bragt i et nødvendigt analytisk afhængighedsforhold til andre centrale aspekter i bogen. De optræder blot som empiriske temaer præsenteret efter hinanden.

10. Le Roy Ladurie, *The Territory of the Historian*, Harvester Press 1979 (1973).

skabelige indhold i »de nye teorier om økonomisk vækst« (take-off), til fordel for fagets gamle samlebegreber som teknologisk eller industriel revolution. De sidste rester af begrundelses- og personhistorie dødsdømtes til fordel for »fortidens matematiske opstandelse« i form af historisk demografi. Både teknikker og teorier fra økonomi og demografi låntes ind for at videnskabeliggøre historien. Ladurie hævdede direkte, at »historie som ikke er kvantificerbar, kan ikke hævde at være videnskabelig« (i angelsaksisk betydning). Det var et forsvar for en historie, der byggede på en udbredt men egentlig misforstået opfattelse af naturvidenskabelige operationer. Computeren blev gjort til problemløseren og Braudels begyndende arbejde med konceptioner var åbenbart et overstået stadium.

Det er nemesis, at Ladurie blot få år efter dette felttog med korte mellemrum skulle skrive en bog om både personer (*Montaillou*) og en begivenhed (karnevallet i Romans).

Der er i sig selv ikke noget galt i at ændre synspunkt, i at mene, at der skal tælles (hvad der nogle gange *skal*), i at blive inspireret af, hvad naboliscipliner laver, i at være begejstret for, at man ud fra ørkesløse rækker af kirkebøger via familierekonstitution kan fabricere fortidige demografiske mønstre, eller – for så vidt – i at være neopositivist.

Det er imidlertid i mine øjne galt, når en fagmand autoritativt propaganderer for noget uden at vise, hvorledes det nye kan være med til at løse gamle problemer, hvorledes det kan samle allerede etableret erfaring op i fremstødet mod videre horisonter, og/eller hvorledes de gamle interesser og problemer i det nye lys er blevet irrelevante. Og det gjorde Ladurie (og mange andre) ikke meget ud af.

Dermed forvirrer man faktisk omgivelserne, som på en særegen kulturel-akademisk måde overlades til at orientere sig i et felt, som officielt præsenteres som videnskabelig klart og præcist, men reelt gøres uigennemsigtigt. De, der har mest næse for, hvordan strømmene går, bliver – indenfor kulturens

grænser – avancerede, de andre »sækker bagud«. (Akademiske normer er meget retningsbestemte!).

Dertil kommer, at en mand med Ladurie's autoritet uvægerligt indirekte kommer til at sætte megen forskning igang. Når en estimeret forsker udtaler sig så kraftigt, som han gør, vil mange alene tro ham på hans ord. Det er måske lidt naivt, men dog forståeligt. Når de så har fået søsat deres nye »avancerede« projekt, finder de – som i tilfældet med den historiske demografi – ud af, at det som var »sikker viden«, »fremtiden« etc. for blot et par år siden, i dag måske betragtes som en ren blindgyde.

Det har efterladt megen frustration, at Ladurie har stillet sig op og peget i én retning, hvorefter han har vendt rundt og selv gjort noget andet. Det er sket med næsten hver eneste af hans bøger. Jeg vil gerne understrege, at det er vigtigt, at man er i stand til at revidere egne meninger, og at man kan op-søge nye forskningsfelter. Men *måden* hvorpå Ladurie (offentligt) gør det, er efter *Languedoc* ikke specielt overbevisende (eller fair overfor studenterne).

Ingen vil frakende ham belæsthed, intelligens, gå-på-mod, sans for at kombinere problemer på en ny vis og blik for såkaldt skæve tilgange. Samtidig viser han sig dog også som en slags videnskabelig fribytter, der rastløst konsumerer nabolisciplinernes arbejdsmetoder, og som tilsyneladende forlanger, at hans egne konsumenter i form af læserne skal begejstres for hans stadig nye måder at gøre erobringer på. Man må indrømme, at det indtil nu er lykkedes ganske godt. Og da han præsenterede *Montaillou* havde selv hovedparten af det faglige establishment tilsyneladende glemmt, hvad han med flammeskrift havde sagt blot to år tidligere.¹² Nyhedseffekten og det højst fascinerende stof overskyggede tilsyneladende det noget paradoksale i situationen. I modsætning til tidligere udtrykte Ladurie nu ikke eksplicit, hvad der var i vejen med det gamle approach, at lokalstudier ikke skulle

11. Citater og omtaler fra Ladurie 1979 s.10, 11, 15, 18, 223, 233.

12. Gælder dog ikke alle. Se f.eks. L. Stone, In the Alleys of Mentalité, i *New York Review of Books* 8/11 1979.

modelleres op efter historiedemografen L. Henry's *Crulai* (1958), men á la Redfields *Tepoztlan*, eller at de serielle, kvantitative, studier burde erstattes af interessen for kulturelle værdinormer, attituder og dagligliv. Men indirekte sagde han med *Montaillou*, at han åbenbart nu ønskede at lægge de foregående 10 års »videnskabelighed« bag sig, samtidig med at han – og med rette – stadig anså sig for at være historisk fagmand.

Mentalitet eller »blot« kultur

Siden *Montaillou*'s fremkomst er bogen i mine øjne blevet mere overfortolket end fordøjet – måske fordi den med rimelighed af så mange er blevet betragtet som en væsentlig publikation. Den interessante engelske interdisciplinære forsker Keith Thomas så straks en genopdukken af den historiske interesse for almindelige menneskers trosforestillinger, myter, attituder og tænkesæt, som L. Febvre repræsenterede, og som Thomas selv i 10–20 år havde været næsten ene om at praktisere.¹³ Andre har genkendt temaer fra tidligere tiders litteraturfremstillinger og enkelte har ment at se Saussure'ske og Levi Strauss'ske tendenser i bogen. Nogle hævder, den er led i »den grønne bølge«s søgen efter et godt liv og en god (?) fortid, somme at den udtrykker et identifikations-perspektiv i kontrasteringen af vor egen tidsalder versus en anden. Mest er den dog i de senere år blevet fremhævet som starten på den nye svært definerbare mentalitetshistoriske interesse.

Det er forståeligt og nødvendigt, at vi tænker og reflekterer, når vi læser tekster. Det *kan* også være rigtigt, at Ladurie har ment alt dette – og meget mere – da han skrev sin bog. Hvis forfatteren imidlertid skriver, hvad der i det mindste primært er hans ambition med arbejdet, forekommer det mig dog rimeligt, at man først bedømmer hans bog ud fra dette, før man søger at fortolke den som repræsentation for noget andet og »mere«.

Med hensyn til mentalitetshistorien er påstanden, hvad angår *denne* bog, noget flot og måske mere udtryk for læserens egne prioriteringer end for forfatterens mening. *Montaillou* indeholder ingen som helst egentlige analyser af, hvad der på fransk forstås ved mentalité, og den omfangsrige litteraturliste røber også ringe interesse herfor. Derimod er bogen fuld af udsagn om emner, som den *senere* mentalitetshistorie eller folkelige idéhistorie (forståeligt nok) interesserer sig for. Det må understreges, at Ladurie ikke i *Montaillou* er psykologisk historiker, litteraturvidenskabsmand eller tegnforsker. Han er antropolog og historiker, hvilket her kommer ud på et. Og netop den antropologiske tradition, han her har gjort til sin undersøgelses- og fremstillingsramme, giver ham (ideelt set) mulighed for at integrere folks såkaldt materielle liv med deres normer og holdninger til dette liv. Det er på denne måde, disse aspekter i mine øjne stille og roligt, omend i en ret enkel form, får en plads i *Montaillou*. Inden for antropologien og etnologien – samt i det germanske og anglosaksiske sprogområde – kaldes de forøvrigt for kultur.

Først i hans senere bøger bliver den mentalitetshistoriske genre synlig, men for Ladurie's vedkommende i langt tættere tilknytning til fagdiscipliner som (nyere) antropologi, folkloristik og semiotik end til en egentlig ny videnskab eller præfiks-historie om det kollektivt mentale eller ubevidste.

I bogen om oprøret og konflikterne i Romans 1580, som udkom på fransk i 1979, er selve anskuelsesmåden af anledningen til opstanden, karnevallet (begivenheden), hentet fra de amerikanske antropologer Turner og Geertz, og fokuseringerne på det indirekte sprog i symbolerne fra bl.a. Barthes, Foucault, Greimas, Lévi-Strauss og Douglas.

Året efter kom hans afhandling om analyse af et fransk sagn (vandrehistorie/novelle) som genspejling af bevidsthedsformer i 1700-tallets landsbyer.¹⁴ Her blev tilgangsvinkelen via

13. K. Thomas, *The Wizard of Oz*, i *New York Review of Books* 12/10 1978.

14. Le Roy Ladurie, *Carnival in Romans*, New York 1979 (1979); samme, *Love, Death and Money in the Pays d'Oc*, Penguin 1984 (1980).

den strukturelle semantik (Greimas) endnu tydeligere.

Disse to studier kan sandsynligvis betragtes som bidrag til den brede mentalitetshistoriske debat. De kan imidlertid også ses som henholdsvis et forsøg på ved hjælp af en ny form for analyse (det »sociale drama«) at genindføre begivenheden i fransk historie-tradition, og på at forene historie med en eksplicit begrebsmæssig behandling af kulturelle udtryk/indhold i folkloristisk skikkelse. Man kan måske lidt paradoksalt sige, at Ladurie i disse to værker ved hjælp af strukturalismen gør op med nogle af Annales-traditionens doktriner omkring strukturhistorien (spec. Braudel). Han starter i den sidste og ender i den første med *Montaillou* som et (primært struktur-funktionalistisk) mellemspill. Alle tre tempi har at gøre med struktur i varierende udgaver, og det er begribeligt, hvis udenforstående finder distinktionerne forvirrende. Alle har de nok samme filosofiske rod, men fagvidenskabeligt har de i de forskellige praksisforløb fået højest varierende indhold. I og mellem disse fagmiljøer er der ingen enkel udviklingsmæssig forbindelse; der er kun forskel. Som skrivende subjekt har Ladurie alene etableret *sin* forbindelse. Måderne hvorpå han har skrevet sine bøger, er *hans* realisering via hans faglige søgen efter en modus at begribe og beskrive tilværelsen på. Dette er ret enkelt at overbevise sig om, hvis man på den ene side jævnfører hans altid fyldige litteraturlister fra den ene bog til den anden, og på den anden side indenfor det enkelte værk sammenholder de teoretiske metodiske henvisninger med den måde, hvorpå de (læses og) bruges i afhandlingerne. Nogen vil sandsynligvis negativt betegne Laduries faglige indlån som overentusiastiske og febrilske, andre måske positivt som søgende og livgivende. Eklekticismen har eksisteret hele forfatterskabet igennem, men efter *Montaillou* – hvor den nok fik de mindst heldige følger – er det i hvert fald for mig tydeligt, at den er blevet mere funderet og også har givet sig mere

konsistente udslag. At Ladurie så i sine sidste tre bøger faktisk sensations-fortolker, mere end han stille og roligt argumenterer for at overbevise læserne gennem analyse, er en anden sag.

Ud fra et fagligt, og dermed menes et disciplinært gennemæssigt og ikke et filosofisk synspunkt, har dette gjort, at Laduries historieskrivning har ændret sig ret markant.

Nyromantikken og den lille historie

Ladurie's tre sidste bøger er i lyset af det (meget forskelligartede) som kaldes for postmodernisme, blevet opfattet som eksempler på *en historie* om det (materielt) ikke-konkrete, hvilket under »det gamle sandheds- og fornuftsparadigmes sammenbrud« netop er lige så relevant, relevant og sandt som alle andre historier, inklusive kilden selv. Interessant nok fremhæves her specielt den analytisk mindst elablerede *Montaillou*, som gerne omtales i forbindelse med Carlo Ginzburgs ovenfor nævnte bog om en italiensk møllers idéverden omkring 1600 og Natalie Zemon Davis' afhandling om en almindelig fransk bondes forsvinden og senere genopdukken ca. 1550.¹⁵ Alle tager de udgangspunkt i nogle specielle fænomener (det tilsyneladende unikke). Foruden at vise, at verden også er unik, vil de dog gennem en »tæt« og ofte indirekte behandling af stoffet også perspektivere andre forhold i deres personers samtid. Dette »andet« konkretiseres sjældent nøjere (og skal vist heller ikke siges klart), men søges genspejlet via den narrative og stærkt personcentrerede fremstilling af de fortidige forhold. Derved kan den nutidige læser til et vist mål også selv indlæse *sine* refleksioner i historierne. Og dette ord, *historie*, betyder altså nu både én og to ting: På den ene side det gamle Ranke-paradigme om, hvad der egentlig skete (dengang), og på den anden side 1) hvordan vi oplever dette fremmede og 2), hvorledes vi bruger det forgangne i vor op-

15. Natalie Zemon Davis, *Martin Guerres återkomst*, Ordfronts forlag 1985 (1982) & Carlo Ginzburg, *Der Käse und die Würmer. Die Welt eines Müllers um 1600*, Syndikat 1979 (1976).

fattelse, relativisering og afklaring af vort liv i nutiden.¹⁶

Retrospektivt er disse bøger med rette blevet gjort til flagskibe i den mængde af artikler om de måske små, men oversete dimensioner og aspekter, som er fremkommet i de seneste år. Denne »kulturalistiske« bølge findes indenfor mange discipliner.

Genren bygger mere på klassisk humaniora og hermeneutik end på de såkaldte store teorier fra rationalismen og frem. Dens udøvere præsenterer oftest deres resultater uden større eksplicite teoretisk/metodiske overvejelser og skriver mest i en essayistisk og ofte direkte literær stil. Læseren skal *oplevelse* mere end overbevises.

Som jeg opfatter det, bygger denne konception særlig på en afstandtagen fra 1970'ernes systemtænkning, hvor individuelle personer og kulturvariationerne blev ladet ude af betragtning. Reaktionen er forståelig og kunne nok også ventes efter både en del af nypositivismens og neomarxismens selvtilstrækkelige nedgøring af stort set alle, som ikke fulgte trop. Måske er kulturalismen – omend mere venligt – dog ved at gøre det samme, blot på baggrund af et omvendt indhold?

Man kan ikke lade være at tænke på, om der ikke finder nogle besynderlige misforståelser sted i forkastningen af fortidens teorier samtidig med, at begejstringen for den samme fortids empiri er blevet så stor. Gamle social-science-folk tager i disse år nærmest bad i eksotisk (traditionel humanistisk) empiri.¹⁷ Men når teori hører den fortidige verden til, hvormed eller hvorved opfanger/opfatter man da denne empiri? Har man ikke brug for værktøj i form af begreber, må man nærmest have overmenneskelige egenskaber. Hvordan kan man vide, at noget er hvidt, hvis man ikke kender eller konstruerer dets modsætning, kaldet sort. Hvordan kan man kategorisere, hvis man ikke ved, hvad man kategoriserer i forhold til? Og hvis man *kun* kan kategorisere i form af kontrasteringer af forskellige kulturfænomener, ender man da

ikke (igen) i en slags dikotomisk empirisme eller dobbelt kulturel etnocentrisme?

Hvis man går til angreb på »teorierne« ud fra 1970'ernes store konstruktioner om imperialismen, centre og periferier, feudalisme og kapitalisme m.v., glemmer man desværre ofte, at de (foruden de afklaringer de trods alt gav!) nærmest var store empiriske hypoteser, hvis negation ikke »afkræfter« teorierne som begreber. Hertil kan ganske vist svares, at begrebet »begreb« i sig selv er et kulturelt og dermed relativt fænomen. Hvis man vil drive argumentet så langt, bør vi egentlig nedlægge universiteterne. Det er der interessant nok ingen, der har foreslået. I stedet går man tilsyneladende tilbage til romantikken og lader mennesket *se*, subjektet *tale*; forskningen skal give *oplevelser* og *indtryk* og tilfredsstillende kollektive – tidligere begravede – *behov*. Desværre har man imidlertid lige forinden afskaffet det, vi skal se, tale og opleve med!

Jeg må tilstå, at jeg ikke tror, at denne nye subjektivisme trods stor øjeblikkelig interesse vil berige os væsentligt. Ambitionen er både for stor (m.h.t. at frigøre forskerne) og for lille (m.h.t. teoretisk potentiale). Ingen narrativ fremstilling kan skrives uden eksplicite *eller* *implicitte* teoretiske konceptioner, uden forklaringer, uden midler – ligegyldig hvad de kaldes – hvormed man vil overbevise læseren (det kulturelle subjekt). Ligemeget hvor meget man vil frigøre sig, er man bevidst eller ubevidst i en dialog med samtidige og fortidige skribenter (og deres argumenter) og dermed også på godt og ondt afhængige af dem. Det er lidt ligesom med forældre, som man jo heller ikke selv kan vælge.

Hvor står den nye form for historie eller historisk antropologi i dette opbrud? Her er det farligt at generalisere for kraftigt. Spektret er meget bredt, og der sker hele tiden forskydninger indenfor dette felt. Lad os imidlertid på baggrund af læserverdenens konsumtion af *Montaillou* samt Ginzburgs og Davis' snart klassiske bøger betragte enkelte forskelle, men dog særligt nogle ligheder.

16. Om den psykologiske brug af fortiden, se P. Ariès, *Mentalitetshistorie*, i *Kultur og Klasse*, nr. 48, s. 55.

17. Jonathan Friedman er i *Retorts and Invective*, i *Antropologiske Studier* nr. 35–36 inde på parallelle tankegange.

Ginzburg er som Ladurie interesseret i almuens egne udsagn om deres liv og opfattelse af omverdenen. Men hvor Ladurie fokuserer langt bredere på dagliglivets praksis er Ginzburg optaget af, hvad man mere gammelkulturhistorisk vil kalde de åndelige ting. Han vil gennem mølleren, landbrugeren og håndværkeren Menocchio's udsagn fremdrage oplysninger om almuens tanker, opfattelser og hele referenceramme omkring tingenes sammenhæng. Ginzburgs af dele sammenstykkede helhedsbillede (det »rekonstruerede univers«) af denne folkekulturelle opfattelsesmåde sættes hele tiden i relation til den kirkelige elites idemæssige billede af Gud og verden. Dermed viser han, hvordan den menige befolkning indlæser et forskelligt indhold i den officielle (kirkelige) kulturs begreber. Dette resulterer omvendt i, at de i Inkquisitionens øjne bliver kættere. Ginzburg er arkivmæssigt en stifinder, og meget belæst indenfor teologisk og klassisk litteratur. Hans teoretiske ideal er imidlertid her en form for fortsættelse af dele af 1800-tallets historiskrivning omkring den enkelte, den individuelle tanke, og idéverdenen som det konkrete. Dette stemmer også fint med den nye kulturalisme. Men i en verden, hvor stadig færre ser nogen videnskabelig, omend nok en ydre forskel, mellem naturvidenskabelig og humanistisk erkendelse, er Ginzburg meget bevidst om at opretholde denne distinktion. Besynderligt nok mener han, at en genindførelse af nogle af empirismens metoder fra slutningen af 1800-tallet kan være med til at skabe en ny humanistisk sandsynligheds-model.¹⁸

Ginzburg fremhæver betydningen af som en Sherlock Holmes at iagttage detaljen frem for helheden. Det er også på dette punkt han har sin styrke. Hvordan man gennem studiet af afslørende detaljer, tegn og spor (delene af noget organisk, jfr. hans »medicinske semiologi«) danner sig noget begreb om helheden, er han imidlertid – af gode grunde – tavs om. Ginzburg kommer ikke ind på, at hans genopdagede metode vel først og fremmest lader

sig anvende på begivenheder: Hvilke spor afslører maleren til billedet? Hvem var forbryderen? Hvilken sygdom er symptomerne indikator for? Men Ginzburg hævder jo som historiker primært at være interesseret i rekonstruktion af almindelige anonyme menneskers liv og idéverden!

Davis er også interesseret i på en ny vis at skildre tidligere tiders tilstande dvs. samfundet set med hverdagsøjne. Hun har på grundlag af et minutuøst arkivarbejde, domsreferater og tidligere fremstillinger genfortalt forløbet af en bondes forsvindingstrick: Martin Guerre forlod en dag tilsyneladende uden grund sin familie og ingen hører fra ham i mange år. En dag kommer en mand til landsbyen og påstår, at han er den forsvundne Martin. Han kan i detaljer fortælle mange træk fra Martins tidligere liv, og han flytter igen ind i »sin« gamle familie. Efter nogle år anklages han dog af »sin« kone og hendes familie for falskneri. Under retssagen, hvor han er nær ved at overbevise dommeren om, at han er den, han udgiver sig for at være, træder den rigtige Martin imidlertid ind i salen, og svindelen afsløres.

Historien er dragende, men egentlig langt mere banal end den, Ginzburg og særlig Ladurie fortæller. Imidlertid afslører Davis gennem fortællingen en større sans for det samfund, den udspiller sig i, end Ladurie og specielt Ginzburg. Hun placerer begivenheden i sit rette relief, og dette relief i form af 1500-tallets bondesamfund versus retsmaskineriets verden er også den ene side af bogens eksplicite formål. Forløbet, Martin Guerres liv, er det middel hun bruger til at fortælle omkring, til at give retning (tid), og til at give drama. Dette kunstgreb, eller denne metodik om man vil, er ikke uden effekt.

Set i dette lys er den anden side af hendes formål imidlertid besynderligt. Her vil hun bl.a. svare på, hvorfor Martin forlod sin landsby, hvorfor stedfortræderen blev en bedrager, og hvorfor han mislykkedes med sit snyderi overfor Martins kone. I forhold til

18. C. Ginzburg, Morelli, Freud and Sherlock Holmes: Clues and Scientific Method, i *History Workshop*, Vol. 9, 1980. Han betragter sin interesse for de små træk i samfundet som en form for semiologi (hvilket er et noget stort ord), som han karakteristisk nok lader høre filologien og ikke lingvistikken til.

den ellers dygtigt gennemførte studie og hendes gode refleksioner over historikerens muligheder versus sandheder, kommer Davis dog her galt af sted. Det kunne næppe heller gå anderledes med den måde, hun har formuleret disse spørgsmål på.

Davis' oprør består i hendes interesse for den såkaldte lille historie og i hendes sans for kulturelle dimensioners betydning. Her passer et fænomen som Martin Guerre fint ind. Men i de problemer hun også formulerer som styrende for sin studie er hun egentlig rodfæstet i en form for tysk historisme (i en senere amerikansk tapning). I sin stræben efter *begivenhedernes* indbyrdes sammenhæng fokuseres på *agenternes motiver og hensigter*. I den lille mands historie bliver det dog nu ikke individets rolle i diplomati, politik eller krig, der er det centrale, men helt parallelle spørgsmål om, *hvorfor* Martin gjorde det ene eller det andet. Her ruller alle dilemmaerne omkring enkle *årsagsforklaringer* (uden nødvendighed mellem årsag og virkning) og *enkeltindividets* motiver som sociale analyseobjekter ind over hende. På den måde hun spørger, må hendes svar nødvendigvis begynde med et *fordi*, og det gør de også. Martins forsvinden forklares med årsager, som at han (måske?) blev chikaneret p.g.a. sin baskiske herkomst, at han (måske?) var impotent, og denne eventuelle impotens (måske?) var forårsaget af, at han var opvokset med udelukkende kvinder og piger omkring sig! Således fortsættes ræsonnementerne, som derefter adderes sammen til den forklaring Davis gerne vil overbevise læseren om.

Her kommer hendes ellers nøjeregnende arbejde til at stå i skærende kontrast til hele og halve formodninger og intuitive »forklaringer« på ugebladsniveau. Det interessanteste er dog, at hun faktisk overhovedet ikke behøvede at opstille disse både teoretisk problematiske og empirisk unødvendig personfikserede hvorfor-spørgsmål. Martin gjorde,

som han gjorde, ligemeget om han var impotent, træt af familielivet eller måske blot halvfjøllet. Det er vanskeligt at bruge et livsforløb som ledetråd i en afhandling med videre perspektiv, men det kan udmærket lade sig gøre.¹⁹ Det ser imidlertid ud som om, at Davis har ladet midlet, Martins livshistorie, blive det centrale, således at det ikke længere var vurderingerne og opfattelserne i det agrarsamfund, Martin *levede i*, der skulle afspejles, men mere Martin selv. Det, hun meget ærligt kalder den opdigtede historie, er tilsyneladende ikke nødvendigt for opfyldelsen af hendes intention, som den skitseres i begyndelsen af bogen. Hun har hidtil villet skrive kollektiv historie set »nedefra«, men er her på vej over i en form for individualhistorie.

Efterskriftet til Davis' bog i dens italienske og svenske udgaver er forfattet af Ginzburg. Han beskriver bl.a., hvorledes historieskrivningen for et par hundrede år siden var med til at udvikle en ny romantype. Ginzburg opdager tilsyneladende nok dilemmaet i Davis' bog, men slår sig til tåls med, at modsætningen mellem det at være historiker og romanforfatter efterhånden er blevet fjernet. Dette diskuterer han i lyset af, at dogmet om én historisk sandhed ikke længere kan opretholdes. Dette sidste vil alle nok idag være enig med ham i. Samtidig associerer han imidlertid andetsteds disciplinen historie med forestillingen om et »sandhedskrav«, som ikke eksisterer i fiktion. Hvor Ginzburg åbenbart på den ene side vil sprænge historikerne ud over den traditionelle, disciplinbestemte grænse – hvilket er positivt – er han dog selv uafklaret i sin egen, tilsyneladende modsætningsfulde, relativisme. I efterskriftet afslører han, hvordan han faktisk er ude af stand til at tale principielt om det historieproblem, som optager ham og Davis. Han har tydeligvis på baggrund af sin (italienske) filologiske og fortolkende tradition intet sprog at tale med om forhold, der ligger uden for teksten selv (hvil-

19. De afhandlinger, der så at sige klarer problemet, ser ud til at være dem, der lader de samfundsmæssige/kulturelle omstændigheder forklare det enkelte livsforløb og ikke omvendt. Livsforløbet kan åbne vore øjne for dimensioner, der skal forklares, eller afspejle specielle ideologier og organisationsmønstre. Men søges forklaringen i individet selv, bliver det i sidste ende psykologi vi bedriver; søges den i samfundet kan resultatet eventuelt kaldes historie, etnologi eller sociologi.

ket også fremgår af hans generelt store bundethed til arkivstof og eksempler). I stedet taler han med og gennem et utal af eksempler fra litteraturen, hvor han i langt højere grad er på hjemmebane. Selv om også han vil fra begivenheden til »de dybere historiske tendenser«,²⁰ kommer han meget forståeligt ikke længere end til vage udsagn om, at både historikeren og forfatteren vil fremstille det forgangne og menneskers handlinger. Men hvor forskellen mellem de to fremstillingsformer består (han opretholder besynderligt nok distinktionen), eller hvordan man gør dette, omtales ikke. Det er imidlertid klart, at Ginzburg har svært ved at se forskellen mellem, hvad jeg vil kalde for en faglig (begrebsmæssig) diskussion, der eventuelt i sidste ende munder ud i et tvivlende »måske« (f.eks. om et spørgsmål om sammenhæng), og det helt subjektive/fiktive udsagn. Han må som fagmand analytisk indtage en nærmest indifferent holdning overfor Davis' forsøg, og mener tilsyneladende, at hvis vi ikke kan bekende os til *det* store gamle historiske »sandhedskrav«, da laver vi blot vore egne (fantasi)billeder. Det er han i øjeblikket ikke ene om at mene.

Her er det værd at erindre, at Ladurie trods alt ikke – som hans kone foreslog ham²¹ – skrev en rent fiktiv roman over Montaignou-materialet!

Struktur og/eller det levende liv

Ginzburg har imidlertid ret i, at de her omtalte bøger leverer tankegods til flere »lejr«, og at de fra de varierende lejre kan opleves forskelligt.

At de har opnået popularitet i den bredere læserverden har muligvis mere sammenhæng med de emner, de berører, end med de mere

akademiske argumenter de direkte og særlig indirekte tager stilling til. Bøger vækker slet og ret opsigt, hvis de beskriver, hvad landsbyboere talte om i middelalderen, mens de sad på dørrintrin og aflusede hinanden, eller hvorledes en møller i 1580'erne forklarede, at det var menneskene, der (ideologisk) skabte Gud og ikke omvendt, eller hvordan en mand i 1540'erne forlod sin familie for mange år senere at dukke op i retssalen, medens hans »stedfortræder« stod anklaget for at hævde at være ham.

Sådan er vi ikke vant til at få fortiden ind på livet. Mange anmeldelser vidner om, at bøgerne konsumeres på samme måde som klassiske og nu også helt moderne historiske romaner: Læseren fascineres ved det fremmede (her fortidige) miljø og identificerer sig gennem personernes karakter eller skæbne.

Indenfor fagmiljøerne er interessen nok primært vakt, fordi historierne handler om almindelige menneskers dagligdag og forestillingsverden, om konflikten mellem folk og elite og implicit om den sammenbindende fortællings muligheder. Her er det vel relevant at spørge, hvori det nye i den »nye historie« egentlig består, og om fremtidens historie skal modelleres op omkring disse eksempler. Det er interessant, at Braudels mammutværk *Civilization & Capitalism* i den engelsksprogede verden fremkom nogenlunde samtidigt med de tre omtalte bøger. Hvis Braudel skal repræsentere det bedste af det, der nu måske skal kaldes den gamle historie, er jeg ikke utilbøjelig til at tro, at det bliver oldingen, der overlever – trods sine fordomme og skrøbeligheder. Kan man virkelig forestille sig en historie kun om individer, men ikke om samfund (hvad vi så end forstår ved dette), om dele, men ikke om helheder?²²

20. At bruge studiet af det særegne eller begivenheden, som middel til studiet af det mere almene, nævnes af både Ginzburg og Davis. Begge gør dog rent faktisk ikke meget ved det, og diskuterer slet ikke, hvordan man gør det. Derved kommer udsagnet til at virke som et postulat eller blot et fromt (utopisk) ønske. Ladurie's *Romans* er her et langt bedre eksempel.

21. Personligt meddelt af Ladurie.

22. Disse problemer er forsøgt løst på højst forskellige måder. Historiefortællingen kan, når den er bedst, implicit bringes til at rumme begge dimensioner. Det var vel det, Braudel på forskellige måder har bestræbt sig på. I Danmark er Niels Steensgaard vel også et godt eksempel på den samme stræben. Man skal imidlertid være opmærksom på, at den i fortælleforløbet implicitte, men bevidste, analyse af sådanne forhold nok er en betydelig større udfordring end den mere eksplicitte (men også den mest læsevenlige!).

Det nye er for mig ikke det af nogen påståede alternative videnskabssyn, for her er såre lidt ændret principielt. Historikernes genopdagede interesse for kultur er imidlertid en form for nyhed, som kan få interessante konsekvenser. Mere vidtrækkende er dog nok den i det mindste for en del folk nye erkendelse, at kilderne og historikersubjektet ikke blot ved simpel forening genskaber fortiden eller det fremmede. Hvis historikeren ikke vil være digter, kræves konceptioner om, hvordan man konstruerer. Og her repræsenterer Ladurie's *Montaillou* principielt en større fornyelse end Davis' og særlig Ginzburgs bøger.

Den nye historie, eller i det mindste den kulturalistiske del af den, byder dog nok på den største nydannelse i form af det konsekvente argument om, at strukturstudier og kulturstudier er uforenelige størrelser. Her vælger man side til fordel for de såkaldt levende mennesker. Dette hårde udsagn er imidlertid et postulat, som der aldrig er redegjort overbevisende for. Dette dogme bygger i mine øjne på en misforståelse, som det dog vil kræve en del plads at forklare. Vi er imidlertid så heldigt stillet, at der i de sidste år i vide kredse er blevet udbredt en bog, som *praktisk* demonstrerer, hvordan struktur, begivenhed, drama og kultur ikke er uforenelige størrelser (hvis de overhovedet er forskellige størrelser). Jeg tænker her på den italienske semiotiker Umberto Eco's roman om det for-gangnes spor.

Rosens navn

Her er det imidlertid vigtigt at understrege, at Eco i sit semiotiske hovedværk *Den frånvarende strukturen* (1971), som indirekte optræder i mange argumenter i *Rosens navn*, »løser« det omdiskuterede problem om struktur og begivenhed ved analytisk at skille dem fra hverandre, for senere at se (»penetrere«) begivenhederne (i.e. de empiriske former) med strukturen (begreberne/modellen). Struktur er for Eco og hans lingvistiske inspirations-

kilder på den ene side ikke noget, der befinder sig ude i nogen virkelighed. Det er en »model« eller begrebssammenhæng, som vi – forskerne – konstruerer. Noget, hvormed vi ser (analyserer) det, der med den givne struktur lader sig se (analysere). Dette argument er faktisk indeholdt i selve titlen, som på baggrund af bogens argumentation kan oversættes til »Den i »virkeligheden« fraværende struktur«. Virkeligheden kender vi jo kun gennem de begreber, vi kan penetrere noget af »den« med!

Samtidig opererer Eco også indirekte med en anden tilgang til strukturfænomenet med paralleller i en del af fransk historieforskning. I de (empiriske) *forløb*, han redegør for i *Rosens navn*, viser han, at »personerne er tvunget til at handle ud fra et mønster, der bestemmes af den verden, de lever i«. ²³

Det kunne også være sagt af Braudel. Det er det samme som Braudels personers såkaldte fængsel, som af nogle af hans kritikere senere blev gjort til hans eget teoretiske fængsel.

I den litterære (dobbelte) narrative ramme Eco valgte for sin roman, lykkedes det ham imidlertid at konfrontere diskussionen omkring forskellige konceptions-mæssige skolers måde at konstruere virkeligheden på (særlig dialogerne mellem William og Adso) med flere varierende kulturelle praksiser, samtidig med at han fyldte sin bog til bristepunktet med begivenheder og symboler lige fra mord til arkitekturudsmykninger. Hvis vi forestiller os, at *Rosens navn* ikke havde været skrevet som en roman, men som en historik, hvor kun forfatteren taler gennem overvejelser og beskrivelser, ville bogen på grund af dens stadige vekslen mellem teoretiske ræsonnementer og efterfølgende empiriske forløb sandsynligvis blive betegnet som ujævn. Dette forekommer mig imidlertid at være en overkommelig pris at betale for at kunne skrive en afhandling, der både indeholder struktur og kultur, erkendelsesdiskussioner og begivenheder, begreber og levende liv.

Det er dog for optimistisk at tro, at vi løser

23. U. Eco, *Efterskrift til Rosens navn*, 1985 s. 29.

alle dilemmaer, fordi vi på dette punkt følger Eco. Han hører til de forskere, der selv hvor han yder det sublime, hele tiden drillende advarer læseren med at tro, at han nu har fattet, hvordan vi kan begribe og beskrive samfundet, kulturen, klosteret, troen, latteren, eller hvad vi nu mener at kunne kalde »virkeligheden«. Forskningen har alle dage kun været i stand til at beskæftige sig med, hvad den kan sige om det, vi i daglig tale kalder virkelighed; ikke hvad den reelt er. Derfor bliver alle vore beskrivelser – samtidig med at de fortæller om oplevelser af noget – også forsøg på måder, hvorpå vi kan udsige noget. Det er vel bevidstheden om denne ydmyge og dog oplysende lære, der gør det skrivende subjekt til forsker. Om mediet så er den »strengt faglige« afhandling, fortællingen, essayet eller romanen er i og for sig underordnet.²⁴

Derfor kan også *Montaillou* læses på flere måder. Ladurie har ikke fortalt *historien* om livet i byen. Han har fortalt *en* historie eller *sin* historie på baggrund af ganske bestemte betingelser. Hans præmisser var primært nogle bøger om andre bondelandsbyer til andre tider og i andre dele af verden.

Det er ikke usandsynligt, at andre forskere ud fra det samme fabelagtige materiale en dag vil skrive en ny bog om *Montaillou*, enten for også at forsøge at beskrive stedet, livet og forestillingsverdenen eller for at løse andre problemer. Det vil ikke gøre Ladurie's mindre værdifuld. En sådan studie vil direkte eller indirekte forholde sig til Ladurie's afhandling, ligesom denne via Duvernoy's kildeud-

gave har etableret en diskussion med filologerne og via funktionalisme-inspirationen har skabt en dialog med discipliner interesseret i stedets sociologi.

Epilog

Ladurie, Ginzburg og Davis kan som vist læses med interesse såvel som med tvivl. Deres afhandlinger er med til at gøre vort faglige spektrum rigere, men vi må vel hele tiden diskutere, om vi er villige til at betræde de stier, ad hvilke de ønsker at føre os. Hvor frugtbare er deres tilgange, og hvor fører de hen?

Alle tre bøger lukker sig på en besynderlig måde om sig selv. Dette har givetvis sammenhæng med den genre, de er udtryk for. De tre historikere ønsker (nu) at tage klar afstand fra at beskrive det eller de fortidige samfund som økonomien eller den positivistiske sociolog oftest vil gøre det. Ligesom deres forlængst afdøde forgængere vil de igen have lov at fortælle historie. Hvis denne fortælling genindsføres som en oplevelsesmæssig ramme overfor publikum, fordrer den imidlertid en så meget mere omfattende omend indirekte strukturering. Ellers ender den netop i den udkældte naive realisme, som man for en lille generation siden med rette vendte sig imod med den nye teoretisering. Og så er vi i mine øjne lige langt.

Det er imidlertid troen på de store teorier og de ambitiøse systemhistorier, der samtidig i disse år bliver gjort op med. Denne post-

24. Vi kan af flere grunde ikke stille spørgsmålet om, hvorfor semiotikeren Eco valgte at skrive en roman, da han skrev, hvad man kan kalde for hans første empiriske studie. Hvad han derimod gjorde, var at skrive indenfor en middelalderlig litterær ramme (en fortæller, der beretter om sine oplevelser af, og dialoger med andre om et forløb), der bl.a. tillod ham at vise, at verden er fuld af tegn, og at man kun forstår dem, hvis man er i stand til at *forbinde* dem. Man kan sige, at Eco lader sin William (Sherlock Holmes) tage den analytiske konsekvens af Ginzburgs fokusering på de af andre oversete tegn. Disse relationer mellem tegnene kræver imidlertid *konstruktioner* (som ligger »uden for« tegnene selv), eller analyser om man vil. Det er dette, der for mig også gør *Rosens navn* til en faglig bog. Selvom alle romanens empiriske beskrivelser af begivenheder skulle være ren fiktion (hvad de nu langt fra er), gør dette ikke erkendelsepassagerne, hvormed Eco lader sine subjekter erfare dem, til individuel subjektivismen. Denne distinktion ser Ginzburg ikke ud til at være opmærksom på i sin diskussion af fiktion og historie. Ginzburg tror ikke mere på en historisk sandhed (dvs. én sand beskrivelse af virkeligheden). Da han åbenbart ikke kan tage livtag med spørgsmålet om, hvordan vi konstruerer relationerne mellem tegnene vælger han tilsyneladende en relativ og subjektiv forskercentreret holdning. Eco vælger at opstille forskellige (alternative) konstruktioner og ser derefter, hvad der kommer ud af det. Samtidig med at han tvivler, forstår han hele tiden at være eksplicit bevidst om de operationer, han foretager.

modernistiske skepsis overfor forskningen som forudsætning for erkendelse og handling, overfor generelle sandhedsudsagn, og overfor enhver stræben efter menings-hegemoni (inkl. selve sproget) er måske begribelig som socialt fænomen, men kan, hvis der fares for hårdt frem, nemt føre til en kaotisk forskelløshed eller ligegyldighed.

I de her diskuterede eksempler har vi set, at det i reaktionen imod den såkaldt store historie har ført til en koncentrering om ekstremt små historier,²⁵ narrativt præsenterede og endda ofte ribbet for informationer, der kunne placere de beskrevne hændelser og personer i lokal eller samfundsmæssig kontekst. Det er interessant at iagttage, at da forfatterne imidlertid dårligt som subjekter kan træde totalt ud af deres fortid, er den historiske sandhedstørst alligevel fulgt med; nu er den blot ført ned på det helt lille plan (omkring almindelige menneskers dagligdags motiver). Men bliver samfundet derved ikke igen gjort til summen af individer, og bliver de små lokalbeskrivelser ikke igen til atomistiske subkulturelle eksempler? Trods opgøret er vi nær ved at være tilbage i den videnskabs-tradition, hvor helheden skal bygges op af uendelig mange små dele, ligemeget om disse så består af hærførere eller anonyme bønder, af nationalhistorikere eller landsbystudier.

Nu er der i mine øjne ikke noget galt med hverken at ville skrive narrativt (hvilket kan have stor formidlende, oplevelsesmæssig værdi) eller at skrive omkring enkelte livsforløb eller ukendte lokaliteter. Det afhænger alene af, hvad det er, man vil med sit skriverseri.

Hvis man mener, at alle vore såkaldt faglige konceptioner er en form for selvbedrag, bør man, så vidt jeg ser det, imidlertid skrive ren fiktion, og dermed tillade sig at forholde sig *helt* frit til de spor fortiden eller samtiden har efterladt os. Her er ingen grund til begrænsninger. Bruddet må gøres radikalt, hvis

man ikke blot vil bruge litteraturen som skjulested for at undgå faglig debat eller kritik. Prøver man i stedet blot at skrive »lille historie«, skrive »tæt på virkeligheden« eller skrive om det ikke materialistiske (kultur), løser man intet virkeligt (epistemologisk) problem; man forskyder det blot, og på nogle områder gør man det måske endda større. Både at behandle kultur og struktur bliver først helt håbløst, hvis man betragter kultur som Geist eller idéhistorie uden forklarende relationer med praksis. Og disse relationer er som tidligere skitseret aldrig noget, der umiddelbart fremtræder i selv den »oprigtigste« realistiske skildring, eller som man blot finder i sporene selv (kilderne). Det er noget, som vi som forskere etablerer, konstruerer, begrebsliggør eller hvad man nu ønsker at kalde det. Her tvinges vi alle til at teoretisere, og da presses vi uvægerligt tilbage i med- og modspillet med tidligere tiders teorier.

Fordi mange i dag har måttet se i øjnene, at der ikke umiddelbart gives én »sand« teori, der kan penetrere alting, er der ingen grund til at forfalde til teoretisk skepticisme. Den undergangsstemning, der spores i nogle miljøer, kan næsten minde om de mange gange kirkefædrene har ment at se antikrists snarlige komme.

Løsningen på dette spørgsmål behøver ikke at være en relativ – og dermed egentlig opgivende – holdning til teoretisk arbejde i almindelighed, en ultraliberal begrebsmæssig eklekticisme eller en tilbagevenden til eksistentiaalistisk/fænomenologisk filosofi. Arven fra fortidens store teoribygninger og deres udløbere (som jo er dem, der mest har fundet anvendelse i fagvidenskaberne) behøver vel ikke at være så tung, at man ikke kan lære at leve med den. Det kan måske også være en styrke, at lære at vedkende sig tvivlen, og i dialog med andre at forsøge at forklare, hvori skepsisen består – samtidig med, at man i sin

25. Der er imidlertid i mine øjne ingen grund til at rynke på næsen af den lille historie, alene fordi den beskæftiger sig med specifikke problemer eller lokaliteter. Som Uffe Østergaard har påpeget (Hvordan skriver man (en) god historie?, i *Den jyske historiker: Mod en ny samfundshistorie?* s. 40), kan den lille fortælling, være reelt mere syntetiserende end store, men tynde oversigtsmæssige synteser. Men kan den lille fortælling *kun* á la H. Bergson, erkendes via intuition bliver det så som så med forestillingen om dens bidrag til noget fælles teoretisk fremskridt.

egen praksis er afhængig af noget af det man tvivler på. Ingen teori har nogensinde kunnet forklare »alt«, hvad man så end vil mene med dette. Men nogle teorier har kunnet forklare noget; andre noget andet. Og simpel addition er ofte af logiske grunde ikke mulig.

Når vi selv står midt i disse forløb, har vi vel som »historiske subjekter« kun mulighed for at udnytte fortidens viden ved – på de områder, hvor vi kan spore fejlslutninger, blindgyder etc. – at gå tilbage i ræsonnementerne for at opspore, hvor det gik galt og dernæst forsøge at bygge videre i en anden retning. Vi kan også prøve at formulere helt andre teoretiske tilgange. Hvis vi imidlertid stadig vil vedkende os nogle af den tidligere forsknings værdifulde problemstillinger bør kravene til sådanne forsøg også være, at den nye teori kan samle disse spørgsmål op, omend det bliver i en anden form.

Her er det, at afhandlinger som de her omtalte, i deres tilgang til historien har tilbøjelighed til at afskære sig fra dialogen med fortidens forskning og en del af samtidens. For-

men (udadtil) er blevet vigtigere end indholdet (med hensyn til udvikling af fagmiljøet). De er endog meget svære at bygge videre på,²⁶ og det er nok heller ikke meningen. Derved bliver de en slags eksklusive éngangspræstationer. Hvis man imidlertid helt afstår fra at tro på, at det kan nytte at forsøge igen at rulle stenen op ad bjerget, er der ingen grund til at gøre sig sådanne overvejelser.

I *Rosens navn* lærer Eco læseren at le ad sandheden og ad troen på visheden om, hvad verden (virkeligheden) er (dvs. én sandhed eller den af den herskende ideologi definerede sandhed om verdensaltet). Samtidig opgiver han aldrig – hele tiden – at opstille og begrundede nye mulige muligheder (i flertal) i stræben mod at opnå det, som måske er uopnåeligt. Ideologen (magten/politiker) behøver ikke mere at forsøge; han tvivler ikke, for han mener at vide, hvordan tingene skal forklare. For forskeren forholder det sig nok nærmest modsat.

26. På et forskerkursus i historisk antropologi på Schæffergården 1980 kom to spørgere ind på dette forhold under diskussionen efter Ladorie's forelæsning. Ladorie blev spurgt om formålet med Montailou-studien, om udeladelsen af konteksten og forandringsaspektet samt om den manglende interesse for dialog med *nulevende* antropologers arbejde indenfor problemfeltet. Ladorie valgte i sit svar nærmest ikke at svare. Han talte i stedet om repræsentativitet, om det unikke spændende materiale og om den lille historie. Tilhørerne fik nærmest indtryk af, at Ladorie ikke ønskede at betragte sin forskning som led i nogen kollektiv indsats. (Jfr. Dansk Folkemindesamlings arkiv, Historisk antropologi, 1/9 1980 bånd 1).

Anmeldelser

Kommercekollegiet 1735–1816. Vejledende Arkivregistraturer XXII. Udgivet af Rigsarkivet ved J. O. Bro-Jørgensen og Morten Westrup. 1984. 180 s., ill. Kr. 146,40.

Kommercekollegiet blev oprettet i december 1735 med det formål at styrke og udvikle kongerigets næringsliv. Dets sagsområde var råvarefremskaffelse, fabriksvæsen og handel med råvarer og fabriksfremstillede varer såvel i ind- som udland. Hertil hørte også administrationen af konsulaterne i udlandet.

Det var 3. gang, man forsøgte sig med et kommercekollegium, det første virkede fra 1678-1685, det andet fra 1704–1731. Mens de to første forsøg især havde haft til formål at fremme hovedstadens erhvervsliv, skulle Kommercekollegiet af 1735 være rigsomfattende.

Kollegiets sager blev opdelt i to departementer, 1. departement tog sig af manufakturterne og handelen, 2. departement af råvareproduktionen: landvæsen, skovbrug, bjergvæsen, fiskeri m.m. Departementerne var imidlertid ikke arkivdannende, så de to departementers sager skal findes blandet mellem hinanden i arkiverne fra de to ekspeditionskontorer, et dansk-norsk og et tysk. Som det fremgår af Morten Westrups indledning (s. 23 ff.) skal man dog ikke tage alt for håndfast på den sproglige skillelinie mellem kontorerne. Bl.a. blev alle konsulatsskrivelser også selv om de var affattede på dansk journaliseret i tyske sekretariat. I 1797 ændredes journal- og arkivdannelsen til, at der oprettedes fire sekretariater: 1. Produktions- og fiskerifagets sekretariat, 2. Industri- og fabriksfagets sekretariat, 3. Handels- og konsultatsfagets sekretariat og Ostindisk fags sekretariat. Denne nyordning havde sammenhæng med den omlægning af told- og handelspolitikken, som fandt sted med toldforordningen af 1797. Dette forhold er nærmere beskrevet i Morten Westrups artikel om Kommercekollegiet i 1797 i Arkiv 3. bd. nr. 2 fra 1970.

På to områder fik Kommercekollegiet aldrig det virkeområde, det skulle have haft. For det første flyttedes landvæsenessagerne aldrig fra Rentekammeret, således at landets vigtigste råvarefabrikantlandbruget – blev holdt ude fra det, der skulle have været et samlende organ for det danske erhvervs- liv, for det andet fik man aldrig opbygget de lokale kommercekollegier i købstæder og amter, som man

havde forestillet sig. De, der var, gik i sig selv igen efter få år.

Kommercekollegiets første opgave var at gennemgå de beretninger fra købstæder og amter om den økonomiske tilstand, som Rentekammeret havde indhentet i 1735. En lang række indberetninger om handel, skibsfart m.m. fulgte efter denne og er fremragende og lettilgængelige kilder til dansk, norsk og slesvig-holstensk industri- og handelshistorie i perioden.

Et stort nyt sagsområde kom til Kommercekollegiet med oprettelsen af det offentlige brandvæsen fra 1761. Desuden blev konsulatssagerne efterhånden af et betragteligt omfang. I 1771 var der 35 danske konsulater placeret i Europa og Afrika, og det henhørte under Kommercekollegiet bl.a. at udstede de såkaldte algerske søpas, der gjorde det muligt for de danske handelsskibe at besejle Middelhavet uden at blive opbragt af sørøvere.

Et stort og for størstedelens vedkommende uudnyttet kildemateriale til dansk økonomisk historie såvel lokalt som landsdækkende ligger gemt i Kommercekollegiets arkiv. Man kan derfor glæde sig over, at denne registratur, der har været undervejs i 20 år, nu er blevet udgivet.

Birgitte Dedenroth-Schow

Historisk Vejviser. Ved Annegrete Dybdahl. Dansk Historisk Fællesforening 1986. 145 s. Kr. 152,-

Hvis man har gode opslagsmuligheder inden for sit fag- og interesseområde, er man allerede godt i gang. Bl.a. derfor er det så vigtigt, at der på det historiske område findes en god vejviser. Dansk Historisk Fællesforening fornyede i 1986 med Annegrete Dybdahl som redaktør den oprindelige lokalhistoriske vejviser, hvis seneste udgave fra 1978 allerede var forældet. Med den nye vejviser har man tilstræbt at dække mere end det traditionelle lokalhistoriske område, hvilket også ses af den bredere titel, håndbogen nu har fået. Ideen er god, og mange centrale adresser er kommet til, men f.eks. ikke universiteternes historiske institutter eller Folkeuniversitetet, som ikke er fremmed for lokalhistorien.

Allerede af omslaget ser man, at der er mulighed for at finde frem til: organisationer, arkiver, bi-

blioteker og specialsamlinger, museer, historiske foreninger og lokalhistoriske sammenslutninger. Hver gruppe har fået en farvemærkning, som svarer til farvede blade inde i bogen. Det ser indbyende og festligt ud, og man har let ved at slå ned på den relevante afdeling i bogen. Går man i detaljer, d.v.s. skal man finde en bestemt samling eller et museum, hvorom man måske kun har tågede forestillinger m.h.t. den geografiske placering, kommer man mere på arbejde. Den anvendte geografisk-administrative inddeling og opstilling er principielt rigtig, men i hvert fald for museumsafsnittet fungerer den trods krydshenvisninger ikke godt nok. Her savner man et samlet register, hvor man f.eks. kunne slå arten af museer op (skolesamlinger, herregårdsmuseer, søfartsmuseer, spejdermuseer o.s.v.), og hvor man enkelt kunne komme ud over den ikke let gennemskuelige opdeling mellem landsdækkende eller lokalt, specielt eller kulturelt i anden forstand. Grænserne er på alle punkter flydende i disse år, også mellem kunst og kultur, og det må derfor blive en nærmest uløselig opgave, redaktionen her har sat sig selv på. Ved revision af vejviseren må det anbefales, at museumsafsnittet gøres mere overskueligt, og at der kommer en eller anden form for kombineret sted- og sagregister. Der er også elementære fejl, der skal rettes (forkerte personnavne o.lign.) og museer, der helt er faldet ud (f.eks. Vendsyssel Historiske Museum i Hjørring), må med.

Den foreliggende vejviser gavner i dag over hele landet til at give overblik og hurtig indsigt. Skal det fortsætte, må bogen opdateres. Efter det oplyste er rettelsesblade på vej, men en smidigere – omend ikke smukkere løsning – kunne i fremtiden blive udskrifter fra et edb-lager, hvor opdatering sker til stadighed.

Margit Mogensen

Danske Kalkmalerier 1. Romansk tid 1080–1175. Ulla Haastrup og Robert Egevang (red.) Fotos af Lennart Larsen og Kitt Weiss. Christian Ejlers' forlag. 1986. 208 s. Kr. 348,- (328 kr. i abonnement).

Det er imponerende, at Chr. Ejlers' forlag har påtaget sig opgaven at videreføre Nationalmuseets værk om de danske kalkmalerier med samme redaktion og samme udstyr.

Ligesom det første udkomne bind er dette opbygget med en historisk indledning af Robert Egevang, en kunst- og kulturhistorisk af Ulla Haastrup, der derpå følges op af en række – ialt 54 – korte artikler om forskellige emner. Vi indføres her i mange sider af den romanske kunst, eller rettere de første 100 år af den, såsom opbygningen af billedprogrammer, forbindelsen til den samtidige udenlandske kunst, både de vesteuropæiske og de

byzantinske indslag – hvor man især må hefte sig ved Øystein Hjorts analyse af Sønder Jernløse – og maleteknik; også på det sidste punkt er vi »på forkant med den nyeste forskning«, som forlaget skriver. I en række spændende artikler understreges sammenhængen med den øvrige kirkeudsmykning, billedernes indpasning i liturgien og forbindelsen til kirkespillene.

Der er god sammenhæng mellem de enkelte bidrag således, at bogen fremstår som en monografi over det vigtigste af periodens malerkunst. Det skyldes blandt andet, at Ulla Haastrup ikke lader sig nøje med, hvad man kan se nede i kirken, men for at få helheden frem også inddrager de billeder, der nu skjuler sig på væggene oven over de senere indbyggede hvælv, især i Tamdrup kirke. Hun undrer sig (s. 77) over, at disse billeder kun er kendt af ganske få mennesker. Jeg deler ikke denne undren; der er buldermørkt, og selvom man ved, hvor man skal søge billederne, er de næppe til at få øje på. Heller ikke bogens farvefotografier er her til megen hjælp; stregtegninger ville absolut have været at foretrække.

Ulla Haastrup vil meget gerne kunne datere de ældste romanske kalkmalerier til 1080–1100, men kommer her i strid med en den kronologisk datering af nogle rester af vinduesrammerne i Tamdrup kirke til o. 1110, som Knud Krogh behandler i sit bidrag (s. 64–65). For et emne, hvor den relative datering er rimelig sikker, er det meget vigtigt, at der ikke rejses tvivl om de få absolutte dateringer vi har. Det er derfor meget betænkeligt, at 1110-dateringen aflærdiges med sætningen (s. 26): »Det er derfor muligt, at en yderligere dendrokronologisk datering af Tamdrup kan give præcise årstal for kirkens opførelse«; – vi må foreløbig ikke tage denne mulighed på forskud, men holde os til 1110. Herfor taler også, at den anden absolutte datering, et pergament fra Vä, giver årstallet 1121. Jeg undrer mig iøvrigt over, at man i den nøje behandling af Jelling-værkstedet helt har undladt fragmenterne i Vrigsted (øst for Vejle).

Bogen skal læses i sin helhed, men læseren sinkes i sin læsning ved, at der ikke findes angivelse af, hvor illustrationer fra andre kirker, håndskrifter osv. stammer fra, men disse oplysninger skal hentes bag i bogen. Man må også undre sig over på s. 90 at læse, at en apostelrække på triumfvæggen i Hvorslev er gået tabt, mens der på siden overfor er et fint farvefoto af samme apostelrække! Et andet redaktionelt sjuskeri findes s. 137, (Kildebrænde) hvor flammerne i jomfruernes olielamper omtales »nu helt sortet«, mens de to farvebilleder tydeligt viser dem rødlige. At Simon fra Kyrene er kommet op i et træ ved indtoget i Jerusalem (Kyndby, s. 145), er vel blot en lapsus, men en lapsus som den læge læser, hvem værket må være beregnet for, ikke kan gennemskue.

I det alfabetiske katalog kendes den førnævnte apostelfrise i Hvorslev stadig kun fra en akvarel og en smørkørende kone i sydkapellet i Vester Broby

mangler helt. I fortegnelsen over værksteder savner jeg under Jørlundeværkstedet både Farum og Søstrup.

Niels M. Saxtorph

Gudmund Boesen. *Danmarks Riges Regalier*. Gyl-dendal. 1986. 251 s. ill. Kr. 550,-.

Det er dejligt at se publiceringen af Rosenborgsamlingen forøget med noget så centralt som Danmarks Riges Regalier, eller klenodier som det hed, dengang ordene havde mere fylde. Og det er glædeligt, at tidligere overinspektør ved Rosenborg, Gudmund Boesen, har ladet det daglige liv blandt disse genstande fortsætte i omfattende studier i sit otium. Bogen er bygget tæt op omkring den gruppe på sytten genstande, som fra Christian IIIs tid til enevældens ophør fremstilledes til brug ved kongekroninger især, men også andre ceremonier. Og som siden Christian V lod dem flytte sammen med Geheimarkivet fra Københavns Slot til Rosenborg har befundet sig der. Christian IIIs sværd er det ældste bevarede stykke, dronningekronen fra 1731 det yngste. Sceptret, rigssæblet, kroningskårdene og salvebuddiken er fra Frederik IIIs tid. Christian IVs krone er bevaret tillige med enevoldskronen udført til Christian V. Hertil kommer ordenstilbehør og andet hørende til kroningsdragten og tronstolens store ametyst, der til daglig erstattes af en slussten.

I bogens katalogdel, hvis beskrivelser og opmålinger stammer fra regaliernes nyopstilling i skatkammeret i 1975, er rækkefølgen hierarkisk-kronologisk, hvorimod bogens ræsonnerende kapitler er rent kronologiske. Der veksles mellem kapitler viet de enkelte genstande og ceremonihistoriske afsnit, hvor vi oplever genstandene i anvendelse. Hoveddelen indrammes af et kapitel om middelalderens kroningsceremonier og et om regaliernes anvendelse under det konstitutionelle monarki. Bogen er forsynet med engelsk resumé. Genstandenes tilblivelseshistorie er her udeladt til fordel for et resumé af ceremonihistorien. For genstandene må man nøjes med katalogdelen, der er oversat in extenso.

Bogens genstandsnære præg gør følgende spørgsmål til de centrale: Hvordan er genstanden bygget op, hvilket materiale og hvilken teknik er anvendt? Hvem er guldsmeden? Hvad er hans baggrund? Hvordan er hans fremgangsmåde? Hvor i Europa har han hentet sin inspiration? Hvordan er mode og tradition ved de europæiske fyrstehoffer, og hvilken indflydelse har den på det danske? Og endelig hvordan er bevaringsomstændighederne? Målet er at indsamle størst mulig mængde af eksakt viden og foretage kildestudier – alt holdt sammen af et overblik.

Påvisningen af mulige trykte forlæg for regali-erne er en vigtig del af undersøgelserne. Overbevisende og præcist vises, hvordan inspirationscen-

trene forskydes fra Antwerpen i Christian IIIs tid til Augsburg i Christian IVs, og i Frederik III tiden forfriskende anderledes til Holland, hvor Crispin de Pas' frodigt-naturalistiske blomsterstik med stor dristighed omplantes til sceptrets topstykke. For under enevælden at blive fransk. Opslaget side 34–35 påviser i tekst og fotografier overensstemmelse mellem Christian IIIs rigssværd og samtidige flamske ornamentstik. To vidt forskellige forlæg til samme sværd, hvilket giver mig anledning til overvejelser over, hvordan forlæg egentlig benyttes. På sværdets forside kan der være tale om en samlet inspiration fra det anonyme stikforlæg. Her er ikke bare overensstemmelse mellem detaljer, men ånden er den samme. Anderledes på bagsiden, som menes inspireret af den outrerede ornamentstikker Cornelis Bos fra Antwerpen. Her lånes måske nok en enkelt figur og nogle græskarklaser, men hele det kantede, nøgne, fængselsagtige rammeværk, som de førnævnte organiske elementer forholder sig til på, ja netop grotesk måde, er dysset helt ned og omsat i ufarlig diamantornamentering. Det er altså ikke Cornelis Bos' personlige stil, Jacob Binck har været optaget af, hvis det som Boesen foreslår, er ham, der er sværdets »designer«.

Det er imidlertid ikke stilsammenligninger, der interesserer Boesen, eller deraf udledte betragtninger over, hvad der mon betinger ændringen i formsproget fra det myriadernes mikrokosmos af allegoriske figurer, perler, ædelstene og ornamentik, der præger Christian IVs krone til enevoldskronens klare over- og underordning af enkelt-delene, så der opstår en samlet form, som bærer af det lille rigssæble og kroneringens fire imponante ædelstene.

Interessen samler sig om, hvilket forhold der er mellem Christian IVs krone og den samling tegninger i universitetsbiblioteket i Hamborg med bl.a. to forslag til kroner tilegnet Christian IV og daterbare til tiden mellem 1593 og kroningen i 1596. Boesen tilbageviser sin forgænger H. C. Bering Liisbergs forsøg på at tilskrive tegningerne den danske hofguldsmed Dirich Fyring, der udførte kronen, og sandsynliggør, at den tyske udgiver af tegningerne, Richard Stettiner har ret i sin tilskrivning til Hamborgmesteren Jacob Mores værksted. Videre påpeges den stilmæssigt tekniske forbindelse til augsburgske såkaldte scweifwerkarbejder, f.eks. Daniel Mignots forslag til hænge-smykker.

Netop i afsnittet om Christian IVs krone fremgår det så tydeligt, hvordan Lennart Larsens foto-grafering og Erik Ellegaard Frederiksens tilrettelæggelse af bogen arbejder sammen på det fornemste. Tre på hinanden følgende sider viser henholdsvis en sort-hvid og en farvegivning af Jacob Mores forslag efterfulgt af en optagelse af kronen selv set i samme synsvinkel og målforhold som tegningerne anvender, og med afdækning så sammenligning bliver mulig ad billedmæssig vej.

På siden før vises en farveoptagelse af kronen set lidt fra oven, så helheden kommer frem, med anvendelse af samme saglighed som præger teksten. Regalierne er alle fotograferet som var de arkitektur. Selv når der anvendes kongebålg baggrund lægger denne sig dæmpet omkring genstanden som en rolig flade, som det hvide papir gør det om teksten. Her er intet effektmageri som forgriber sig på tingenes aura. Ikke helsidesplancher med »dramatiseret« lyssætning, men vekslende formater, de fleste dog indpasset i spaltebredden, og af Ellegaard Frederiksen komponeret sammen med tekst og billedtekst, så blikket aldrig behøver at flakke rundt på siden.

Først så jeg en modsætning mellem al denne saglighed og emnets symbolladede væsen, men siden har jeg måttet konstatere, at netop ved at se bort fra den aura, som også for Boesen ifølge forordet er et vigtigt incitament, lykkes det for forfatter, fotograf og tilrettelægger at fastholde den.

Bogen tager sin egentlige begyndelse i en helt nærværende skildring af Luthers udsendte, reformatoren Johan Bugenhagens forsøg på at omgå kroningsceremoniens mystiske dimension i sin udlægning af kronens betydning: Kronen symboliserer landet og folket, ædelstenene betyder rigsrødderne, byernes rådmænd og alle kongens tro mænd. Kronen er åben foroven mod himlen til tegn på at over konge og dronning, land og adel skulle alene Gud regere. Og bogen slutter med en ligeså puritansk historie i kapitlet om det konstitutionelle monarkis indskrænkede brug af regalierne alene ved begravelsesceremoniens *castrum doloris*. I live underlægges monarken Biedermeirtidens almindelige mådehold, eller som Gudmund Boesen udtrykker det, »kun over for døden har man kunnet standse op og besinde sig på, at den bortgangne dog repræsenterede nationens enhed, hævet over alle et demokratisk samfunds i øvrigt naturlige skillelinier, og tillige kontinuiteten i rigets omskiftelige historie« (p. 174). Derimellem ligger så enevælden og Christian IV, der i sit personlige udtryk eller, på det man kunne kalde det bevidsthedsmæssige plan, er den første enevoldskonge. Det peger den senere tids ikonologisk orienterede kunsthistoriskrivning på, og det forekommer nærværende vidensmættede og i bedste forstand traditionsbundne værk at bekræfte.

Mette Thelle

Erna Lorenzen: Tråde bagud. Tekstilens kulturhistorie. Poul Kristensens forlag 1985, 141 s. ill. Kr. 190,-.

I vore dage hvor udenlandske tekstiler, som f.eks. håndvævede og broderede skjorter, kan erhverves for så billig en pris, at man med gru tænker på de vilkår de tekstiludøvende kvinder har, er det oplagt at se nærmere på tekstilfremstillingens historie.

Erna Lorenzens idé til emnet knytter sig til en række kulturhistoriske foredrag, holdt for de studerende på Skals håndarbejdsskoles seminarium, hendes store viden om tekstilerne i museerne samt, at omkring 255.000 mennesker i dag deltager i et eller andet håndarbejdsfag i aftenskolerne. Trods industrialiseringen fremstilles der årligt store mængder af håndarbejde. Det er tankevækkende. – Håndarbejde er i dag i overvejende grad en fritidsyssels, men som i nutidens u-lande var tekstiltilvirkningen også i Danmark langt op imod vor tid et af de vigtigste områder i ethvert hushold næst efter føden. Som ved fødevarerfremstillingen synes der meget tidligt indenfor tekstiltilvirkningen at have udskilt sig en kønsarbejdsdeling. Tekstilforarbejdningen blev i overvejende grad et kvindeligt ansvarsområde. Er det mon derfor, vi ved så lidt om det?

I bogen følges udviklingen fra oldtidens skindbeklædning over kongers og fyrsters kostbare skindrober, de fattiges fåreskindstøj og til nutidens læder-jakker og højt betalte pelse.

Herefter trækkes der nogle »tråde« op omkring spindingen. Meget garn skulle forarbejdes, for at en familie kunne holde kulden fra kroppen. Spindingen var simpelthen det arbejde, kvinder inden døre satte sig til, så snart de ind imellem andre af husets gøremål havde en ledig stund. Op gennem tiden har fattige kvinder tjent en lille skilling ved at spinde for de velstående eller i senere tider for væverierne. Spinding har ikke altid været så romantisk som i Aakjærs sang »lul, lul rokken går«, men som nævnt af forfatteren, blev rokken sikkert for mangen en gammel og ensom kvinde det eneste virkelige faste holdepunkt. For tugthusindsatte derimod et dagligt ensformigt tvangsarbejde. I dag spinde der ujævne tråde. Det er moderne med garn, der ser hjemmegjort ud. Men sådanne ujævne tråde ville aldrig have været accepteret i tidligere tider!

På lignende måde trækkes linier op inden for broderi, trykning, vævning og knipling. Hvad fremstillede man, med hvilken hensigt og hvilke udviklingslinier ses der? Ligegyldigt hvilket emne der behandles, sættes tekstilerne i forbindelse med de mennesker der ejede og fremstillede de pågældende sager. Fine broderier findes f.eks. især i borgerskabet. Broderi var en passende beskæftigelse for borgerskabets damer og døtre. Der findes også en mængde fine broderier fra sjællandske landdistrikter, men ikke i tilsvarende grad fra de jyske. Erna Lorenzen giver intet svar på denne forskel, men stiller spørgsmålene: Havde de sjællandske kvinder mere tid, var de flittigere, eller var der en stille indbyrdes kappestrid om, hvem der fremstillede de fineste og fleste broderier? En blanding af drivkræfter har sandsynligvis været tilstede, men mon ikke især det skyldes en større velstand i det sjællandske område?

Gennem bogen opspores påvirkningen fra udlandet til det særpræg, tekstilerne fik her i landet

med vore grovere tråde. Tingene, og arbejdet omkring dem, genspejler en ikke uvæsentlig del af vor fortid. Desværre opholder skildringen sig især ved de fornemmes tøj. Der er således hverken en grundig gennemgang af bøndernes farvestrålende olmerdug, hestedækkener med videre eller af de mere ideologiske prægede håndarbejder inden for grundtvigianerne eller blandt Indre Missions tilhængere. Bogen er imidlertid både nyttig og oplysende for såvel nutidens tekstiludøvere som for folk, der interesserer sig for ældre tekstiler. Vel kortfattet – nu vel – men skrevet i et veloplagt og letlæseligt sprog. Der er mange emner der kunne fortjene en nærmere behandling. Inspirationen er hermed givet.

Bodil K. Hansen

Sankt Knud Konge. Af Jørgen Nybo Rasmussen, Stig Holsting, Preben Frosell og Tore Nyberg. Udgivet i 900-året for Sankt Knud Konges Martyrdød i Odense 1086. Ansgarstiftelsens forlag. 1986. 103 s., ill. Kr. 97,60.

Knuds-Bogen. Studier over Knud den Hellige. Fynske studier, XV. Redaktion: Tore Nyberg, Hans Bekker-Nielsen, Niels Oxenvad: Odense Bys Museer. 1986. 191 s., ill. Kr. 180,-.

900-året for vor første helgenkonges martyrdød i Albani kirke i Odense har givet anledning til udgivelsen af to bøger om Knud, hans liv, død og eftermæle. Den ene bog, *Knuds-Bogen*, er en flot udstyret bog med smukke illustrationer og i stort format, den anden, *Sankt Knud Konge*, er mere beskeden men ikke mindre vedkommende. Tore Nyberg står bag begge bøger, og det synes, som om han med *Knuds-Bogen* har villet sætte et traditionelt og smukt mæle over Knud, mens han med den anden har villet provokere den protestantiske historikerverden og dens behandling af Knud, hvorfor *Sankt Knud Konge* af indhold nok er den mere spændende. Nyberg, og hans medredaktører, skal have ros for begge initiativer.

Formålet med *Sankt Knud Konge* er »at fremstille Sankt Knud Konges liv og betydning både for historisk interesserede og for religiøst engagerede læsere«. Det er befriende, at middelalderhistorikere tør erkende, at ingen historieskrivning er objektiv, hvilket ikke er enstydende med, at den nødvendigvis bliver uvederhæftig. Jørgen Nybo Rasmussens »Knud den Helliges budskab« (*Sankt Knud Konge*, s. 17–47) er blevet en veloplagt og spændende diskussion af Knuds liv og død, netop fordi forfatteren tør vedkende sig sin baggrund, hvorimod Tore Nybergs eget bidrag om »Knud den Hellige som kristen politiker« (*Sankt Knud Konge*, s. 7–16) noget skuffende er en kortfattet

gennemgang af Skyum-Nielsens og Breengaards nyfortolkninger af Knuds politik. På baggrund af bogens sigte, nemlig at få historikere og historisk interesserede læsere til at acceptere, at middelalderens danskere var katolske, virker det også forkert, at Nyberg (s. 14) vil gøre Knud helt speciel ved sin tro, når vi i den grad mangler en gennemgang både af konger, dronninger og af almindelige mennesker i det danske middelaldersamfund ud fra deres egne præmisser.

Knuds-Bogen er bedre forsynet, hvad angår en diskussion af den nyere historieskrivning, idet den indeholder en god artikel af Breenggaard selv (»Det var os, der slog kong Knud ihjel«, *Knuds-Bogen* s. 9–20), hvori han gennemgår og fuldfører det opgør med Weibullerne som Skyum-Nielsen begyndte. Breenggaard ligger dog stadig indenfor traditionel protestantisk kildekritisk historieskrivning omend med anerkendelse af det nødvendige i en forståelse af middelalderens syn, hvorimod Preben Meulengracht Sørensen også, som Nybo Rasmussen, gør op med den traditionelle behandling af Knud i sin artikel i *Knuds-Bogen*, hvori han gennemgår fortællinger om Knud fra Ælnoth og Knytlinge Saga til Hal Koch og Aksel E. Christensen, dog med udeladelse af Niels Skyum Nielsen (»To gamle historier om Knud den Hellige – og de moderne« s. 53–60).

Elisabeth Kofod-Hansen: »Knud den Hellige i middelalderlige malerier og træskærerarbejder. Et bidrag til Knud Konges ikonografi« (*Knuds-Bogen*, s. 61–78) og Stig Holsting: »Synlige minder om Skt. Knud konge« (*Sankt Knud Konge*) supplerer hinanden og er samtidig et godt udtryk for de to bøgers forskellige sigte. Elisabeth Kofod-Hansen har en solid gennemgang af afbildninger af helgenkongen i middelalderlige kalkmalerier og træaltertavler. På baggrund af det overleverede materiale og dets opkomst (næsten alt fra senmiddelalderen) konkluderer hun, at Knudsdyrkelsen ikke var særlig udbredt og begrænset til aristokratiske, høj-kirkelige og kongelige kredse. Stig Holsting, der går helt op til nutiden og medtager alle kunstmateriale, deriblandt Adam van Dürens spændende sandstensrelief i Lunds domkirke, såvel som kirker, gilder og hellige kilder viet til St. Knud, argumenterer for en udbredt Knudsdyrkelse. Noget af hans argumentation hviler ganske vist på en postuleret omfattende billedstorm i mange danske kirker (faktisk er det vist kun den i København, der er belæg for) men hans inddragelse af samtidige afbildninger af St. Knud sætter dog spørgsmålstegn ved Kofod-Hansens afvisning af Knudsdyrkelsen. Gilder, segl, liturgiske og diplomatriske spor af Knudsdyrkelsen behandles i særskilte afsnit af bl.a. Thelma Jexlev, der i sin artikel (»Om Knud den Hellige som dateringshelgen i Danmark« *Knuds-Bogen* s. 87–92) »slår en breche i myten om Knud den Helliges ufolkelighed« (s. 91). Både Jexlev, Curt Wallin (»Knudskulten i Lund« *Knuds-Bogen*, s. 79–86) og Nils G. Bartholdy

(»Sankt Knud Konge og Odense-liljen« *Knuds-Bogen*, s. 93–100) berører den senmiddelalderlige sammenblanding af de to danske helgenkonger begge med navnet Knud men uden nogen grundig gennemgang, hvad emnet nok kunne fortjene. Derimod er det forståeligt, at en diskussion om Knudsgilderne er udeladt. Curt Wallin har jo behandlet det emne indgående i sine bøger om Knudsgilderne (anført i bibliografien i *Knuds-Bogen* s. 181–91).

Knuds-Bogen indeholder også artikler af Rita Pedersen (»Den ædle Herre de vog met wret, Viser fra det sekstende århundrede om Sankt Knud« s. 101–112), Anne Riising (»To vurderinger af Sankt Knuds liv og død 1697 og 1794«, om Thomas Bircherod's biografi af Knud, s. 113–116) og Georg Søndergaard, hvis gennemgang af Knuds-navnet i fortid og nutid (»Canutus – historien om et navn« s. 157–80) i øvrigt, omend med forbehold på grund af materialet, underbygger hypotesen om en bred popularitet af helgenen i senmiddelalderen. Desuden er der bidrag af Izabella Tkocz og Kaj R. Jensen (»Antropologiske undersøgelser af skelettet i skrinet med de snoede søjler« s. 117–122), mens Jens Vellev, der som bekendt ikke lader en chance for at genfortælle en god historie slippe fra sig, atter gennemgår skrinene i sin artikel (»Helgen-skrinene i Odense – fund og forskning 1582–1986« s. 123–156). *Knuds-Bogen* afrundes som nævnt med en bibliografi men mangler noget om St. Knuds liturgi, hvilket afhjælpes i *Sankt Knud Konge*, der slutter med »Sankt Knud Konges Liturgi – en kort notits« af Jørgen Nybo Rasmussen, efter Preben H. Frosells bidrag, der behandler »St. Knuds kapel i Rom«.

De to bøger supplerer på det smukkeste hinanden og er det sidste ord om Knud den Hellige langtfra sagt, så er forskningen kommet et godt stykke videre.

Grethe Jacobsen

Kim Tørnsø: *Djævletro og folkemagi. Trolddomsforfølgelse i 1500- og 1600-tallets Vestjylland*. Aarhus Universitetsforlag. 1986. 166 s. Kr. 128,-.

De danske trolddomsforfølgelser har i det sidste ti-år været emnet for ikke færre end syv specialeafhandlinger ved universiteterne i Aalborg, København og Århus. Tre af disse afhandlinger er senere blevet offentliggjort i enten ændret eller uændret skikkelse; Tørnsøs bog slutter sig til Karsten Sejr Jensens *Trolddom i Danmark 1500–1588* fra 1982 og Merete Birkelunds *Troldkvinden og hendes anklagere. Danske hekseprocesser i det 16. og 17. århundrede* fra 1983 (anmeldt i *Fortid og nutid* XXXI:4, pp. 315–317 af Jens Christensen). *Djævletro og folkemagi* ligger i sin synsvinkel tættest på Sejr Jensens bog, uden dog på noget tidspunkt at opnå dette arbej-

des analytiske vægt og tyngde. Tørnsø skal imidlertid krediteres for at have søgt nye veje, for at prøve at forstå trolddomsprocesserne i de mentale og strukturelle sammenhænge, hvori de indgik (en kendsgerning der gang efter gang da også bliver hamret ind i læseren).

Desværre er bogen tynd, ikke kun på de retshistoriske sider (et forhold der ikke retfærdiggøres af p. 8, at »en egentlig gennemgang af det juridiske procesforløb falder uden for rammerne«), men også på analysen af det mentale univers.

Afhandlingen begynder med at slå fast, at det grundlæggende kildemateriale er retsreferater fra trolddoms- og udlæggelsessager (p. 7, anm. understregning), derefter er der gået et eller andet galt. Det viser sig pp. 152–155 i »register over anklagede samt kildehenvisning« og pp. 156–157 i bilaget »trolddomssager fordelt kronologisk og efter dom«, hvor det er umuligt at se, hvad der var trolddomssager, og hvad der var udlæggelsessager. Gådens overraskende løsning kommer p. 134 i den velanbragte ordliste, hvor udlæggelsessager defineres som sager, der rejses mod personer, der er blevet udlagt for trolddom af en tidligere dømt. Naturligvis kan en udlæggelsessag defineres, som det er gjort, – men så er ca. halvdelen af de registrerede sager mellem 1618 og 1621 ikke udlæggelsessager efter den Tørnsøske definition. Disse sager drejede sig nemlig om, at en udlagt gik til retten og krævede sit gode rygte rensat; hvis ingen ville vidne om, at vedkommende havde et trolddomsrygte ud over den omtalte udlæggelse, besluttede domstolen, at udlæggelsen var ubegrundet, og at klagerens gode rygte burde stå ved magt. Fra sagen mod Anne Thamiskone 8. maj 1619 lyder indledningen fra Viborg Landstings dombog (B 24-558, fol. 159r) som følger, »War skickett Thamis Jensen i giedberig hans Wisse bod hans wisthis paa thend enne, och hagde hid i rette steffnet Mikell christensen i Horstrup hans Arffuinger Paa thend Anden side for et Wdlegelse hand epther en messeder Citzell Christens hindis mund schulle haffue forhuerrfuitit Ved thingsWinde till schadz heritz ting den 5 Augustj 1617 at hun Vdj adschielige maade schulle haffue Wdlagt hans høstru Anne thamiskone for trolddom hun schulle haffue bedriffuet endog Nochsom aff same hindis Udlegelse schulle Verre att Eract den lögnaichtige och Vsandferdige at Verre«. Som det fremgår, rejses udlæggelsessager ikke mod personer, men af personer (eller disses familiemedlemmer) som var blevet udlagt.

Denne sammenblanding af begreberne får konsekvenser, når Tørnsø p. 26 hævder, at han er uenig med Merete Birkelund og undertegnede i, at trolddomsprocessernes antal steg efter 1618, – i vid udstrækning som følge af udstedelsen af en forordning rettet mod trolddom 12. oktober 1617. Tørnsø beregner det gennemsnitlige antal processer om året fra 1610 til 1617 til 4,71 og fra 1618 til 1621 til 6,75, og på den baggrund finder han, at

der var en udvikling i gang allerede før 1617-forordningen. Trækkes Tørnsøs udlæggelsessager ud af materialet, bliver årsgennemsnittet fra 1618 til 1621 på 3 processer, og lidt mindre end de nævnte 4,71 for perioden 1610 til 1617s vedkommende. Konsekvensen er, at forordningen så havde en hæmmende indflydelse på antallet af processer, og det er næppe Kim Tørnsøs opfattelse.

Tørnsøs behandling af det retshistoriske materiale er i det hele taget pudefuld. Det bliver klart i »registret« p. 153, hvor han foretrækker den kendte lokalhistoriker H. K. Kristensens materiale frem for originalmaterialet: H. K. Kristensen har i 1617 anbragt en kvinde Line Vidschis fra Varde som troldkvinde, og skønt Tørnsø ikke har kunnet dokumentere hende i Viborg landstings dombøger, optræder hun i hans register; samme procedure genfindes i yderligere tre sager mellem 1617 og 1621. Tørnsøs fremgangsmåde med at benytte H. K. Kristensen som »supplement« (p. 19) er simpelthen meningsløs: enten er H. K. Kristensens datering fejlagtig, eller også burde Tørnsø have fundet vedkommende troldkvinde i dombøgerne. Samme register giver evt. et spor til oplysning om, hvorfor Tørnsø definerer udlæggelsessager, som han gør. David Grönlunds bog fra 1780 *Historisk Efterretning om de i Ribe Bye for Hexerie forfulgte og brændte Mennesker* anvendes flittigt, og i 1614 omtaler han såvel Else Peder Mortensens som Karen Kallis som udlagte. Sagen er bare den, at disse to sager var så nær på at blive til *rigtige* trolddoms-sager, som de næsten kunne komme; anklageren magtede dog ikke at få opkrævet et kirkenævn, der skulle tage stilling til skyldsspørgsmålet, hvorefter de to kvinder af Ribe rådstueret blev frifundet. Hvis det er disse to sager, der har dannet grundlag for Tørnsøs definition, viser ovenstående citat fra landstingets dombog, at han har været lidt for hastig med at fastlægge den.

Analysen af det mentale univers indledes med et kapitel om en af de mest gådefulde trolddomsprocesser i Jylland: processen mod Lønne-præsten Jens Hansen Rusk. Forventningerne er store, men svigtes fordi Tørnsø hopper over, hvor gærderet er lavest. Dette uagtet at han selv anfører, »for det andet viser sagen mod Jens Rusk, at trolddomsopfattelsen har været kompleks. Det er en »kirkens mand«, der dømmes for trolddom, han har kunnet fungere som klog mand i mindst 15 år, før han anklagedes for trolddom« (p. 16). Forholdene var endnu mere komplekse, end Tørnsø antyder, – bl.a. fordi der savnes en indgående analyse af kildematerialet.

I 1595 blev Peder Jensen Hegelund biskop over Ribe stift og derved også Lønne-præstens åndelige tilsynsførende. Fra sit første år i embedet drog han på visitats i sit store stift, og i 1604 kom han for første gang til Lønne, m.a.o. på et tidspunkt da det var klart, at Jens Rusk var kendt for at være en »klog mand«, idet han første gang synes omtalt som sådan i 1595. Vi ved ikke, hvad Peder Hege-

lund talte med Jens Rusk om; men samtalen har næppe gjort større indtryk på Lønne-præsten, idet denne blev anklaget for trolddom i 1610. Tørnsø skriver p. 93 i en billedtekst, at Peder Hegelund tilsyneladende ikke var særlig ivrig i trolddoms-sager. Det tør kaldes en underdrivelse: Peder Hegelund var forbløffende passiv i trolddoms-sager. Frem for alt når det tages i betragtning, at hans nære ven Anders Sørensen Vedel, kannik i Ribe og kongelige historiograf, i 1593 havde udgivet en prædikensamling *Den XC Psalm, Mose Guds Mands Bøn*, hvori han bl.a. skrev »Men kiere kør huad sig de Vantro oc Wtaalmodige? De si: kand ieg icke faa anden Raad, da skal den ene fiende fordriffue den anden. Kunde ieg ellers bliffue hiulpen, sig de, ieg er til freds huo mig hielper, vaar det end fienden selff, skulde ieg end lade hannem op aff det dybeste i Helffuede. Der offuer fare de frem, vdi deris Galnskaft, oc bære deris Raad til Troldkarle oc Troldquinder. Dem forschriffue de til sig lang Weys, oc holde dem vdi stor Ære verd hoss sig. De forsuare dennem ocsaa, oc sig, at de Staffkarle giøre intet ont, men det som er ickun vel giort, at fattige Folck kand komme til deris sørlighed igien tid« (p. D3b-D4a). Dette citat er nok det tydeligste udtryk i dansk teologisk litteratur på en entydig fordommelse ikke alene af brugen af »kloge folk«, men så sandelig også af disse selv.

Tørnsø vil i det hele taget gerne vinde læserne for den opfattelse af de danske præster, der tydeligst kom til udtryk i Carl Th. Dreyers pragtfulde film *Vredens Dag*, men når det sker gennem en misforståelse af kildematerialet, mister det generelle billede sin troværdighed. Tørnsø finder, at Karsten Sejr Jensen fejltolker Niels Hemmingsens skrift *En Underuisning aff den Hellige schrift, huad mand døme skal om den store oc gruelige Guds bespottelse, som sker met Troldom, Sinelse, Manelse oc anden saadan Guds hellige Naffns oc Ords Vanbrug*, når Sejr Jensen mener, at Hemmingsen først og fremmest ville de »kloge folk« til livs.

Tørnsø citerer derefter fra »Til læseren«, hvori der skrives om de personer, der »med den for-dømmelig trolddomskunst med huilken de arme mennesker mene sig stundom at gavne sig selv eller anden deres uvenner skade på korn, kvæg, frugt, grøde, sørlighed oc helbred og hævne sig selv over dem tit og ofte ikkun for et eneste ords skyld« (p. 85). Af den måde Niels Hemmingsen omtales i »Til Læseren«, er det imidlertid klart, at det ikke er skrevet af Niels Hemmingsen, men derimod af oversætteren Rasmus Hansen. Niels Hemmingsen kunne nok gennem sit virke som universitetsprofessor fastlægge en linie for danske sognepræsters holdning, det samme har næppe været tilfældet med Rasmus Hansen.

For at understrege det komplekse i kirkens forhold til trolddom, stiller Tørnsø endelig modstykket til Jens Rusk frem for læseren: Peder Madsen der var præst ved Sct. Jacobi kirke i Varde. Ifølge Kim Tørnsø anklagede han otte kvinder, hvoraf de

tre kom på bålet (lad så være at Line Vidschis og Karen Chrestens kun kendes fra H. K. Kristensens optegnelser); Peder Madsen var nok en af de præster, der aktivt søgte at komme de ægte troldfolk til livs. Desværre overses det, at Peder Madsen i 1623 udgav en prædikensamling *Herrens Zebaots Stridsvaaben*, hvori denne p. Fb skrev, »Eller Guds Børns Kaars er et Prøffuekaars, at Gud lader sine kiere Børn paakomme Modgang ved Siugdøm, Armod, Forfølgelse oc anden elendighed, at hand der met vil prøffue oc forsøge dem, om de hastue en rætsindig fast Tro oc ville der vdi bliffue fast, uden afffald til enden«. Spørgsmålet melder sig uvilkårligt, om Peder Madsen havde ændret holdning fra 1617 og frem til 1623: fra at gøre et voldsomt forsøg på at komme troldfolkene til livs til at indtage en holdning, der synes at ligge langt mere på linie med Peder Hegelunds. Spørgsmålet lader sig næppe besvare, men Kim Tørnsø end ikke så meget som overvejer det.

Skønt Tørnsø har anstrengt sig for at rekonstruere det mentale univers, er han rent faktisk ikke nået ud over Merete Birkelunds bundsolide arbejde, og i forhold til Karsten Sejr Jensens dristige analyser er *Djævleetro og folkemagi* ærligt talt et tilbageskridt.

Jens Chr. V. Johansen

Det danske godssystem – udvikling og afvikling 1500–1919. Red. Carsten Porskrog Rasmussen et al. Forlaget Historia 4. Århus. 1987. 240 s., ill. Kr. 95,-.

»Til næste år vil 200-året for stavnsbåndets ophævelse blive festligt markeret. Stavnsbåndet og de andre bondeundertrykkende godsbeholdelser som f.eks. revselsesretten over de hoverigørende fæstebønder var imidlertid kun een side af godssystemet. Godsernes hovedgårde var rigtignok iøjnefaldende magtcentre i landbosamfundet, men de var i reglen samtidig store landbrugsbedrifter af stor vigtighed for Danmarks fødevarerproduktion.

Disse ord indleder forordet på en ny bog om det danske godssystems historie, som en redaktionsgruppe på fire historikere, Carsten Porskrog Rasmussen, Hans Schultz Hansen, Kaare Ulrich Jensen og Klaus Thingholm Kristensen, har udsendt i Århus. De håber, at den vil bidrage til nyorienteringen inden for landbohistorien henimod godssystemet og stordriften og bort fra den traditionelle fokusering på gård- og husmændene. – Lad det være slået fast fra begyndelsen: De, der måtte gyse over, at dansk landbohistorie nu skal revideres i overensstemmelse med 80'ernes *Zeitgeist*, har intet at frygte. Bogens indhold er stort set – traditionelt!

Bogen består af tre dele, hvoraf de to første på i alt 80 sider er forfattet af redaktørerne. De giver

dels en gennemgang af godssystemets historie, 1500–1919, dels en oversigt over hovedkilderne til dets historie. Med begrebet godssystem mener de generelt den social-økonomiske og administrative enhed af hovedgård og bønderhartkorn, men stort set afgrænser de sig til den økonomiske side af sagen. Redaktionen understrøger mere end én gang, at de med deres to indlæg henvender sig til »studerende, amatørhistorikere eller blot historisk interesserede«. I bogens sidste del på tilsammen 140 sider tekst præsenterer seks yngre historikere, der vel at mærke ikke har haft sæde i redaktionen, hver en godshistorisk afhandling, således at periodens vigtigste tidsafsnit er repræsenteret. Redaktionen oplyser ikke noget om, hvilket publikum disse forfattere har haft i tankerne, men der er ingen tvivl om, at det kræver gode forkundskaber at få udbytte af deres artikler. Bogen er forsynet med tabeller, figurer, kort og billeder samt en fylldig litteraturliste. Kun afhandlingerne har noteapparat, redaktørernes bidrag har ikke noget.

Så vidt, så godt! Redaktionen fremme ønsker kan såmænd være rimelige nok, men dens oversigt over godshistorien og navnlig kildeafsnittet kan højst betegnes som middelmådigt arbejde. Dette skyldes ikke, at man bevidst har sat niveauet lavt. Det skyldes snarere, at redaktørerne mangler samarbejdsevne, kundskaber og pædagogisk sans, d.v.s. egenskaber, som er nødvendige, hvis man ønsker at få det historisk interesserede lægfolk i tale.

Feks. har de valgt at disponere arkivstoffet efter kildernes proveniens (godsarkiver, offentlige arkiver og retsvæsenets arkiver), hvilket betyder, at læseren zig-zag'er frem og tilbage mellem diverse epoker og temaer og med en uundgåelig hob af gentagelser til følge. Hoveriet behandles således i to særskilte underafsnit foruden en fem-seks andre steder i afsnittet om kilderne. Det siger sig selv, at sådant rod virker dræbende på læselysten, og det kunne være undgået, hvis stoffet var disponeret i en struktureret og sammenhængende helhed.

Dernæst har redaktørerne overhovedet ikke søgt at tilpasse deres arbejde til indholdet i de seks efterfølgende afhandlinger, hvilket i betragtning af bogens sigte og påberåbte læserkreds havde været en naturlig, pædagogisk løsning. Nu får man ved læsningen af artiklerne serveret en ny strøm af gentagelser. Det kan man leve med i dette tilfælde, for sagen er, at disse seks forfattere har langt mere kompetente og instruktive vurderinger af de spørgsmål, redaktørerne tidligere har udtalt sig om. Et eksempel: På s. 59 konstaterer redaktionen, at husmændenes pligtarbejde i første halvdel af 19. århundrede »vistnok« bestod af »maksimalt« 52 ugedage om året. Bemærkningerne vidner om fundamental usikkerhed om dette spørgsmål, hvorfor redaktørerne da heller ikke er i stand til at afsløre den centrale pointe i sagen: At husmændene i disse årtier under store sociale omkostninger måtte overtage meget af det hoveri, gårdmændene for

deres vedkommende fik afløst. De kunne have fået klar besked ved at læse i hvert fald én af artiklerne i deres udgivelse! (Se nedenfor).

Bevares, redaktionens arbejde rummer mange gode oplysninger og behandler ind imellem vanskelige problemer fornuftigt, ligesom de peger på huller i vor viden og på nye forskningsopgaver. Men stort set når deres vurderinger af kildematerialets muligheder og begrænsninger aldrig op på det niveau, der generelt set karakteriserer god, empirisk landbohistorie. Hertil kommer mange fejl, mangler og misforståelser. Man omtaler lensregnskaberne på en måde, som om enhver med lidt kendskab til dobbelt bogholderi kunne gå i gang med dem den dag i dag. Læseren får ingen præcis vejledning i, hvor og hvordan man finder frem til godsarkiver, idet omtalen af arkivregistraturer ikke alene er højst nødtørftig, men på det nærmeste vildledende. Læseren skal heller ikke have noget at vide om, at gode godshistoriske monografier kan være ham til nytte og inspiration. Ingen af de gamle »klassikere« er omtalt i teksten, end mindre værdigt en niche i litteraturlisten, som ellers rummer godt et par hundrede titler. (Det drejer sig om følgende: Hørsholm (1879/1976), Svenstrup (1921), Bistrup (1932) og Det Classenske Fideicommiss fra 1942.

Så er der – om man så må sige – mere »gods« i de seks afhandlinger. De fleste af disse er uddrag eller resumeer af specialeopgaver, mens et par stykker er skrevet til lejligheden.

De to første artikler behandler 15–1600-tallet. Jens Ulrik Englund har skrevet afhandlingen, »Et fæstegodsimperium på reformationstiden. Mogens Gøyes godssamling og godstab 1500–1544«. (S. 90–112). Han påviser, at Gøyes enorme godsakkumulationer standsede brat efter reformationen, muligvis p.g.a. isolation fra sælgerside, hvilket igen skyldtes ændringer i kongemagtens forhold til Gøye. – Jens Villiam Jensen giver i »Fæstegodssystem eller hovedgårdsystem. Gammel Estrups godshistorie fra 15. til 17. århundrede« (s. 113–138) en velkomponeret og instruktiv fremstilling af kildeproblemer, arbejdsmetode og tema i forbindelse med tesen om, at det klassiske godssystem med hovedgårdsdrift baseret på hoveri skal dateres til 1630'erne og ikke som tidligere antaget til slutningen af 1500-tallet. Han kan påvise, at Gl. Estrup først fra 1616 havde fået en godsstruktur, som teoretisk set muliggjorde hovedgårdsdrift. Om bønderne så rent faktisk ydede hoveri eller ikke, siger kildematerialet hverken i tilfældet Gl. Estrup eller stort set alle andre private godser noget konkret om.

På s. 139–166 skriver Anne-Vibeke Bjergstrøm om »Drift og økonomi på Knabstrup 1777–1809«. Kilderne flyder nu så rigeligt, at man er i stand til at få et detaljeret indblik i enkelte godsets eller gods kompleksers indre udvikling. Chr. Ditlev Lunn, borgersøn fra Nyborg og teologisk kandidat, købte 1776 Knabstrup i Holbæk amt med ca. en

femtedel af købsprisen i udbetaling, resten i prioritetslån. Indtil 1809 førte Lunn egenhændigt regnskabsbog. Takket være en grundig analyse af denne og en mængde andre kilder tegner Bjergstrøm et interessant billede af Lunn's driftsmæssige strategi for at sikre sig og familiens efterkommere (slægten sidder fortsat på Knabstrup) en social opstigning i godsejerstanden. Lunn investerede kraftigt i bøndergodset og rationaliserede det bl.a. ved hjælp af mange »godvillige« fæsteafståelser. Herved blev bønderne med tiden i stand til at betale deres afgifter punktligt, de kunne pålægges forhøjede indfæstninger m.v. Husenes antal blev næsten fordoblet, og alle husmænd fik tillagt jordlodder, hvilket ligeledes skæppede godt i Lunn's kasse. Indtjeningen i form af afgifter, navnlig pengeafgifter, fik herved større og større vægt. Derimod blev hovedgårdsdriften p.g.a. arbejdskraftsmangel indskrænket, hvilket er bemærkelsesværdigt. Lunn kunne dog o. 1800 oprette en ny avlsgård, som sønnen forpagtede. Bjergstrøms arbejde er fortræffeligt og metodisk set eksemplarisk for studiet af godssystemet. (For egen regning kunne man tilføje, at Lunn måske har været påvirket af en bekendt fra omgangskredsen, V. A. Hansen, Frydendal, reformvenligt medlem af den store landbokommission).

Finn N. Schytte har skrevet »Husmændenes arbejde på godserne 1780–1870. En undersøgelse af 10 godser i Randers amt« (s. 167–184). Han påviser ikke uventet, at husmændenes pligtarbejde i 1830'erne (et af fire udvalgte årtier) nominelt lå langt over, hvad der forlangtes i reformperioden. Desuden skete der en differentiering i selvejere uden arbejdspligt (arbejdskontrakt) og jordløse landarbejdere med kontrakt på fast arbejde.

»Nørre Vosborgs indkomstgrundlag i det 19. århundrede« er undersøgt af Jens E. Olesen s. 185–210. Dette store gods i Ringkøbing amt undgik på et hængende hår at blive udslettet som følge af godsslagningen i begyndelsen af 1800-tallet. Under landbrugs krisen 1818–1828 skete det udsædvanlige, at ejeren A. E. M. Tang købte størstedelen af bøndergodset tilbage til fæste. Da tiderne bedredes, ville bønderne atter forsøge sig som selvejere, men de måtte vente til så sent som o. 1870 med at få arvefæste. Begivenhederne under krisen havde uægteligt kaldt den patriarkalske patos frem hos Tang. M.h.t. godsets økonomi var det ejendommeligt, at Skærum Mølle med tilhørende småindustri stod for hovedparten af indtægterne.

Til sidst behandler Ellen Christensen-Dalsgaard s. 211–231 »Godssystemets afvikling. Fæstegodssalg og lensafløsning på Fyn 1850–1920 illustreret ved grevskabet Brahesminde«. Artiklen bringer en oversigt over afviklingen af godssystemet på lands- og regionalt plan samt en gennemgang af lovgivningen herfor. Afviklingen eksemplificeres ved den fuldstændige opløsning af Brahesminde, 1876–1938, hvor især lensafløsningen fra 1919 spillede ind. Denne udgang er ikke typisk. Som bekendt

krones Storebæltsregionen fremdeles af talrige feudale reder.

Konklusion: Gid d'herrer redaktører havde fulgt apostelens visdomsord: Man sætter først den gode vin på bordet!

Asger Th. Simonsen

Bønder & Fiskere. Festskrift til Holger Rasmussen. Redaktion: Birte Friis, Peter Michelsen og Bjarne Stoklund. *Folkelivs Studier* 9. Nationalmuseet 1985. 250 s., ill. Kr. 225.-

Da Holger Rasmussen i 1985 blev halvfjerds år og gik på pension fra sin stilling som overinspektør ved Nationalmuseets 3. afd., Dansk Folkemuseum, blev han fortjent hyldet med et festskrift fra kolleger og fagfæller, danske og nordiske. Hvor meget han selv har publiceret til og med 1984 får man et imponerende indtryk af gennem Lis Castbergs bibliografi, der, som det hører sig til, findes bagest i skriftet. Holger Rasmussen er i sin forskning stadig vendt tilbage til kystegnenes folkekultur, så det er vel valgt af redaktørerne at samle bidragene om bønder og fiskere. De nitten artikler befinder sig mange steder i det store emne, men flere har direkte som en del af hyldesten taget udgangspunkt i steder og kulturer, som Holger Rasmussen har dyrket. I tid spænder skriftet fra middelalder til vore dage, og hvad angår lokaliteter fra Alperne til Nordnorge og fra Ålandsøerne til Færøerne. En hel del af artiklerne behandler danske forhold. Det bliver nogle af disse artikler, der omtales nærmere i det følgende, idet de danske emner må formodes at være mest relevante for dette tidsskrift.

Groft taget falder artiklerne i flg. hovedgrupper: Byggeskik og boligkultur, kvinder i erhverv, landbrugsdrift og redskaber samt fiskeri og skibe. Til de mest interessante hører – set fra anmelderens synsvinkel – de artikler, som griber fat om brydningerne mellem gammelt og nyt eller de kulturelle blandingsformer, som så ofte er blevet resultatet. Hvorfor holdt man fast ved det bestående eller greb til det nye, spørges der med forskelligt ordvalg flere steder i bogen. Selvfølgelig bliver svarene komplicerede, men som helhed ikke mere end at problemstillingen må fænge også hos ikke-fagfolk.

Gudrun Gormsen og Birte Friis har skrevet henholdsvis om gårde på Randerseggen i det 19. århundredes kornsalgsperiode og om hollandske og danske bondestuer på Amager – og i Dansk Folkemuseum. Begge artikler handler bl.a. om tradition og fornyelse i bondesamfundet og begge rokker de ved nogle sædvanlige forklaringer. Gudrun Gormsen påviser ud fra brandtaxationer og bondeopregnelser, at de borgerlige normer slog igennem hos bønderne allerede i 1850'erne; altså et par årtier tidligere end man hidtil har været opmærksom på.

Birte Friis har analyseret hollændergårdene i Store Magleby og sammenlignet med andre gårde på Amager og i Øresundsregionen. Vel udstyrede hollænderne deres stuehuse flot, men omegnens fæstere holdt sig heller ikke tilbage, og Birte Friis argumenterer forsigtigt for, at den økonomiske skillelinie ikke bør trækkes efter ejendomsforholdene, idet nærheden til København og Øresund har været nok så bestemmende for i hvert fald boligforholdene.

Københavns-bønder har flere gange beskæftiget Holger Rasmussen, og også i festskriftet står samspillet mellem land og by centralt. Hanne Friis Dalgaard har skrevet om Hedeboegnens kvinder som ammer i København. Kvinderne bar en særlig fin hue, hvis historie analyseres indgående. Huen var en del af egnsdragten, og kvinderne skal have været stolte af at bære den i deres nye miljø. Her er det dog nærliggende at spørge, om ikke denne stolthed over landligt særpræg med tiden dæmpedes? Har disse noget forlorne bondepigehuer ikke bare været et tyendekostume, man måtte affinde sig med? Forfatteren kommer ikke ind på dette aspekt, men får ellers vist, hvordan dragtstudiet kan give nøglen til en utrolig masse om handel, kønsroller og hele forholdet mellem land og by.

I Birgit Vorres studie over fiskekonerne fra Skovshoved og deres bagland hjemme er det de stærke, selvstændige kvinder, vi møder. Uden deres daglige ture til Gammel Strand i København var familierne ilde stedt, og mændenes natlige fangst ikke meget bevendt. Ved en grundig analyse af familiestrukturen og forandringer heri får forfatteren medlevende forklaret, hvorfor det til sidst blev umuligt at få øje på en eneste fiskerkone ved Stranden.

Inden for etnologien er studiet af redskaber og navnlig plovne blevet ofret megen opmærksomhed, og her er de også med. Bjarne Stoklund gennemgår kritisk de skriftlige kilder – andre har man ikke – til det gamle landbrug på Læsø, hvor nogle usædvanlig tunge hjulpløve længe anvendtes. Henrik Vensild tager sig af de bornholmske hjulpløve, hvoraf nogle få eksemplarer er bevaret. I begge tilfælde er det markant, hvordan arbejdsmetoder og tunge redskaber bliver bevaret, også efter at det havde været muligt at få tag i noget mere tidsvarende. Var det konservatisme eller sund fornuft? Det berøres både for Læsø og Bornholm, og det er tillige titlen på en udmærket artikel af Svend Nielsen. Han diskuterer i almindelighed, hvad der skulle til, før bønderne overgav sig til nye redskaber, og mener at der hyppigt var gode grunde til, at man ikke straks kastede sig over det nye. Man skævede, ikke overraskende, til pengepungen. Først når man var sikker på gevinst ved f.eks. en moderne høstmaskine, slog man til.

Af artiklerne fra hav og fjord om fisk og både er i hvert fald den, anmelderen vil huske længst, Ole Højrup om sømænd og hajer. I grunden ligger den nok i udkanten af emnet for festskriftet, men

den fænger i al sin rå gengivelse af sømænds beretninger om mødet med hajerne på verdenshavene. Fagligt mere i plet er måske nok de meget lærde artikler om fiskeriet i Skåne (Nils-Arvid Bringéus) og på Ålandsøerne (Nils Storå). Holger Rasmussens disputats fra 1968 drejede sig om Limfjordsfiskeriet, og dette emne udbygges for nyere tid af Eske Wohlfart Andersen i artiklen om »pennalhuset«, en lokalt bygget og opfundet bådtype, som anvendtes fra 1920'erne.

Denne korte omtale af et udvalg af bogens artikler yder hverken redaktørerne eller forfatterne fuld retfærdighed. Derfor: få fat i bogen, gå den igen og find selv noget interessant, hvilket meget vel kan være noget helt andet end det, som her er noteret. Som tilfældet er med de fleste festskrifter, fremkalder de et vist mentalt flimner, hvis man tager det hele med. Men skader det egentlig, som her, at brede mangfoldigheden ud, når den, der hyldes, selv er alsidig?

Margit Mogensen

Tage Kaarsted: Ove Rode som indenrigsminister. Odense Universitetsforlag. 1985. 364 s., ill. Kr. 170,-

Professor Tage Kaarsted er en særdeles flittig historiker og der er kommet mange bøger fra hans hånd, nogle mindre udgivelser og andre monumentale værker som f.eks. trejdebundet af De danske ministerier«. Man kunne gå hen at tro at Kaarsted havde glemt Ove Rode for så meget andet, men det er ikke tilfældet, omend der er langt mellem bindene. Første del »Ove Rode – en politiker bliver til« udkom i 1963, næste bind »Ove Rode som partipolitiker« kom i 1971, og i 1985 kom så tredje del om Ove Rodes tid som minister.

Ove Rode var indenrigsminister fra 1913 til 1920 – til Påskekrisen hvis emne ligger uden for denne bog, men som Kaarsted jo har skrevet disputats om. Bogen handler som titlen lover om Ove Rode som indenrigsminister, men den handler lige så meget om Danmarks historie under Første Verdenskrig – godt nok set fra Rodes ministerstol, men alligevel. Ministeriet var dengang langt mere omfattende end i dag. Socialministeriet er først oprettet i 1924, Arbejdsministeriet i 1942, Boligministeriet i 1947 og Grønlandsministeriet først i 1955, og store områder fra disse ministeriers arbejdsområde hørte dengang under indenrigsministeriet, så der var nok at se til for Ove Rode.

Kaarsteds behandling af perioden er overordentlig grundig, hans viden om perioden og personerne er stor, og trods mylderet af enkeltheder fortaber skildringen sig ikke i petitesseer. Der findes næppe nogen skildring af denne periode der er så grundig, og den vil blive et hovedværk i fremtiden for den der vil beskæftige sig med dansk politisk historie i krigsårene. Rodes person bliver derimod

ikke helt levende for læserne – nok skildres han som minister og som administrator, men mennesket Ove Rode er blegnet lidt i forhold til den politiske indsats han gjorde.

Grundloven af 1915 og herunder den nye valglov var en af de opgaver der ventede på Rode da han blev minister. Opgaven var vanskelig, for vel havde Det radikale Venstre sammen med Socialdemokratiet et flertal i Folketinget, men i Landstinget var de to partier i mindretal. Det lykkedes som bekendt at føre grundloven igennem, og forløbet skildres udmærket i bogen, så speget som det var.

Krigsudbruddet i 1914 satte imidlertid Rode på en helt anden opgave, som tog tiden og kræfterne. Bestræbelserne for at holde Danmark uden for krigen – herunder sagen om mineudlægningen i de danske bælder – var en side som Rode naturligvis deltog i, men det var først og fremmest forsynings-situationen der var hans opgave, og det var her han indlagde sig den største fortjeneste. Augustloven i 1914 gav indenrigsministeren bemyndigelse til »indtil videre at træffe foranstaltninger til regulering af prisen på levnedsmidler og varer...« var ikke Venstres livret. Mellem I. C. Christensen og Rode var der ikke plads til mange milde følelser, men heller ikke til Zahle var Rodes forhold det bedste. I det hele taget måtte han slås både med oppositionen og sine egne. Det skabte mange konfrontationer, som Kaarsted belyser i detaljer. Der til kom at Rode ikke nøjedes med at varetage de store sager, men også tog sig af et væld af detaljer. Det kan ikke undre at arbejdsbyrden var stor og at det sled på ham. Næstsidste kapitel hedder meget rammende »kørt træet«.

I vore dages historiebøger er Rodes »Gimle-tale« ofte citeret og den bruges for at markere et skel i den gamle liberale opfattelse og en nyere planøkonomisk opfattelse. Kaarsted gør opmærksom på, at Rode og den øvrige regering næppe opfattede talen så »historisk«, og det er måske typisk, at samtiden ofte ikke tillægger en begivenhed samme værd som eftertiden.

Det virker på os ret fantastisk at en minister kunne bevare sin tilknytning til dagbladet Politiken i sin ministertid, og endda optræde som leder-skrivent. Forholdet mellem Rode og Cavling blev dårligere efter regeringsomdannelsen i 1916, og Kaarsted gør det sandsynligt at Cavling ønskede at lægge luft mellem regeringen og bladet på et ret tidligt tidspunkt. Det bidrog i høj grad til at gøre Rode træt, men også de foregående års slid og hans tiltagende sygdom forklarer vel, at Rode var færdig. At regeringens afgang blev så dramatisk og vurderingen af dens indsats skulle blive farvet af Påskekrisen kunne ingen vide på det tidspunkt.

Måske anede Rode det, i hvert fald lader Kaarsted os forstå at Rode ønskede Folketinget hasteindkaldt den 27. marts 1920 for at lade Tinget afgøre regeringens skæbne. Det ville Zahle imidlertid ikke, og så gik tingene som de gjorde.

Det er et spændende tidsafsnit bogen beskriver, og det er godt at Kaarsted ikke glemte sin ungdoms helt.

Han har bebudet et fjerde bind, det når han forhåbentlig inden årtusindeskiftet.

Verner Bruhn

Tyve breve til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen. Ved Eske K. Mathiesen. Foreningen Danmarks Folkeminder, København 1983. 117 s. Kr. 98,- (for medlemmer af »Danmarks Folkeminder« kr. 65,-).

Else Marie Kofod: Evald Tang Kristensens syn på folkeminderne. Dansk Folkemindesamling, København 1984. 210 s. Kr. 110,- (for medlemmer af »Danmarks Folkeminder«. Kr. 90,-).

I de sidste mange år har der været en meget stor interesse for Evald Tang Kristensen, ikke kun for de konkrete resultater af hans indsamlingsarbejde, men også for personen bag det.

De to bøger, det her drejer sig om, følger sig, hver på sin måde, ind i den strøm af publikationer om E.T.K.'s liv og arbejde, som denne interesse har ført med sig.

»Tyve breve« har til hensigt at gøre opmærksom på den meget store samling af breve til E.T.K. i hans arkiv. Der er breve fra ca. 1900 mennesker, og de 20, der her er gengivet, kan derfor ikke være repræsentative for hele samlingen. Meningen er da også kun, foruden at gøre opmærksom på samlingen, at pege på nogle muligheder for herigenem at belyse E.T.K.'s virke.

De 20 breve er valgt for at belyse hvor alsidigt materialet er, og vi kommer da også langt omkring, lige fra folk som blot har nedskrevet et sagn, og til mere principielle diskussioner af folkemindesamling og -forskning. Hvert brev har en kort indledning, som redegør for hvem brevskriveren er, og hvad brevvekslingen drejer sig om.

Else Marie Kofods bog har et andet sigte. Her drejer det sig om udgivelse af en del af et dansk speciale fra Universitetet. Bogen falder i 2 dele: 1. en forfatterskabanalyse og 2. en citatsamling. Anden del, citatsamlingen, består af en lang række tematisk og kronologisk ordnede citater fra indledninger, afslutninger o.s.v. til E.T.K.'s enorme produktion. Temaerne belyser E.T.K.'s grundholdning, hans formål med at indsamle folkeminder, indsamlingsteknik, meddelelserne, forholdet til Svend Grundtvig m.fl. og meget mere. Første del, forfatterskabsanalysen, bygger på denne citatsamling og omhandler dels det danske samfund generelt 1850–1900 og dels E.T.K.'s grundholdning m.v. Endelig sluttes af med bibliografier over

E.T.K.'s bøger og artikler, samt et stikordsregister til citatsamlingen.

Jeg har en fornemmelse af, at forfatterskabsanalysen er nedprioriteret til fordel for citaterne. Analysen fylder kun ca. 1/4 af bogen og heraf er kun halvdelen en egentlig analyse af E.T.K.'s holdning til sit arbejde. Det kan være udmærket at lade E.T.K. selv komme til orde, men spørgsmålet er dog om ikke analysen skulle have fyldt noget mere. Efter min mening er den for kort og unuanceret, specielt er det første afsnit, om Danmark 1850–1900 alt for kort og præget af nogle meget tvivlsomme vurderinger af livet på landet.

Måske kunne man stille sagen endnu mere på spidsen og spørge: Hvem henvender denne udgivelse sig egentlig til? Folkemindeforskere, historikere m.v.? Mon ikke disse selv ville finde de relevante udsagn fra E.T.K. samtidig med at de arbejdede med hans udgivelser? Lægfolk da? Her tror jeg ikke en citatsamling er den rette vej. Jeg er ret overbevist om, at disse ret hurtigt vil give op overfor en samling citater og spørge sig selv om hvad de skal bruge den til og hvordan og om der ikke er nogen der har skrevet om det samme på en mere tilgængelig måde.

Min konklusion er nok, at det havde været bedre, hvis Else Marie Kofod havde givet os en fyldig, veldokumenteret analyse af E.T.K.'s syn på folkeminderne, bl.a. byggende på de mange citater. Jeg tror faktisk, at en sådan analyse meget bedre ville have opfyldt forfatterens formål.

Jens Christensen

Jørgen Steen Jensen: Møntsamlere og forskere. Dansk Numismatisk Forening 1885–1985. Dansk Numismatisk Forening 1985. 136 s., ill. Kr. 90,-.

27/11 1885 oprettedes »Møntsamlereforeningen i Kjøbenhavn« med det formål at fremme interessen for »Møntvidenskab og Medaillørkunst«, bl.a. ved udgivelse af numismatiske værker og afholdelse af møder med foredrag og forevisninger.

11 år efter oprettedes »Møntsamlereforeningen af 1896« med samme formål, men et væsentligt middel var her afholdelse af auktioner over mønter, medailler og pengesedler. Endelig gik de 2 foreninger sammen 1916 i »Numismatisk Forening«, og her har de været lige siden.

Jubilæumsbogen består af en række afsnit, som beskriver foreningens aktiviteter i forskellige tidsafsnit. Vægten ligger her særligt på aktiviteterne, såsom auktioner, udgivelser o.s.v. Her gives en meget udmærket oversigt over, hvad en forening af denne slags foretager sig. Efter de kronologiske afsnit følger et lille afsnit om, hvad der får folk til at være medlemmer af foreningen og et større afsnit om markante personligheder i foreningen.

Endelig sluttes af med en række bilag, bl.a.

breve, interviews m.v. og en fortegnelse over bestyrelserne 1885–1985.

Alt i alt er der kommet et pænt, omend ret traditionelt, festskrift ud af det, et festskrift, som foreningen dog godt kan være glad for.

Jens Christensen

Anarki og arbejderhistorie. Festskrift for Carl Heinrich Petersen. Redigeret af Karen Pedersen og Therkel Stræde. Tiderne Skifter. 1985. 259 s. Kr. 180,-

Festskriftet i anledningen af Carl Heinrich Petersens 70 års fødselsdag indledes med en velskrevet og personlig biografi over C. H. P. af professor Jens Engberg.

Der fortælleres i biografien muntert om C. H. P.'s udnævnelse til æresdoktor i 1978 på Århus Universitet. C. H. P. ville godt være med til ceremonien i aulaen, men han ville ikke hilse på dronningen endsigste rejse sig op, når hun kom ind. Derfor fik hver enkelt æresdoktor minus C. H. P. efter højtideligheden en hilsen af dronningen i den ene ende af aulaen, medens C. H. P. befandt sig i den anden ende af rummet.

Engberg fortæller også om C. H. P.'s mange besøg på universitetet i Århus. C. H. P. deltog i undervisningen som gæst, men han var også altid at finde i kantinen, hvor han bl.a. solgte sine bøger omgivet af diskussionslystne studerende. Med i C. H. P.'s følge var gerne den student, som for øjeblikket var C. H. P.'s discipel. Der var nemlig altid en eller anden, som skrev speciale om et C. H. P. emne, og som fik lov til at opsamle mesterens guldkorn mod til gengæld at hjælpe til med at slæbe hans bøger.

Jens Engberg sammenfatter sin vurdering af C. H. P.'s forfatterskab i følgende betragtning over historiestudiet i 1970'erne:

»... Der opstod i begyndelsen af 70'erne et voldsomt behov for viden om arbejderbevægelsen, arbejderklassen og socialismen, men der eksisterede ikke meget brugbart undervisningsmateriale. Marx og Engels blev købt i tonsvis i DDR, blev slæbt hjem og læst, vi pirattrykte gamle bøger fra 1930'erne for dog at have lidt på dansk, og så kom pludselig Carl Heinrichs bøger dumpende stopfulde af spændende ting om noget, som vi knapt nok havde troet eksisterede i dansk og skandinavisk historie...«

Festskriftet indeholder 15 indlæg og en bibliografi over C. H. P.'s produktion af bøger og artikler (s. 252–259). Her skal omtales 3 af artiklerne.

En særdeles interessant artikel handler om »Jernkonflikten i Århus 1895«, skrevet af Jens Christensen (s. 79–99). Ud fra protokoller, breve og avisartikler m.m. påviser J. C., hvorledes de århusianske smede rejste sig efter et totalt nederlag i 1891 til arbejdsgiverne, hvor kun 1/8 af medlem-

merne blev tilbage i fagforeningen, og i 1895 be-sejrede de store århusianske fabrikker efter en strejke støttet af andre fagforeninger.

Fagbevægelsen i Århus får hjælp af den danske fagbevægelses ledende folk, med formanden for fællesorganisationen i København Jens Jensen, og smedenes forretningsfører H. P. Hansen i spidsen. Og der opkræves støttekontingenter til de strejkende arbejdere i Århus i flere fagforbund.

Fabrikkerne i Århus fik hjælp fra stærke fabriksejere i Danmark. I 1895 blev i samme anledning en forening af jernindustrielle fabrikker i provinsen stiftet. Men det er interessant, at foreningen ikke støttede Århus-fabrikkerne i deres krav om, at arbejderne skulle melde sig ud af de »socialistiske fagforeninger« førend de kunne få arbejde påny. Ja, de københavnske fabrikker udtrykte tværtimod tilfredshed med at smede- og maskinarbejdere i København var organiserede.

Århus arbejderne opnåede bl.a. en ti timers arbejdsdag og 25% oveni lønnen ved overarbejde, og naturligvis anerkendelse af fagforeningerne som modpart til arbejdsgivernes foreninger.

Arbejderklassen stod stærkt efter konjunkturomsvinget i 1894. Og J. C.'s skildring af provinsarbejderes gennembrud i arbejdskampen fremkalder nye spørgsmål om storkonflikten i 1899.

Denne konflikt startede i 7 byer i provinsen i snedkerfaget. Det ville være nyttigt at få flere lokalhistoriske undersøgelser frem om arbejdskampe i provinsen i årene 1894 til 1899. I hvor høj grad blev udenbys organisationer, fagforbund og arbejdsgiverforeninger involveret?

Therkel Stræde behandler i artiklen »Syndikalismen og kærligheden« (s. 148–167) Christian Christensen bog »Arbejderne og børneflokkene«, 1911.

TS påpeger, at Chr. Christensen i modsætning til den tids gængse opfattelse ikke frakendte kvinden en seksualitet, og så netop kvindens seksuelle frigørelse og erobring af orgasmen, som en forudsætning for den samfundsmæssige og sociale frigørelse. I bogen giver Chr. C. en konkret og ligefrem seksualvejledning, bl.a. om svangerskabsforebyggelse, forspillet betydning i samværet og clitorisorgasmen. Det er interessant læsning, når dette sammenholdes med fx Borgbjergs ord i folketinget, som ordfører for Socialdemokratiet, i en debat i 1906 om forbud mod reklamer for svangerskabsforebyggende midler: »...Nu skal jeg villig indrømme, at der vel neppe findes noget så uappetitligt som disse genstande.« (s. 155).

I perioden 1910–1918 har mange danskere lyttet til Chr. C.'s seksualpolitiske foredrag. TS afviser dog fornuftigvis Chr. C.'s egne opgivelser om ca. 50.000 mennesker. Men TS mener, at mange arbejdere langt ud over syndikalisterne rækker fulgte Chr. C.'s råd om svangerskabsforebyggelse og to-børns familier. TS fremfører også andre faktorer, der indvirker på arbejderklassens sexvaner og – moral: Industrialiseringen, boligforholdene, opdagelsen af kroppen, kønnet og kærligheden

m.fl... Også TS's artikel fortjener lokale opfølgninger omkring ændringer i familiemønstre og børnetal ikke kun i arbejderklassen, men også i andre samfundslag, i årene 1910–1920.

Hans Erik Avlund Frandsen hudfletter utrolig elegant og overbevisende Hans Kirks politiske intentioner med romanerne »Djævlens penge« og »Klitgaard & sønner« fra 1951 i »Rengøringsstrategien - DKP og socialismen« (s. 179–207).

H. E. A. F. påviser, at H. K. i de to romaner tilbagedaterer DKP's positioner anno 1950–51 til før og under verdenskrigen. Det parti som optræder i romanerne er et parti, »som gennem alle vanskeligheder trofast og urokkeligt, som et evigt lysende fyrtårn, har gennemskuet hyklernes bedrageri og utrætteligt har kæmpet mod alle anslag mod folkets sande interesser...« (s. 197).

H. E. A. F. slår fast, at for H. K. var det målet at få udskiftet folkets ledere med DKP'ere, der såvel objektivt som subjektivt er værdige modtagere af folkets tillid. I modsætning til de degenererede borgerlige og socialdemokratiske politikere. H. K. peger netop ikke på arbejderklassens selvorganisering, men på en ny ledertype.

I sin iver efter at spidde H. K. glemmer H. E. A. F. at inddrage koldkrigshysteriet i perioden 1947–51, romanernes tilblivelsesperiode. For DKP var folket blevet ført bag lyset af magthaverne og via Marshall-hjælp og NATO-medlemskab var Danmark blevet indrangeret blandt USA's lydstater. Derfor måtte der stærke åndelige midler til; og fiktioner af H. K. havde en vis offentlig bevågenhed. Dette synspunkt kan kun blive gætværk, men læs romanerne igen og H. E. A. F.'s artikel. Rækkefølgen må læserne selv beslutte sig for.

Det er et indholdsrigt festskrift helt i C. H. P.'s ånd, men det vil føre for vidt i denne sammenhæng at omtale de øvrige indlæg. Men bogen kan anbefales for historikere, der er optaget af arbejderhistorie.

Helge Stavnshjerg

Friskolelæreres livsvilkår. 26 breve fra 1881 ved Dorte Thirslund. Udgivet af Dansk Friskoleforening. 1986. 181 s. ill. Kr. 158,-.

Fri skole – en levende tradition. Red. Laurids Kjær Nielsen m.fl. Udgivet af Dansk Friskoleforening. 1986. 134 s. Kr. 158,-.

»Friskolelæreres livsvilkår – 26 breve fra 1881« er, som undertitlen antyder, en brevsamling, hvor Dorte Thirslund dog har suppleret brevene med biografiske oplysninger om brevskriverne. De 26 breve fra det samme antal lærere er svar på en henvendelse i Højskolebladet i 1881. Opfordringen kom fra mejeriforpagter Burchardi, Birkendegård ved Kalundborg, der ønskede at indsamle oplys-

ninger om friskolelærernes løn- og ansættelsesforhold for herigennem at arbejde for en bedring af friskolens kår. Svarene var af privat karakter og brevene giver således glimtvis indblik i, hvorledes andengenerationen af friskolefolk oplevede virkeligheden rundt i landets friskoler i begyndelsen af 1880'erne. Denne virkelighed synes uægteligt langt fra friskoledebattens idealforestillinger om harmoni og trykthed i friskolen hos børn, forældre og lærere og såmænd også fra det billede, der tegnes i mange traditionelle skolehistoriske fremstillinger.

Næsten samtlige af de 26 friskolelærere udgik fra landbosamfundet; ofte rekrutteredes de blandt småkårsfolk. Boglige interesser fik dem i ungdomsårene til at søge højskole eller seminarium, hvor de blev grebet af friskoletankerne. Det gennemgående mønster var herefter, at de – med eller uden eksamen – uden vanskeligheder fandt ansættelse i friskolen. Af økonomiske grunde blev de imidlertid til sidst tvunget til enten at søge den offentlige skole eller anden beskæftigelse. Indtægterne i friskolen var ganske enkelt så magre, at de ikke i længden kunne forsørge sig selv og deres nærmeste og langt mindre sikre sig i tilfælde af sygdom eller spare sammen til alderdommen. De heldigste fik ved ansættelsen tildelt et hus med jordlod til en ko, fri brændsel samt 4–500 kr, mens andre måtte nøjes med et par værelser og kost på skift hos folkene i friskolekredsen. Lærerinderne – hvorfra der ikke findes breve i Burchardisamlingen – var gennemgående endnu ringere stillet. Den gennemsnitlige bruttoløn (d.v.s. bolig, have, jordlod, brændsel og korn samt skolepenge) var for de 26 friskolelæreres vedkommende 560 kr, mens til sammenligning kommunelærerne i de samme skoledistrikter havde en gennemsnitslig årsløn på 1526 kr.

Burchardibrevene giver i det mindste implicit forklaringer på lærernes dystre vilkår. Mange steder var forældre kredsen tilsyneladende for lille og for uformuende til at drive en velfungerende friskole, men det er også åbenbart, at læreren var den svage part i de liberalistiske aftaleforhold, som praktiseredes på friskoleområdet. Særlig de mange lærere, som ikke havde en eksamen, stod særdeles svagt, idet de havde vanskelighed med at søge over i den offentlige skole. De måtte hule sig igennem år efter år med forskellige bijobs så som regnskabsføring, bogbinding og småhandel til skade for den egentlige undervisning.

De 26 breve er svar på nogle få konkrete spørgsmål og kommer derfor ikke omkring alle sider af friskolelærernes dagligdag og arbejdsvilkår. Tilmed virker de lidt ensformige i længden og frem for (endnu) en udgivet brevsamling havde i det mindste anmelderen gerne ladet sig nøje med uddrag af brevene mod at få en mere analyserende behandling af emnet gennem inddragelse af lidt andre kildegrupper. Thirslund kender tydeligvis til meget af det spændende kildemateriale om friskolerne, der findes både i friskolernes eget arkiv og i

mange lokalhistoriske arkiver. Havde hun haft mulighed for at udnytte dette i en egentlig fremstilling, havde læseren fået en langt mere nuanceret billede af friskolelærernes situation i forrige århundrede i spændingsfeltet mellem de økonomiske-materielle vilkår og inspirationen fra Kold.

Et spændende forarbejde til en sådan undersøgelse findes i bogen »Fri Skole – en levende tradition« hvor Eva Auken i den lille velskrevne artikel »At være friskolelærer« både berører friskolefamiliernes dårlige økonomi, friskolelærernes forhold til forældrekredsen, de mange lærerskift samt lærerkonernes funktion som »forældremødre«. Bogen indeholder iøvrigt en række forskelligartede bidrag som spænder fra Ejvind Larsens visionære, men rodet disponerede artikel om »Grundtvigs frie skole« til friskolelederen Eilif Franks konkrete redegørelse for Dansk Friskoleforenings start.

Spændvidden og artiklernes forskellighed i »Fri Skole – en levende tradition« skal ifølge redaktionen ses som en bekræftelse på, at der i hundredåret for dannelsen af Dansk Friskoleforening stadig er tale om en friskolebevægelse, og på, at friskolen er andet og mere end skole. På en inspirerende måde får læseren da også væsentlige ting at vide om den danske friskoletradition. Hanne Engberg fortæller således om friskolens historiske oprindelse som et barn af det 19. århundredes religiøse og folkelige vækkelse. Forældrene i de vakte kredse ville ikke lade deres børn gå glip af den kulturelle fornyelse, de selv havde oplevet, og for dem blev Christen Kolds børneskoleprogram idealet. Videre skriver Vagn Skovgaard-Petersen om friskoleoprørernes vej til at opnå respekt i dansk skolepolitik, mens Gunhild Nissen i »Forældreret – en trossag« både giver et historisk rids over emnet forældrenes ret og autoritet over samfundets ret i opdragesspørgsmål samt diskuterer forældreretten i tilknytning til friskoletraditionen. Tidligere ungdomsskolelærer Aksel Nielsen behandler et ømtåleligt emne indenfor de såkaldte frie skoler, nemlig undervisningspligt og afgangsprøver.

To artikler omtaler friskolen af i dag. Etnologen Margaretha Balle-Petersen forsøger at definere, hvad en friskole egentlig er. Nøglebegrebet før som nu må ifølge hende være skolekredsen ud fra den opfattelse, at børneskolegang er forældrenes ansvar, hvilket kræver forældrenes deltagelse i friskolens liv og økonomiske udgifter. Forstander Niels Thomsen reflekterer i den anden artikel over skolerne fremgang i de sidste to årtier, en fremgang, der blev tilskyndet af modstanden mod de store centralskoler samt indoktrineringsdebatten i 1970'erne. Fremgangen førte mange nye forældre ind i de gamle friskolekredse, forældre, som ikke var bekendt med den grundtvig-koldske tradition. Alligevel blev der stort set tale om en lykkelig sammensmeltning, idet de færreste forældre ville bruge deres børn som gidsler i ideologiske krige.

En sidste oplysende artikel er tidl. undervisningsinspektør Vilhelm Nielsens gennemgang af

de »alternative læreruddannelser« – centreret omkring Laurs Rasmussens skole i Ringe, den senere Elbæk Lærerskole samt Den frie lærerskole i Ollerup. Målet var – og er for sidstnævntes vedkommende – at gøre det umulige, at uddanne lærere til noget, som der strengt taget ikke kan uddannes til, det at uddanne gode fortællere.

»Fri Skole – en levende tradition« er som nævnt en inspirerende artikelsamling, som kan have interesse også for folk udenfor fri- og folkeskolekredse. Blot er det forunderligt, at ingen af artiklerne indgående fortæller om det vigtigste i friskolen, nemlig børnene!

Henning Ringgaard Lauridsen

Ole Højrup (ed.): Fyrbøder og maskinmester. Beretninger fra århundredskiftet og Skibskok og messedreng. Beretninger fra århundredskiftet (= Søens folk bind 4 og 5). Christian Ejlers' Forlag. 1986 og 1987. 253 og 229 sider. Kr. 328 pr. bind i abonnement, kr. 348 i løssalg.

Den statelige udgave af søfolkserindringer er nu nået halvvejen, uden at skiftet fra Nationalmuseets til Christian Ejlers' forlag har forsinket det imponerende projekt.

De nu udkomne bind er som de tidligere grafisk tilrettelagt af Mia Okkels, som har fået gjort bøgerne ualmindelig indbydende at se på. Men de flotte gamle fotografier er nu også tit fremragende informative.

I *bind 4* møder vi folkene, som arbejdede på fyrdørk og maskindørk. Fyrbøderne har vel haft et af de aller mest ubehagelige og mindst prestigegivende arbejder ombord, skønt de fik lidt højere hyre end matroserne. Flere af de berettende fyrbødere var ved påmønstring ubemidlede, ja en enkelt var vagabond.

Maskinisterne var derimod grundigt uddannet i land og tilhørte de højtrangerende på skibet. Som sådanne kunne de engang imellem have konen med ombord. Fra en førstemasinmesters frue stammer en lang og udmærket beretning om livet på rederiet »Norden«s motorskib »Nordhval« i amerikafart fra 1935 til 1936. Den udenforstående, men absolut ikke uindsigtsfulde kvindelige iagttagelse giver en inciterende beskrivelse af dagliglivet ombord, der ikke tager helt så mange ting for givet, som søfolkenes egne fortællinger desværre ofte gør.

I *bind 5* har beretninger fra to kokke fået lov til at lægge beslag på halvdelen af pladsen, hvilket er udmærket til forskel fra de første binds ofte meget brudstykkeviserindringer. Ud over kokkene møder vi seks hovmestre og messedrengene med flere. Fælles for alle disse er, at de var at finde på store skibe i langfart, hvor en dreng til at kokkerere ikke mere var tilstrækkeligt, som det ellers havde været almindeligt i de mindre sejskibe.

Et interessant fællestræk mellem hovmestre og maskinmestre var, at de havde gode muligheder for at afbryde sømandslivet og i stedet fortsætte i deres fag i land. Denne oplagte og ofte anvendte mulighed gav ofte deres ophold ombord et vist midlertidighedens præg – og indebar derfor tit nogen isolation i forhold til resten af besætningen på skibet.

Erik Gøbel

Herman Krogholt: Barske tider. En landsbydreng fortæller. Redigeret af Eske K. Mathiesen. Udgivet af foreningen Danmarks Folkeminder 1986. 102 s., ill. Kr. 80,- (for medlemmer kr. 40,-).

Dagmar Rasmussen: Erindringer fra Vejleådal. Redigeret af Ekse K. Mathiesen. Udgivet af foreningen Danmarks Folkeminder 1985. 80 s., ill. Kr. 80,- (for medlemmer kr. 40,-).

Johan P. Karkov: En landsbydreng blev læge. Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1985. 66 s., ill. Kr. 30,35.

Hildegard Rázga: En barndom i Sundtoldens Helsingør. Redigeret af Birger Mikkelsen. 1985. 63 s., ill. Kr. 98,-.

Mads Lidegaard: Hans – en eskimo. En grønlandsk livsskæbne. 1985. 219 s., ill. Kr. 164,-.

»Minderne er som gemmeæbler – jo længere de gemmes – jo sødere bliver de«, udtrykker en af forfatterne i forordet til sine erindringer. På trods af dette og andre kildemæssige problemer er der i de senere år skrevet og udgivet mange erindringer, også i oplag, som rækker langt ud over, hvad lokalområdet kan aftage. De skal heller ikke have utak, disse mennesker, som gennem deres erindringer er med til at kaste nyt lys over vores historie. Utakken og eventuelt også noget af takken tilkommer redaktøren.

Herman Krogholts »Barske tider« adskiller sig fra traditionelle erindringer ved fortrinsvis at skildre dårlige vilkår. Således bliver den også lanceret. Harmoni er der ikke, til gengæld følger den erindringsstoffets tendens til at harmonisere og forenkle til en konsistent helhed.

Udgangspunktet er Krogholts arbejde som tjenestedreng og -karl på en række gårde i området mellem Hvalsø og Tølløse 1920–30. Som en rød tråd gennem beretningen går Krogholts selvbevidsthed og de deraf følgende konflikter med de gårdmænd, som udnyttede ham. I denne tid nåede

han at være på op mod en snes gårde, og behandlingen af tjenestefolkene var præget af nærighed, særligt på mad og boligforhold. Det eneste, gårdmændene ikke var karrige med, var arbejdstiden. Der er megen indignation i hans erindringer, men de er også præget af lune. Knækket er han i hvert fald ikke blevet.

På flere måder er hans erindringer et godt supplement til andet kildemateriale. Således er Krogholt flere gange i alvorlig konflikt med sine arbejdsgivere, men øvrigheden i form af den lokale betjent sørger for, at disse alvorlige konflikter (bl.a. et større slagsmål mellem Krogholt og gårdmanden) ikke kommer på papir. I det hele taget virker det, som de lokale myndigheder prøver på at glatte ud, navnlig når gårdmanden har uret.

Et af de mest interessante træk er Krogholts opfattelse af omverdenen. Han fortæller en del om, hvordan han får plads de forskellige steder. »Renommeet« både for husbond og karl spiller en – omend noget vekslende – rolle for ham. Ofte er hans ansættelse baseret på mundtlig oplysninger i landsbyen, men af og til tager han en plads på trods af sine oplysninger og havner så i konflikter. Verden bliver betragtet fra karlekammeret, og denne synsvinkel kan være meget forfriskende. Som illustrationer er tre fotografier. De to er på omslaget med teksten anbragt på indersiden, det sidste inde i bogen med teksten skjult i brødteksten.

Hvor arbejdet dominerede hos Krogholt, dominerer hjemmet hos Dagmar Rasmussen. Hendes erindringer fra Vejleådal omfatter tiden frem til konfirmationen 1921. Barndomshjemmet var en afsides ejendom på 36 tdr. land, og faderens indtægter suppleredes med arbejde som hjemmeslagter, høstning på akkord o.l., hvori børnene i høj grad blev inddraget.

Ud af beretningen lyser en stærk familiefølelse med sammenhold, selv da faderen pludseligt sælger ejendommen meget billigt uden familiens vidende. Beskrivelsen af landbruget og sidenæringerne omfatter kun de dele, som børnene tog del i. Vigtige begivenheder var forældrenes sølvbryllup og brødrenes bryllupper, en hospitalsindlæggelse og en rejse til Harlev (ved Århus). Erindringerne er ret traditionelle, men efter læsningen har man en fornemmelse af en skolepiges verden omkring 1. verdenskrig. Bogen er illustreret – meget karakteristisk – med billeder af familien og ejendommen.

Begge bøger er ret springende i tid. Det er navnlig et problem at følge Krogholts spring tilbage, da han tjente så mange steder. Svært er det at holde rede på familie og bekendte – og vi hører om hans børn, før vi får at vide, at han i mellemtiden var blevet gift. En let redaktion eller en lille oversigt ville lette læsningen meget.

Johan P. Karkovs erindringer omfatter ikke alene barndomsårene, men også hans tid som læge i Sydvestjylland – studietiden i København er ude-

ladt. Erindringerne forelå ved hans død som råmanuskript og blev færdiggjort af hans søn. Karkovs erindringer læses lettere og føles mere sammenhængende end de foregående; muligvis er denne redaktion bidragende dertil.

Den første halvdel omfatter forfædrene og barndommen på en mindre landejendom. Vægten ligger på arbejdet og menneskene, hvorom der berettes med humor. Mere spændende er dog den anden del, som handler om Karkovs lægepraksis i Bramming 1946–84. Ved gennemlæsningen bliver man slået af den ændring i lægernes vilkår, som er sket i løbet af denne tid – og man ærgrer sig over, at Karkov ikke fik skrevet mere om dette. Det er ikke altid de fjerneste dage, som er mest interessante, og eksemplet med disse erindringer bør opfordre til at få flere læger og andre i lignende erhverv til at skrive erindringer – f.eks. har dyrlægeerhvervet undergået meget store forandringer. Bogen er udmærket illustreret med relevante billeder. Ud over private fotografier rummer bogen også en række billeder hentet fra de lokalhistoriske arkiver på egnen – hvilket de foregående bøger også kunne have gjort.

Hildegard Rázgas erindringer fra barndommen i Sundtoldens Helsingør adskiller sig – for så vidt angår udstyret – kvalitetsmæssigt fra de foregående. Her er i smukt tryk mange billeder, ofte endda i farver, og kort. Erindringerne er fra midten af det forrige århundrede, de sidste gode år for Helsingør inden Sundtoldens ophævelse 1857. Hildegard Rázgas far var skibsklarer og derved medlem af byens bourgeoisie. Hendes verden bestod af familie, bekendte og forretningsforbindelser centreret om faderen, som hun havde et nært forhold til. Fester og udflugter optager en væsentlig del af erindringerne.

Der er flere små fine illustrationer af livet i Helsingør, men det væsentligste er de mange træk af en patriarkalsk styret familie og virksomhed, som både direkte og indirekte kommer frem: f.eks. betalte faderen en tidligere kontorists begravelse. Hildegard Rázga havde selv ved nedskrivelsen langt senere meget af samme holdning.

Det fine udstyr er fulgt op af en udmærket indledning om familien, og de i teksten nævnte personer er blevet nøjere identificeret i større fodnoter. Dette og de fyldige billedtekster er en fornøjelse.

På trods af de store forskelle i tid og socialt miljø har de fire erindringer fælles træk (som også går igen i meget andet erindringsmateriale): det episodiske får meget plads, landsby så vel som købstad er fyldt op med originaler, og beskrivelserne af arbejde og begivenheder forbliver tit på overfladen. Redaktørerne af de sidste to bøger har den gode undskyldning, at forfatteren er død. Men ved de to andre ærgrer og undrer man sig under læsningen over, at redaktøren ikke har været mere aktiv for at få de mest interessante aspekter nøjere beskrevet.

Dette er en svaghed ved erindringsmaterialet, hvis det skal bruges uden for det lokale område

som mere end en erindring om nogle mennesker på stedet – og det er vel tanken med de store oplag. Her er det redaktørens pligt ud over en eventuel bearbejdelse af manuskriptet at levere de nødvendige oplysninger, så beretningen ikke svæver i luften. På dette punkt er Birger Mikkelsens arbejde med Hildegard Rázgas erindringer så langt at fremhæve.

Herefter kan man næsten føle at være kommet i den anden grøft ved læsningen af Mads Lidegaard: Hans – en eskimo. Hans Hendrik, på grønlandsk Suersaq, skrev 1876–77 sine erindringer fra fire polarekspeditioner 1853–76. Lidegaards oprindelige tanke var en genudgivelse af erindringerne, men gennem hans opdagelse af yderligere meget stof svulmede udgivelsen op til at blive en livsskildring med Hans Hendriks erindringer bygget ind i teksten.

Ændringen har bevirket en forskydning af indholdet. Hans Hendriks egen beretning (splittet op hist og her i bogen) er meget umiddelbar, præget af jagtoplevelser og hans forhold til de andre ekspeditionsdeltagere. De øvrige kilder stammer fortrinsvis fra de hvide ekspeditionsdeltagere og domineres af de for ekspeditionsberetninger traditionelle emner som opdagelse, overlevelse og stridigheder de hvide deltagere imellem. Konsekvensen er, at bogen bliver mere actionpræget og lægger sig tættere op ad andre beskrivelser end nødvendigt. Som mange af disse er den umiddelbart spændende læsning, men Hans Hendriks erindringer forsvinder noget – de passer ikke helt ind i sammenhængen – og udnyttes ikke nok til beskrivelse af f.eks. hans tanker om og holdninger til den fremmede kultur, han gennem sin deltagelse i ekspeditionen fik tæt ind på livet. Det ville for nogle være mere interessant.

Det skal medgives forfatteren, at han ville have svært ved at udgive Hans Hendriks erindringer uden en større og tyngende bearbejdelse, og på sin vis virker formen meget levende og flydende – men næppe efterlignelsesværdig i ret mange tilfælde. En anden konsekvens af formen er, at læseren får fremlagt de forskellige kilder til omdiskuterede begivenheder, hvorefter forfatteren så giver sit bud. Det er i hvert fald i dette tilfælde en stor fordel for læseren, da man ikke altid kan være enig med forfatteren i hans kildekritiske fremgangsmåde.

Peter Korsgaard

Lex Rechnitzer. Optegnelser af viceadmiral H. Wenck, kontreadmiral H. Rechnitzer og kommandør A. G. Topsøe-Jensen om tilblivelsen af Lov om Søværnet 1932. Udg. Hans Chr. Bjerg. Marinehistorisk Selskab. 1985. 190 s., ill. Kr. 136,-.

Den 23/3 1932 vedtog Rigsdagen en lov om søværnets ordning, som forringede flådens militære

styrke i betydelig grad. Omstændighederne bag lovens tilblivelse rejste bl.a. en heftig debat i pressen og kostede viceadmiral H. Wenck stillingen som flådechef, en stilling han kun nåede at beklæde i 4 måneder. Wenck havde nemlig nægtet at hjælpe til med at opstille det saglige grundlag for loven. Han mente ikke, at der kunne opstilles en tilfredsstillende ordning for flåden indenfor de givne budgetrammer, når flåden havde til formål at virke for landets forsvar. Da Wenck ikke ville, blev kontreadmiral Rechnitzer bedt om at gøre arbejdet. Han udførte det, og blev, efter lovens vedtagelse, chef for flåden i stedet for Wenck. Rechnitzer havde godt nok ikke været aktiv officer i flåden i mange år, men takket være paragraf 64 i loven blev han udnævnt alligevel. Herfra stammer betegnelsen »Lex Rechnitzer«, da man mente, at han selv havde indføjet denne paragraf, og at han altså havde skelet mere til sin egen karriere end til flådens tarv.

Udgivelsen her indeholder 3 sæt optegnelser, som kan være med til at belyse baggrunden for loven og den rolle de to officerer spillede. Dels udgives nogle meget detaljerede optegnelser af Wenck for perioden 3/9 1931 til 2/4 1932, udelukkende omhandlende loven om søværnet. Det er uklart hvornår de er skrevet, men da han dør 1933, så kan det ikke være ret længe efter begivenhederne. Dernæst er der et udsnit af Rechnitzers erindringer, også om loven, udarbejdet efter hans afsked 1940. Endelig er der et par mindre samtidige notiser af kommandør A. G. Topsøe-Jensen, der var Rechnitzers hjælper i forbindelse med udarbejdelsen af forslaget. De tre optegnelser er forsynet med en indledning af udgiveren, som kort trækker situationen omkring loven op, og kort biografere de vigtigste aktører.

Der kan stilles mange spørgsmål om baggrunden for og tilblivelsen af denne lov, bl.a. kunne man spørge om Wencks og Rechnitzers roller i spillet.

Rechnitzer kom til at stå som skurken i spillet, som den der villigt udarbejdede forslaget, og som mere tænkte på sin egen karriere end på landets forsvar. Hans erindringer kan da også umiddelbart ses som ét langt forsvar for hans handlinger i forbindelse med loven. Kort sagt hævder han, at det var efter aftale med forsvarsministeren og Wenck at han udarbejdede forslaget, at Wenck lovede at hjælpe ham, at forslaget, fra ministerens side, kun skulle lukke munden på nogle politikere, og at der slet ikke ville blive tale om nogen ny ordning for forsvaret. Når han bagefter er blevet sat i skurkens rolle, så skyldes det at han blev fanget i det politiske spil. Erindringerne kan altså være et forsøg på at give sig selv et mere flatterende eftermæle, måske endda lyve om sin rolle og motiver, men der kan rent faktisk også være tale om, at vi her får sandheden om den rolle han spillede, altså at han blev svigtet både af Wenck og af politikerne, og derefter gjort til syndebug.

Wenck derimod skal ikke bortforklare noget. Han er helten i spillet, den principfaste der stod fast til trods for presset, den der tog konsekvenserne af sin holdning, nemlig at det ikke var muligt at opstille en fornuftig ordning for marinen på de givne betingelser. Det var ham, som havde den fulde opbakning blandt officererne, det var ham pressen støttede og det var ham som blev fyret til fordel for Rechnitzer, endda på et meget tvivlsomt grundlag. Hans indlæg bærer da heller ikke præg af hverken forsvar eller bortforklaringer. Det er et tungt, sagligt og veldokumenteret indlæg, som redegør for begivenhederne, uden at stikke noget under stolen. Spørgsmålet er imidlertid, om denne »dnye« af saglighed dækker over væsentlige fortællinger. Han går bl.a. meget let hen over det møde hos forsvarsministeren, hvor Rechnitzer påtager sig at udarbejde udkastet. Han nævner blot at Rechnitzer blev anmodet om det, og at han, som ventet, var villig uden indvendinger. Her er ikke et ord om Rechnitzers holdning til sagen, om at Wenck lover at hjælpe eller at forslaget ikke ville få nogen betydning overhovedet. I stedet følges den korte notits op af et længere afsnit, som helt klart sætter Rechnitzer i et dårligt lys, bl.a. som politiserende, selv om den saglige maske bevares ved gentagne referencer til, hvad andre har udtalt om Rechnitzer. Spørgsmålet er dog om Wenck siger sandheden om sin rolle, eller om han fortier væsentlige forhold?

Det er ikke stedet her at besvare disse spørgsmål, bl.a. fordi de ikke kan besvares alene ud fra de her udgivne optegnelser. Dertil kommer, at disse spørgsmål hænger sammen med en lang række andre spørgsmål i forbindelse med denne lov, herunder bl.a. politikernes rolle. Men ikke desto mindre har denne udgivelse formodentlig gjort det lidt lettere at få disse spørgsmål besvaret, alene ved at gøre noget af materialet tilgængeligt for en større kreds.

Jens Christensen

Hans Sode-Madsen: Ungdom uden arbejde. Ungdomsforanstaltninger i Danmark 1933–1950. Rigsarkivet – G. E. C. Gad. 1985. 244 s., ill. Kr. 183,-.

Arkivar ved Rigsarkivet HSM har skrevet en meget nyttig bog om »ungdomsforanstaltninger« i årene 1933–50. Hovedvægten ligger dels på en ideologisk og politisk analyse af motiver til lovgivningen og de nødvendige kompromisser hen ad vejen, og dels i en særdeles grundig indføring i centraladministrationens og socialministerens udøvelse af lovene.

Forfatteren sammenkæder dygtigt og kompetent andre af periodens lovgivningsspørgsmål, specielt vedr. arbejdsløshed. Derfor kan enhver, der har interesse for 30'erne og 40'ernes samfundsproble-

Anmeldelser

mer, hente mange informationer i denne fyldige fremstilling.

Forfatteren lægger ikke skjul på sin egen holdning til »foranstaltningerne«. Han mener, at ungdomslejrene måtte blive en fiasko, når det betænkes, hvor lidt hensyn der var taget til den danske ungdoms interesser, behov og hele livssituation. Dertil kom, at der under besættelsen skete en markant nedgang i antallet af ungdomsledige, pga. mulighederne for arbejde i Tyskland og ved de tyske anlægsarbejder i Danmark.

HSM påviser overbevisende, at den første lov til bekæmpelse af ungdomsarbejdsløsheden af 19. maj 1933 var et barn af Kanslergadeforligets socialreform. Han citerer bl.a. fra K. K. Steinckes erindringer: »...For at modvirke, at udgifterne efter socialreformen skulle sprænge rammerne, sled jeg som en lille hest for at fremsætte særlige forslag til bekæmpelse af den kolosale arbejdsløshed netop i disse år. ...Forholdsvist mindst modstand var der imod bekæmpelsen af ungdomsarbejdsløsheden, hvis demoraliserende virkninger var indiskutable....«

Inspirationen fra de »frivillige« tyske arbejdstjenester var en medvirkende faktor til, at Folketinget valgte at satse på lejre i naturlige omgivelser. I perioden 1933–38 var der tale om en eksperimenterende og decentral fase. Kommuner og foreninger m. flere kunne tage initiativet til at oprette lejre. Leder- og lærer kvalifikationer, lokaler og antal ledige blev overladt til lokale beslutningstagere. Der skulle i alle lejre være 3 timers arbejde, 3 timers undervisning og 2 timers sport. Arbejdet måtte ikke være konkurrenceforvridende og blev i praksis jordarbejder m. m. med skovl, spade og trillebør. Undervisningen bestod i timer i dansk og regning og lidt samfundslære (beskrivende: grundloven, de tre myndigheder osv.). Lejrene fik hurtigt et dårligt ry, og mange nyetablerede lejre måtte hurtigt lukkes.

I konsekvens heraf vedtog Folketinget en ny lov i 1938. Herefter kunne unge ledige tvinges til at tage et lejrophold af mindst 6 måneders varighed. Administrationen blev styret fra »beskæftigelsescentralen«. Venstre, der var imod 30'ernes »foranstaltninger«, kombinerede i debatten »valutacentralen« og »filmcentralen« med ind i angrebene på lejrene. Ifølge partiet var der beskæftigelse til de unge ledige i landbruget. De kunne bare tage fat (s. 79 og s. 38).

Hovedvægten blev nu lagt på arbejdet, hvilket især Hedeselskabet fik megen glæde af, jvf. Danmarkskortet over statsungdomslejrenes fordeling i 1942, s. 167. Der blev udbetalt løn. Delvis efter flid og interesse. Men lejrene forblev uden større tiltrækningskraft for de unge ledige. De fleste gjorde, hvad de kunne for at undgå et halvårligt ophold i landlige omgivelser langt fra familie og kammerater.

At lejrene overhovedet overlevede skyldtes, ifølge HSM, dels den brede politiske opbakning,

og dels at lejrene fra 1942 gik over til at blive arbejdstekniske skoler, således at arbejde i køkkenet blev fulgt op af udregninger vedr. priser, mål, vægt og kalorieregnskab osv.

HSM indsamlede via opfordringer og artikler i Politiken og Fagblade (SID) betretninger m.m. fra forhenværende ungdomslejr-deltagere. Der indløb mange fotos og ca. 100 erindringer. Heraf har HSM i redigeret form placeret 6 af erindringerne bagerst i bogen, s. 208–226. Forfatteren er lidt skuffet over, at erindringerne overvejende har givet stof af »anekdotisk karakter« (s. 208). Men de udvalgte 6 bidrag (5 mænd og 1 kvinde) giver et spændende og tankevækkende supplement til HSM's fremstilling. Og det er et spørgsmål om ikke en mere mentalitetshistorisk tilgang, hvor også forhenværende »undragere« blev interviewet eller bedt om at nedfælde erindringer, kunne have skabt en balance mellem »livet på Slotsholmen« og livet ude i lejrene, eller livet, som unge ledige troede fandt sted i lejrene.

Helge Stavnshøj

Jens Engberg: I minefeltet. Træk af Arbejderbevægelsens historie siden 1936. Udgivet i anledning af Arbejderbevægelsens Erhvervsråds 50-års jubilæum. 1986. 174 s. Kr. 150,-.

Bogen tager udgangspunkt i enkelte af de store sager, som Arbejderbevægelsens Erhvervsråd har været involveret i: Arbejderklassens levevilkår under krigen, det socialdemokratiske program fra 1945: »Fremtidens Danmark« og Selskabsskatten 1986. Men bogens tema er Socialdemokratiets balancegang mellem venstre- og højre-fløjen affødt af partiets to hovedformål, der ifølge Jens Engberg har forskellig vægt og svært at forene: »... det første vejede tungst, men hvoraf det andet dog aldrig blev glemt. Partiet ville sikre og bedre arbejderklassens livsvilkår i det eksisterende kapitalistisk-liberale samfund, samtidig stræbte det efter at tilvejebringe et demokratisk socialistisk samfund. ...«(s. 9)

Jens Engberg har skrevet en letlæst og spændende bog. Dens største fortjenester ligger i en veldokumenteret præsentation af Erhvervsrådets tilblivelse – »Krisen og Erhvervsrådet 1936« (s. 12–21) og Erhvervsrådets placering i 30'ernes og besættelsestidens udbyggede statsapparat, hvor interesseorganisationerne spillede så stor en rolle: valutaråd, brændselsnævn, kornnævn, mel- og brødnævn med mange flere – »Krig og dagligt arbejde 1942« (s. 22–32). Det er ligeledes nyttigt, at Jens Engberg har frembragt en politisk historisk skrivning om Socialdemokratiets dilemma eller placering i »minefeltet« i 1945, 1956, 1966 og de langstrakte forhandlinger frem mod optagelsen i EF pr. 1. 1. 1974.

Engberg leverer her den første samlede fremstilling af Socialdemokratiets overvejelser og problemer fra 1957 til 1973 i forbindelse med fælleskabets dannelse – »Foran Fællesmarkedet 1957–59, 1961–63« (s. 65–74), »Nordek 1968–70«, »Vejen mod Fællesmarkedet 1971–72« og »Fællesmarkedetsbeslutningen 1971–72« (s. 90–120). Herved afdækker Engberg utrolig mange nye og spændende synspunkter og kontakter ud fra Erhvervsrådets, Socialdemokratiets, LO's, AIC's (Arbejderbevægelsens Informations-Central) og diverse private arkiver. Fx. er det da ovenud interessant, at næstformanden i Socialdemokratiet og formand for smedene i 1961 skriver i et brev til Frederik Dalgaard og Jørgen Paldam, henholdsvis formand for Erhvervsrådets bestyrelse og direktør for Erhvervsrådet, den 5. aug. 1961 om Krag: »... Jeg forstår, at udenrigsministeren vel faktisk er parat til betingelsesløst at lade Danmark indmelde sig i Fællesmarkedet, og det skulle ikke undre mig, om han var parat til at tage dette skridt, selv om England i sidste øjeblik afstod herfra ...« (s. 73). Nu var forholdet mellem Krag og Hans Rasmussen særdeles køligt specielt i EF-sagen. Engberg citerer andetsteds fra Krags »Dagbog 1971–1972« s. 97: »... Den stærke smeds standpunkter har vaklet for den letteste brise. Men fagterne og stemmeføringen har været præget af kraft ...«. Selv om Engberg ikke fremsætter nye teser om Socialdemokratiets dilemma i 1945, 1956 og 1966 er det alligevel velgørende, at få bekræftet efterfølgende teser ud fra et så solidt kildegrundlag, som Engberg har benyttet:

»Fremtidens Danmark« fra 1945 indeholdt en række rimelige reformkrav, der også for de flestes vedkommende senere blev gennemført, men der var også mange fraser og højtidelig snak om et anderledes samfund beregnet for den aktuelle situation, hvor DKP stod stærkt politisk og fagligt. Efter få år blev »Fremtidens Danmark« lagt på hylden. Truslen fra venstre var ikke længere overhængende, men »Støj fra gaden 1945«. (s. 33–43).

Socialdemokratiet havde intet brugbart alternativ til at opheje det af arbejderne forkastede mæglingsforslag i 1956, og DSF var stiltiende indforstået hermed. Uden 20. partikongres i USSR og Ungarnsopstanden november 1956 havde DKP stået utrolig stærkt ved valget i 1957, hvor Socialdemokratiet kun mistede 4- og DKP 2 mandater. (s. 44–64). Engbergs vurdering af 1966 forhandlingerne mellem S og SF er ligeledes overbevisende: »... SF skulle favnes til døde ...« (s. 84), (s. 75–89).

To kritikpunkter skal dog fremføres mod fremstillingen:

Den er alt for personfikseret. Selv om der er tale om politisk historieskrivning, hvor de politiske hovedaktører må indtage en fremtrædende plads, savnes helt nogle sociologiske og økonomiske analyser, der kunne danne baggrund for nogle af de skildrede konflikter i arbejderbevægelsen. Derfor

må Jens Engbergs forklaringer blive personfikseret og domineret af taktiske overvejelser. Især Jens Otto Krags politiske adfærd skrives der side op og ned om. Ja, læseren efterlades faktisk med den opfattelse, at uden Jens Otto Krag, Thomas Nielsen og Anker Jørgensen (daværende formand for SID) var Danmark måske blevet medlem af EF pr. 1. 1. 1974. Nu er der tale om en kort og fortættet fremstilling, hvor det kan være vanskeligt at få alle nuancer i den komplicerede EF-tilslutning med, men det antydes, at de materielle argumenter om betalingsbalanceproblemer og levestandardforringelser i tilfælde af et dansk nej til EF viste sig at være grundløse. Engberg har som bilag aftrykt Jens Otto Krags såkaldte »sorte« trontale, der skulle være holdt i tilfælde af et nej - Bilag 2 s. 131–137. Hertil bemærker Engberg s. 119: »... Iøvrigt må det bemærkes, at det skræmmende indhold af den »sorte« tale ..., siden 1972 – uanset udfaldet af folkeafstemningen og dermed tilslutningen til Fællesmarkedet – er blevet til virkelighed på mange punkter ...«. Det er naturligvis korrekt, at Danmark efter 1973 fik meget betydelige betalingsbalance- og beskæftigelsesproblemer. Men mange vil med god ret kunne hævde, at disse problemer ville have udviklet sig voldsommere, i fald Danmark ikke var blevet medlem af EF.

Det andet kritikpunkt går på, at forfatteren burde have taget S-SF perioden 1971–1973 med i sin fremstilling. Centrumdemokraterne er blot den anden af to partidannelser udgået fra Socialdemokratiet. Det venstresocialistiske parti senere DKP var den første. Når Engberg vil beskrive og forklare træk af Socialdemokratiets færden i »minefeltet« burde konflikten i højresiden af Socialdemokratiet, der spidsede til i efteråret 1973 være inddraget. Herved ville de aktuelle S-SF meningsudvekslinger kunne perspektiveres, og yderligere bekræfte at »Socialdemokratiet befinder sig fortsat i minefeltet«. Forfatteren omtaler udskrivningen af højrefløjen i sin indledning s. 10–11 i forbindelse med Fremskridtspartiets dannelse og tilholdssted i nogle år for så mange fra arbejderklassen, at politologer kunne hævde, at partiet var blevet Danmarks næststørste arbejderparti. Derimod omtales Centrumdemokratiet ikke i bogen, og Erhard Jacobsen dukker kun op i fremstillingen i perioden frem til og med oktober 1973.

Helge Stavnshjerg

Brikker til Arbejdsløshedens Historie. Af Tommy P. Christensen, Lisa Elsbøll, Grethe Hamborg, Anne Severin og Torben Svendrup alias Historikergruppen Fempas. Forlaget Fempas. 1985. 175 s. kr. 168,-

Bogen kan inddeles i tre afdelinger. Kap. 1 og 2 består i en letlæst indføring i arbejdsbegreber, arbejdsløshedsformer og arbejdsløshed, som begreb.

Anden del består af kap. 3-6 og omhandler eksempler eller »brikker« på arbejdsløshed i det gamle Rom, middelalderens Danmark, 1700-tallets England og sidste del af 1800-tallets Danmark. Disse kapitler er tankevækkende og forfriskende i lyset af problemstillingen og de angivne referencer. Derimod er tredje afdeling angribelig på grund af den meget ensidige partipolitiske linje, der var forfægtet. Kap. 7 – »Reformer i en krisetid« – om 30'ernes Danmark, er en overpakket hyldelse til Stauning og hans regering.

K. K. Steincke og fagbevægelsen, fordi de i fællesskab afbødte verdenskrisen i 30'ernes Danmark. Anker Jørgensens politisk afstemte forord og Tove Lindbo Larsens præsentation af arbejdsløshedsproblemerne under krisen i dag og i fremtiden (kap. 8) blegner næsten partipolitisk i lyset af femshistorikernes skønmaleri af 30'erne.

Forfatterne forsvarer deres fremgangsmåde med, at de ligesom antikkens historieskrivere vil have at menneskeheden skal lære af fortiden: »...For os er historie og ikke mindst samtidshistorie en moralsk foretælse...« (s. 148). Det ensidige udvalg forsvares med, at hvis en gruppe fra KU (Konservativ Ungdom) havde skrevet om 30'erne ville den have været anderledes. »De ville utvivlsomt have haft travlt med at forsvare de fascistiske og nok også de nazistiske tendenser, der var hos KU i tiden op til 2. verdenskrig. Den slags problemer anser vi for at være uvæsentlige... Vi har istedet beskrevet arbejdsløsheden, som et internationalt fænomen, men også som en størrelse en handlekraftig socialdemokratisk regering kunne gøre noget ved...« (s. 148).

Bogen er således velegnet som grundlag for en politisk debat. Den skal nok udfordre til modsigelse, til højre og venstre for Socialdemokratiet, og sandsynligvis også blandt socialdemokrater.

Helge Stavnshjerg

Per Jørgensen, Lisbeth Steen-Pedersen og Else Trangbæk: Spil ud 2 Idræt og historie. Teknisk Forlag. 1986. 84 s., ill. Kr 115,25.

»Idræt og historie« er 2. del af en ny serie om idræt, »Spil ud«. Serien er beregnet til undervisning i fortrinsvis gymnasiet og HF, og fremstår som sådan indbydende, med gode (ikke overvældende mange) illustrationer, kildeuddrag, spørgsmål og projektforslag. Og især med velvalgte litteraturlister for eleven og læreren – og det er godt, idet dette lille 80-siders hæfte i sagens natur kun får kradset i overfladen af de utallige emner, tema'er og problemer, som har med legemskultur at gøre i et historisk perspektiv. Af emner kan nævnes diskussionen om enhedstesen i idrætten, idræt og kvinder og skoleidrættens udvikling.

Det bør nævnes at forfatterne opererer med et bredt legemskulturbegreb, hvor vægten i fremstil-

lingen ganske vist ligger på gymnastikken, men hvor legemskulturens mangfoldighed understreges v.h.j.a. f.eks. Electric Boggie, Workout, mandlige skønhedskonkurrencer og t'ai chi. De kropslige udfoldelsesmuligheder er sandelig overvældende!

Forfatterne holder bogen igennem konsekvent fast i sammenhængen mellem samfund og legemskultur: »Hver kultur og kulturepoke har en dominerende form for legemskultur. Ved at beskæftige sig med denne legemskultur, kan man også få noget at vide om den pågældende kulturs eller kulturepokes tanker og ideer« (s. 8). Et indlysende rigtigt udgangspunkt, som naturligvis kalder på mange spørgsmål og en omfattende syntetisk fremstilling. Dette kan (og vil) bogens 3 forfattere ikke nå – men der rejses mange interessante problemstillinger og gives først og fremmest anvisninger på det videre arbejde. Eleverne opfordres til at lave »Grav hvor du står«-projekter, og de tre afsluttende eksempler på projekter (om islandsk legemskultur omkr. år 1000, det danske landbrugssamfunds legemskultur omkr. 1900 og bylegemskultur i 1980'erne) lægger ud over det teoretiske og killemæssige arbejde forfriskende nok vægt på konkret, praktisk arbejde – at bruge nogle idræts-(eller historie-)timer på Knattleikr, »So i hul« eller Workout gør arbejdet med idrætshistorie spændende og nærværende: »Sved hvor du står«.

Poul E. Porskær Poulsen

Heino Døygaard: Fra det nu forsvundne Dansk Vestindien. Strandbergs Forlag. 1987. 96 s., ill. Kr. 88,50.

Strandbergs Forlag har udgivet en snes populære billedbøger i serien »Fra det nu forsvundne...«. Seneste skud på stammen er Heino Døygaards om Dansk Vestindien.

Den pæne lille bog indeholder en ti siders indledning om Dansk Vestindiens historie samt firs sider illustrationer med forklarende tekster. Ingen af delene er dog særlig gode: billederne er så godt som alle gammelkendte (og relativt dårligt reproduceret), og teksterne er mestendels helt traditionelle.

For den, som i forvejen kender lidt til Dansk Vestindien, er der intet nyt at hente i bogens noget tilfældige udpluk af materialer og meninger.

Erik Gøbel

Hans Gregersen: Trankebar. Wormianum. 1987. 160 s., ill. Kr. 166,-

Denne bog giver en populær fremstilling af Trankebar i årene fra cirka 1616 til 1845, hvor byen med opland var under dansk herredømme. Hans Gregersen har på udmærket vis gennemgået og sammenskrevet den vigtigste litteratur om den lille

by på Indiens østkyst. Den velskrevne fremstilling er temmelig personcenteret men inddrager vigtige aspekter som skibsrejserne, dagligdagen i kolonien, handelen og europæernes møde med den indiske befolkning og kultur. Desuden gør forfatteren godt rede for den generelle danske og internationale økonomisk-politiske situation, som dannede afgørende ramme om danskernes virke i Indien. Endelig har Hans Gregersen i tekst og billeder glimrende indfanget stemningen i Trankebar i dag, hvor den er en ualmindelig afsidesliggende stillestående fiskerlandsby i, hvad man kunne kalde, malerisk forfald.

Erik Gøbel

Edit Rasmussen: Mester og svend. Studier over københavnske tømrer- og murersvendenes lønproblemer og sociale forhold 1756–1800. Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie nr. 43. 1985. 343 s. Kr. 233,45

I »Mester og svend« forsøger forfatteren at kaste lys over to af de store lavs svendeforhold i anden halvdel af 1700-tallet.

Fordi forfatteren har valgt at gå op til år 1800 får vi de dramatiske og afgørende begivenheder i 1790'erne med: Tømrerstrejken i 1794, Københavns brand i 1795 og myndighedernes lovarbejde efter tømrerstrejken, der resulterede i en reform af lavsforholdene. Det er forfatterens intention at belyse, hvorvidt håndværkerne fik del i konjunktur-opsvinget under den florissante periode. Ja der spørges direkte: Kunne svendene leve af deres løn?

Desuden har forfatteren, arkivar Edit Rasmussen, konstateret, at murersvendene var lønførende i forhold til tømrersvendene og har derfor stillet spørgsmål om, hvorvidt dette skyldtes længere læretid, lavere svendeantal eller måske en bedre svendeorganisation.

Bogen indeholder et væld af oplysninger om svendenes sociale og lønmæssige forhold. En lang række arkivalier er nøje gennemgået for at klarlægge udviklingen inden for de to lav.

Tømrerstrejken i 1794 er en nøglehændelse i bogen. Forfatteren har forsøgt at spore en udvikling, der kan forklare de voldsomme opgør, som tømrersvendene i 1794 vovede at tage med arbejdsgivere og myndigheder. Ganske vist var de tyske svende dominerende i strejkeforløbet, men de havde støtte fra danske svende.

Det er Edit Rasmussens konklusion, at en tømrersvends familie ikke kunne leve af en svendeløn, og at hustruens indtægt må have været et nødvendigt bidrag til familiens økonomi. Hun mener også, at myndighedernes sociale hensyntagen til svendene, der viste sig i en række love, var en erkendelse af, at svendene næppe kunne klare sig for deres egen løn. Murersvendene havde gennemgående bedre løn, men hvorvidt en murerfamilie

kunne klare sig økonomisk for en murerløn står ubesvaret hen, da forfatteren ikke mener, at kilde-materialet tillader en endelig vurdering af dette forhold.

Tømrersvendene kæmpede gennem hele perioden for en løn, der svarede til murersvendenes. Først efter branden i 1795 lykkedes det. Da var efterspørgslen efter deres arbejdskraft så stor, at lønforbedringerne kunne opnås.

At murersvendene klarede sig bedre end tømrersvendene i størstedelen af perioden forklares ved, at de havde længere læretid og at der var bedre sammenhold mellem mestre og svende i murerlavet.

Edit Rasmussen ser tømrersvendenes konsekvente kamp for at erhverve bedre løn som det gennemgående tema, der leder op til tømrerstrejken i 1794 og som også var denne strejkes centrale krav. I ret fyldige afsnit skildres tømrersvendenes kamp under strejken, hvor ialt 294 svende nedlagde arbejdet.

På grund af lønperspektivet lægges der ikke større vægt på andre motiver, der kan have medvirket til strejkens udbrud og voldsomme forløb. Her tænker jeg på traditionelle svenderettigheder, der blev krænket. Således ønskede nogle svende at rejse tilbage til Tyskland, hvilket blev dem nægtet. Og midt under strejken blev svendenes talsmand fængslet. Der var her tale om klare krænkelser af traditionelle rettigheder, som i periodens andre sager kunne få almindelige mennesker til at reagere kraftigt mod myndighederne.

Afslutningsvis skitserer forfatteren nogle lange linier. Hun tegner et billede af perioden som en opløsnings- og opløsningsstid for det gamle lavssamfund. Allerede i 1741 havde myndighederne berøvet lavene deres domsmyndighed, og i anden halvdel af 1700-tallet undergravedes lavene ved det stadig øgede antal frimestre.

Ca. sidste halvdel af bogen udgøres af diverse bilagsmateriale, hvoraf noget har generel interesse, men hvoraf andet er alt for specielt til at have almen interesse.

Det er lykkedes forfatteren at udvide kendskabet til murer- og tømrersvendenes sociale forhold i perioden. Emnet er ganske godt beskrevet i forvejen af bl.a. Camillus Nyrop, Albert Olsen og bl.a. Henry Bruun. Men det er Edit Rasmussens fortjeneste at have dykket dybere ned i kilderne end andre for at kunne belyse grundlæggende økonomiske forhold. Det er dog en skam, at denne grundige arkivalske gennemgang også har sat sine spor i sproget, så det er blevet noget stift.

Bent Blüdnikow

Anmeldelser

Flemming Rune Petersen og Gerda Meyhoff: Søborg Sø – gennem sump til agerland. Landvindingslagets bogudvalg v/ L. Meyhoff, Odderholm, Bygaden 64, 3230 Græsted. 1986. 232 s., ill. Kr. 145,-.

Allerede i 1795 blev afvandingen af Søborg Sø i Nordsjælland påbegyndt, men først ved en tredje afvanding i 1940'erne blev området virkelig effektivt tørlagt og omdannet til givtig landbrugsjord i lighed med f.eks. Lammefjorden. Det gik »gennem sump til agerland«, som det helt højtideligt hedder i undertitlen på den bog, som søens lodsejere udgav i 1986, ca. hundrede år efter gennemførelsen af den anden og afgørende afvanding med kultivering til følge. Det er en bog om ingeniørkunst, opfindersnilde og jordbrugskultur under de vanskelige forhold. Det er samtidig lokalhistorie, som spænder vidt, og som også får menneskene med. Både de store, der stod for initiativet og ledelsen, og de mange, der tilbragte år med hårdt og koldt arbejde i dynd og mudder.

Det er tydeligt, at bogens to forfattere begge er særdeles fortrolige med emnet og egnen, og de skriver, så man let lever sig ind i de store og små begivenheder omkring søen. Det kan være om ingeniør Andersens muddermaskine, om høauktionerne eller om livet i arbejdskolonnerne ved kanalgravningen, hvor den lokale arbejdsstyrke og de mange svenske arbejdere blev blandet. Der er indledende afsnit om tiden før udtørringen, men hovedvægten er forståeligt nok lagt på det, der ikke tidligere er behandlet grundigt, nemlig den store afvanding, som ejeren af søen, lensgreve Krag-Juel-Vind-Frijs til Frijsenborg bestod i årene fra 1872, og som den sagkyndige kulturtekniker P. B. Feilberg gennemførte. Beskrivelsen føres frem til nutiden over salget og udstykningen i 1915 samt den påfølgende opbygning af en håndfuld fortrinsvis lidt større landbrug på søbunden.

For en lidt videre læserkreds er det afgørende i bogen udnyttelsen af Feilbergs privatarkiv i Rigsarkivet og i privateje. Der kombineres med lokale erindringer, som netop de lokalkendte forfattere har haft forudsætninger for at finde. På den måde er der givet et interessant nærbillede af, hvordan et af forrige århundredes store landvindingsprojekter blev organiseret og gennemført. Man kan mene, at Frijs og Feilberg placeres lidt vel meget i helteroller, men man må ikke glemme, at efter datidens forhold var det både økonomisk og teknisk en præstation af rang, og der er ikke noget at sige til, at folk på søen har lyst til at hædre deres minde. De spørgsmålstejn, man i dag ville sætte ved et så stærkt indgreb i miljø og natur, lå næppe for i tider, hvor landbrugsjord var en mangelvare, og sagen omgærdet af national begejstring.

Bogen er godt illustreret med kort, tekniske tegninger, glimt fra aviser og arkivalier samt ikke mindst med fotografier fra arbejdet på søen. Des-

værre står tekst og billeder for uensartet; billederne ofte blegt og teksten for hårdt med alt for tunge, sorte overskrifter. Heller ikke papir og omslag er videre indbydende. Mange har med god grund støttet udgivelsen økonomisk, men desværre ikke nok til, at det lødige indhold teknisk set står professionelt.

Margit Mogensen

Klaus Becker-Larsen: Tunestillingen. Feltbefæstningen fra Roskilde fjord til Køge bugt (+ Stillingens værker på 5 kortblade 1:20.000) indb. Roskilde Museums Forlag, 1986. 296 s., ill. Kr. 300,- (til medlemmer af historiske foreninger kr. 225,-).

En af Sikringsstyrkens opgaver under 1. Verdenskrig var at befæste og bemane en ca. 22 km lang skyttegravslinje fra Roskilde fjord til Køge bugt, den såkaldte Tunestilling. Det militære anlæg skulle styrke forsvaret af hovedstaden efter at det var blevet klart, at Vestenceinten ikke var tilstrækkelig som værn mod langtrækkende artilleri. Tunestillingen blev etableret fra 1915 og var i funktion indtil Sikringsstyrkens hjemsendelse. Den bestod af skyttegrave, pigtrådsspærringer samt betonstøbte artilleristillinger og mandskabsrum.

Med Klavs Becker-Larsens pompøse værk kan det nok siges, at denne efter alt at dømme spinkle befæstning har fået sin endelige publikation. Bogens styrke ligger i den tætte og detaillerede beskrivelse af anlæggets enkelte dele. Den militære sprogbrug og stærke fokusering på de tekniske momenter bevirker, at værket nok i særlig grad henvender sig til militærhistorisk interesserede. Teksten går ofte meget tæt på de benyttede kilder, og somme steder kan det være svært at skelne forfatterens egne ord fra kildeuddragene. Det er næppe lykkedes fuldt ud at sætte intentionerne bag Tunestillingen ind i en bredere historisk sammenhæng. Et oplivende moment er beskrivelsen af forholdet mellem skyttegravssoldaterne og de hårdt belastede kvarterværter og lodsejere, der blev berørt af de militære aktiviteter.

Bogens hele udstyr såvel indbinding, illustrering og sats er generøs. Billedsiden står fint, og forfatteren har til gavn udnyttet de militære arkivaliers billedmuligheder. Hans »feltarbejde« med at lokalisere rester af anlægget i landskabet er godt integreret i teksten og billederne.

Tematisk knytter værket sig til de nye undersøgelser af tyske befæstningsanlæg ved den jyske vestkyst fra 2. Verdenskrig. Nu mangler vi så kun den egentlige redegørelse for Vestenceinten for at have rimeligt nutidige beskrivelser af de store befæstningsarbejder inden for de seneste hundrede år.

Peter Bondesen

J. Ingemann Pedersen: Susåen og Den Danneskjoldske Kanal. Historisk Samfund for Præstø Amt. 1986. 96 s., ill. Kr 110,-.

Det er ganske tankevækkende, at mens man i herregårdshaverne omkring 1800 gjorde alt for at fremkalde romantisk natur, så arbejdedes der uden for havemurene intenst med at styre naturen og få den gjort nyttig. At det skete på landbrugsområdet, ved alle, hvorimod det er som om der har været mindre blæst om de fysiske forandringer, der skulle gavne transport, handel og tidlig industri; noget der i høj grad også fik følger for landskabet.

Fra 1700-tallets slutning vrimlede det også i Danmark med sindrige planer for regulering og udnyttelse af vandløbene. Det var kanalernes tid. De var dyre og vanskelige at anlægge med datidens teknik, men man kunne spare besværlig transport med bøndervogne på dårlige veje, hvis varerne snildt kunne beforders til udskibning ad en kanal. At tab af naturværdier kunne blive en del af omkostningen tænkte man mindre på, når det blot drejede sig om almindelige marker uden for herregårdsområdet.

Meget forblev på tegnebrættet, men nogle få kanalprojekter blev ført igennem. Et af dem var »Den Danneskjoldske Kanal«, som ved at gøre Susåen sejlbare for pramme helt til Næstved skulle sikre, at København under alle forhold kunne få nødvendige forsyninger af brænde fra de Midtsjællandske skove. Kanalen, der blev indviet på festlig vis i 1812, var anlagt på initiativ af grev C. C. S. Danneskjold-Samsø (1774–1823), dengang overdirektør ved Gisselfeld gods, ejer af Bavelse og Næsbyholm og desuden amtmand over Præstø Amt.

Lokalhistorikeren J. Ingemann Pedersen har i en grundig og smukt tilrettelagt bog fortalt historien om det i flere henseender imponerende anlæg og de mænd, der stod for gennemførelsen. Det er en fortrinlig idé at tage emnet op, da det både som lokalhistorie er godt stof, der giver mulighed for behandling fra mange vinkler – f.eks. også en miljø- og landskabsmæssig. Forfatteren har mest valgt den teknisk-økonomiske og den personalhistoriske. Navnlige i de første afsnit gives en god samfundsmæssig baggrund, men videre frem kræver det betydelig koncentration at bevare overblikket, fordi indholdet i de benyttede kilder så at sige tager over. Det kan også være svært at se, hvor man er kronologisk i kanalens ca. halvtredsårige virksomhedsperiode, og af overskrifterne fremgår det ikke. Dem havde man i øvrigt fået bedre gavn af, hvis der havde været en indholdsfortegnelse til læsernes orientering. Der er mange, mange detaljer i bogen, som viser, at grundige arkivstudier er gået forud. Det kan være godt for den, der vil anvende bogen som kilde til andre studier, men det betyder desværre også, at læsningen visse steder bliver lidt tung. Nogle små opsamlende afsnit og mellemkonklusioner ville have hjulpet.

Disse bemærkninger til formen og dispositionen skal imidlertid ikke overskygge, at en fin sag er lagt frem. Vel illustreret, saglig og et arbejde, der bør være med til at skabe mere interesse for tidlig dansk foretagervirksomhed i landdistrikterne. Bogen slutter med gode moderne fotografier, som viser, hvordan sporene af den teknik, som jernbanerne og vejnettet m.m. overflødiggjorde, stadig kan ses. Mon tilsvarende ikke findes upåagtet andre steder og fortjener at blive beskrevet og registreret, mens tid er?

Margit Mogensen

Marinus Sørensen & Svend Martin Nielsen: Fortid og nutid i Foulum og omegn. En historisk beretning om Forsøgsanlæg Foulums område. Beretning fra Statens Husdyrbrugsforsøg. I kommission hos Landhusholdningsselskabets forlag. 1986. 116 s., ill. Kr. 60,-.

Tjele er omtalt flere gange i litteraturhistorien, fordi dette herresæde som bekendt dannede kulisse for Marie Grubbes ungdommelige udsejler. Nu bliver nabolandsbyen Foulum, som gennem århundreder har stået i skyggen af det magtfulde Tjele, verdenskendt i husdyrbrugs- og planteavlsvidenskaben. Her indviede man i april 1984 første store etape i udflytningen af Statens Husdyrbrugsforsøg, nu bedre kendt som Forsøgsanlæg Foulum.

I den anledning har Statens Husdyrbrugsforsøg udsendt en »beretning«, der indeholder intet mindre end en historisk skildring af det område, forsøgsanlægget lægger beslag på. Først Viborg kommune, siden landbrugsministeriet, opkøbte i alt 400 ha landbrugsjord, heraf det meste i Foulum ejerlav, resten i nabobyerne Formyre og Velds. Der skal senere opkøbes yderligere ca. 100 ha, og dermed er i realiteten Foulum ophørt med at eksistere som traditionelt landbosamfund.

Fhv. forsøgsleder Marinus Sørensen har skrevet den historiske gennemgang, mens Svend Martin Nielsen har skrevet et mindre afsnit om forsøgsanlæggets etablering og den nærmeste fremtid. Det historiske afsnit er baseret på et udmærket udvalg af utrykte kilder: Tjele godsarkiv, herreds- og amtsstuearkiver, Matriklen 1688, folketællinger, kirkebøger, matrikelkort m.v. Resultatet er blevet et stykke landsbyhistorie i den traditionelle genre, og vurderet på denne genres egne betingelser er arbejdet såmænd udmærket. Sørensen har – fornemmer man tydeligt – lagt et stort arbejde i opsporingen af kilder.

Beretningen starter ved sjette istid f.Kr., behandler dernæst arkæologiske fund, stednavne, landgilde og hoveri, hovedgården Tjele, landboreformerne, overgangen til selveje, udstykning og hedeopdyrkning. Halvdelen af teksten er viet en »matrikelbiografi«, hvor de 36 ejendomme, som

helt eller delvist afgav deres jord til staten, er skildret. For en gangs skyld falder det arkæologiske afsnit smukt ind i helheden: De arkæologiske udgravninger i forbindelse med opførelsen af forsøgsanlæggets bygninger afdækkede hele jernalderens Foulum fra ca. 300–700 e. Kr. Et andet interessant punkt drejer sig om selvejerløbene, der fandt sted forholdsvis sent i 1860–70'erne. I samme øjeblik, bønderne havde fået skøde på deres gårde, gik de i gang med at udstykke hedelodderne i småbrug, hvorved antallet af landbrugsbedrifter i løbet af kort tid mere end fordobledes.

I grunden er Foulums historie trist og ynkværdig. I 1652 ophørte landsbyen med at eksistere som selvstændigt sogn, idet det blev lagt under Tjele. Kirken blev nedrevet, men kirke- og præstegård kunne byen allernådigst få lov at beholde. I kun hundrede år fra o. 1870 til 1972 skulle landsbyen opleve en slags »autonomi« i forhold til det altdominerende Tjele. Omkring 1. oktober 1972 var det meste af byens jorder opkøbt, fire år senere var bygninger, hegn m.v. revet ned, men først i 1980 påbegyndte landbrugsministeriet det egentlige anlægsarbejde...

Ifølge forordet var disse begivenheder »skelsættende i egnens historie, og de beboere, der afstod deres ejendomme til formålet, var dem der mest fik det at føle«. Det er ikke mindst med henblik på dem, hedder det videre, at beretningen er udsendt. – Til fornøjelse eller til trøst?

Asger Th. Simonsen

Danmarks Kirker. Århus Amt. 5. bd. hft. 29. Kbh. 1986. Ved Birgit Als Hansen, Kjeld de Fine Licht, Vibeke Michelsen og Ole Olesen. Nationalmuseet. Side 2593–2712. Kr. 85,-.

Hvilsted, Torrild, Hundslund og Ørting kirker i Hads Herred, Århus Amt er nu beskrevet i Kirkeværket. Inventariseringerne af kirkerne i Århus Amt er ved at klinge ud, og man afventer interesseret, hvor redaktionen så vil gå igang. Værkets høje standard og centrale emnekreds medfører, at man gerne ser arbejdet igangsat i andre amter. Der er grund til at fremhæve Poul Kristensens fornemme trykning også af dette hefte. Billedreproduktionsarbejdet, som ellers undertiden kan svigte i den moderne tryk teknik, er forbilledligt udført hos F. Henriksens Efterf.

I kulturhistorisk sammenhæng er det nok især de behandlede kirkers inventar, der står stærkest. Middelalderstykkerne er bedst repræsenteret i Ørting kirke, hvorfra det kendte korbuekrucifiks fra begyndelsen af 1200-tallet udført i »de gyldne altres« ejendommelige teknik stammer. Siden 1892 har det været på Nationalmuseet. Det pryder bogens omslag i fotograf Lennart Larsens fornemme gengivelse. Mens korset bestemmes som et dansk arbejde er samme kirkes døbefont et af de få im-

portstykker fra Gotland dateret ca. 1250. Kalkstensfontens stramme form adskiller sig fra de hjemlige stenhuggerarbejder i nabokirkerne.

Ikke mindre end to af de beskrevne kirkes store renaissancealtertavler bærer de vigtige kunstnersignaturer. I Torrild kirke er tavlen signeret 1610 af billedskæreren Oluf Olufsen og maleren Laurits Andersen Riber. Tavlen i Hundslund er signeret 1613 af Michel snedker i Vrold og igen af Laurits Andersen. Sammen med det signerede epitafium fra o. 1608 forestillende rådmand Hans Jessen i Ribe domkirke har vi her nogle af de faste holdpunkter, når renaissancemaleren L. Andersen Riber skal beskrives. Otto Norn har tidligere beskæftiget sig med ham, men der var sikkert god grund til at tage ham op igen f.eks. i relation til hans mæcen »lærde« Holger Rosenkrantz til Rosenholm. Derved kunne de kirkelige arbejder stilles over for de profane.

Kirkernes museale rolle træder også frem i dette hefte. I Hvilsted kirke bemærker man noget så ejendommeligt som en oldermandsstok fra 1834, hvori bylavets mænd har indskåret deres signaturer.

Peter Bondesen

Jørgen Ganshorn og Niels Erik Jensen: Randers bindingsværk. Østjysk byggetradition ca. 1530–1800. Udgivet af Randers amts historiske samfund. 1987. 104 p., ill. Kr. 75,00.

Bogens to forfattere er begge akademisk uddannede arkitekter. Ind til for nylig, hvor Ganshorn blev ansat ved Fredningsstyrelsen, har de i fællesskab drevet en tegnestue med bygningsrestauring som speciale. På denne baggrund har de to forfattere sammen skrevet flere publikationer om ældre dansk byggetradition og bygningsvedligeholdelse. Samtlige deres arbejder vidner om stor hengivenhed over for fortidens hjemlige byggetradition samt interesse for at bevare de endnu eksisterende rester heraf for eftertiden. Det er således i mere end én forstand erfarne og kompetente folk, der hér behandler bindingsværksbygninger i Randers.

Hensigten med udgivelsen af »Randers bindingsværk« er ifølge forfatterne »at give et indblik i den borgerlige bebyggelse i Randers i tiden frem til ca. 1800«, det vil i store træk sige i den periode, hvor bindingsværket opstod og blev den fremherskende byggetekniske konstruktion for almindelige borgeres boliger, værksteder m.v. Forfatterne har lagt hovedvægten på bygningskonstruktion og -dekoration med udsyn til byggetradition i andre, primært østjyske købstæder, ligesom Randers bys udvikling også inddrages, hvor det har relevans.

Bogen behandler ikke blot de idag få bevarede bindingsværksbygninger i Randers, men også den del af byens engang mange bindingsværkshuse,

hvis eksistens, man har kendskab til igennem forskellige former for dokumentation, det være sig i kraft af overleverede bygningslementer, ældre fotos og malerier samt illustrationer i publikationer fra specielt sidste halvdel af det 19. århundrede. Man får dermed et ganske godt indblik i bindingsværksbyggeriets udbredelse i Randers i begyndelsen af dette århundrede, hvor bindingsværket allerede havde været på retur i omkring et sekel. Men som i så mange andre danske købstæder, har også randhusianerne haft en honnet ambition om til enhver tid at give deres værksteds-, forretnings- og boligbygninger m.v. en tidssvarende udformning og udstyr, hvorfor man i mange tilfælde har ladet ældre og mere eller mindre udtjente bindingsværkshuse erstatte af moderne grundmurede bygninger eller simpelthen har ladet dem forslumme med sanering til følge. Idag er der således kun 10 bindingsværkshuse tilbage i Randers.

Bogen behandler i tre sammenhængende kapitler udviklingen i Randers bindingsværket fra dets opståen i middelalderen over perioden 1550–1650 og frem til årene 1650–1800. I et fjerde selvstændigt og noget løsrevet kapitel gøres der nøje rede for de specielle randhusianske udformning af bindingsværkets mest dekorative element, knægtene (der dog også havde en konstruktiv funktion), mens det afsluttende kapitel rummer en registrant over de i Randers bevarede bindingsværkshuse. Bogen er forsynet med litteraturliste, sted- og navneregister samt en meget nyttig bindingsværksterminologi. – Når man tager i betragtning, at der kun er bevaret 10 bindingsværkshuse i Randers, og at de alle 10 behandles i de fire forudgående kapitler i den lille publikation, samt at bogen er udstyret med stedregister, forekommer registrantkapitlet at være temmelig overflødig. Dette skal ikke mindst ses på baggrund af de mange gentagelser i såvel tekst som billeder (således går 8 illustrationer igen på de 104 sider). Dertil kommer, at registranten i dette tilfælde har fået en noget utraditionel og uhensigtsmæssig udformning, idet de 10 huse er behandlet i kronologisk orden – ligesom i de forudgående kapitler – og ikke i gade-alfabetisk orden, som man plejer. Dette gør registrantkapitlet noget uoverskueligt og derfor mindre anvendeligt.

Hovedvægten er som sagt lagt på de æstetiske og byggetekniske aspekter, hvorfor man i høj grad mangler information om bygningernes funktion (som købmandsgårde, værksteds- og boligbygninger m.v.), deres indretning og udstyr, ligesom man savner oplysninger om de mennesker, der lod de pågældende huse opføre og boede dem (var det velhavende købmænd, velstående håndværkere med mange svende og lærlinge, eller var det småkårsfamilier, der boede til leje?). Disse mennesker beskrives i bogens indledning som »borgerlige«, men det dokumenteres ikke. På flere af de gamle fotos, der er gengivet i bogen, optræder mennesker, der på én eller anden måde må have haft relation til disse huse. Disse menneskers betydning for hu-

senes tilblivelse og fortsatte eksistens eller mangel på samme har kedeligt nok ikke haft forfatterens bevågenhed. En smule interesse herfor havde ellers været på sin plads og ville have givet bogen lidt mere perspektiv.

Bortset fra disse indvendinger er der kommet en pæn publikation ud af det. Særlig bemærkelsesværdig er det righoldige fotografiske materiale af såvel ny som ældre dato.

I de sidste par år har flere publikationer om dansk bindingsværk set dagens lys. Det drejer sig i alle tilfælde om detailstudier (om bindingsværk i København, og en monografi om det ældste bevarede bindingsværkshus i Ribe). Det er selvfølgelig nyttigt – og glædeligt – at se interessen for lokal byggetradition udmønte sig i sådanne udgivelser, men man kunne ønske sig, at kræfterne i stedet for eller sideløbende hermed blev samlet om et ajourført oversigtsværk om det hjemlige bindingsværksbyggeri. Det er fortsat Chr. Axel Jensens »Dansk Bindingsværk« fra 1933, der står som hovedværket om denne særlige byggetradition. Middelalderarkæologer, etnologer, arkitekter og kunsthistorikere burde have meget nyt at føje til Chr. Axel Jensens nu mere end 50 år gamle pionerarbejde.

Anne Christiansen

Birgitte Dedenroth-Schou, Axel Hjort-Enemark og Ole Thisgaard: Overmarksgården 1917–1987. Kolding. 1987. 92 s., ill. Kr. 50,-.

Forsorgshjemmet »Overmarksgården« ved Kolding fyldte i foråret 1987 70 år. I den anledning udsendte institutionen et upræntiøst jubilæumsskrift i A-4 format. I bogens hoveddel gennemgår arkivar Denderoth-Schou først fattigforsorgen fra middelalderen til 1917, hvor det er muligt med Kolding som udgangspunkt. Der tegnes ikke mindst et fint rids af forholdene på Kolding fattiggård, og teksten suppleres af en række fotos fra omkring 1910, der fortæller det, som ord alene ikke kan. Her som i det følgende afsnit om »Overmarksgården« aftrykkes en række af de reglementer, som »lemmerne« og de anbragte har haft at følge. Herved fremlægges et materiale, så læseren selv kan gå videre med at studere detaljerne i de skiftende intentioner, der har ligget bag institutionsanbringelsen. I rask rækkefølge disponeres fremstillingen hovedsageligt omkring de forskellige bestyrere på institutionen. Nok sætter de deres præg på dagligdagen og reglementernes fortolkning, men det er et spørgsmål om ikke den disponering i for høj grad understreger, at det er en institutionshistorie »fra oven«, fra lederniveau.

»Overmarksgården« var allerede i 30'erne blevet arbejdsanstalt for hele Vejle amt, men fortsat med Kolding kommune som ejer. I 1974 købte Vejle amt institutionen og havde forinden – i 1970 – overtaget administrationen. Perioden som amts-

kommunal institution i bogens sidste del er skrevet af afdelingsleder Axel Hjort-Enemark og socialrådgiver Ole Thisgaard. Præcist præsenterer de institutionens nuværende problemer og funktioner og flot trækkes linierne for institutionsarbejdet til sidst op i det perspektivrige afsnit »Hvad lærte historien os«. Her trækkes trådene tilbage til bogens første del og bogens styrke – at være skrevet både af en historiker og af professionelle socialarbejdere – kommer klart frem. Med det udgangspunkt, at der vedblivende er en gruppe mennesker, der bliver »afvigere« og får brug for hjælp – derved har velfærds- eller socialstaten intet ændret – ser de *kritisk* på institutionens muligheder og rolle for at hjælpe. Ikke mindst herved bryder de staven over mange ældre institutionsfestskrifter, der kun har kunnet rumme ros til institutionsbehandlings »fremskridt«. For dem ligger institutionens opgave ikke kun i at tilpasse afvigerne til samfundets normer, men lige så meget i at ændre samfundets indstilling til afvigerne (s. 87).

Alt i alt en lille nyttig bog, der nok kan tjene som model for andre institutioner, der ikke kan bekoste det store og dyre festskrift.

John T. Lauridsen

Varde Museum 1912–1987. Varde i Billedkunsten. Redigeret af Ole Faber. Varde Museum 1987. 108 s., ill. Kr. 50,-.

Varde Museum fejrede 75 års jubilæum i 1987 og markerede dagen med udgivelsen af et festskrift. Den nuværende museumsleder Ole Faber beretter om institutionens oprettelse og udvikling indtil 1953, mens hans forgænger Søren Manø fortæller om tiden frem til i dag.

Varde Museum hører til de institutioner, der skylder en mæcen sin start. Købmand Cornelis Stau gav betydelige pengegaver til opførelsen af den pompøse museumsbygning tegnet af Christiansborgs arkitekt Thorvald Jørgensen og skænkede store dele af sin antikvitetsamling til museet. Ole Faber viser Staus afhængighed af Kunstindustrimuseet og hvorledes netop antikviteterne kom til at præge Varde Museum. Søren Manø redegør for etableringen af museumsforbundet omkring Varde Museum. Han forklarer, hvordan dette forbund ene af de konstruktioner, der blev etableret i 1970'erne, har haft så god en udvikling. Enkelte, stærke bestyrelsesmedlemmer har kunnet samle trådene og museets afdelinger har fungeret med en udstrakt decentralisering.

Bogens anden del består af et katalog over de malede Vardemotiver, der blev vist på jubilæumsudstillingen. I et indledningsafsnit trækker Hasse Jørgensen nogle hovedlinjer i det topografiske maleris kulturhistorie op. Og, Vardematerialet viser et tydeligt skel omkring 1890. Før denne tid var gaderum og bygninger gengivet som var de ny-

standsatte. Efter 1890 skildrede man byens få, ældre strøg og huse gerne i et malerisk forfald. Den topografiske genre fik tilført nyt blod med de tekniske skolers formelle undervisning i perspektivtegning, og lærerne på skolen i Varde har betydet noget for videreførelsen af det topografiske maleri i vort århundrede. Selve kataloget er udarbejdet af kunsthistorikeren Kirsten Gøtze. Grundoplysningerne er ret fyldige, men man savner ofte en egentlig billedbeskrivelse og især angivelser af, hvornår og hvorfra de billeder, som Varde Museum ejer, blev anskaffet. Det museologiske synspunkt, der kunne have forbundet bogens to dele, mangler. Billedgengivelser og hele bogens udstyr er nydeligt, og der føjes ny viden til vor museumshistorie.

Peter Bondesen

Steffen M. Søndergaard, m.fl.: Grønnegade 12 i Ribe. Et gavlhuis fra 1500-årene og dets historie. Fredningsstyrelsen og Den antikvariske Samling i Ribe. 1986. 73 s., ill. Kr. 50,-.

Grønnegade 12 er det ældste bevarede bindingsværkshus i Ribe. Bl.a. derfor er det forlængst blevet fredet. Desværre forpligter fredning ikke tilstrækkeligt hverken ejeren af et fredet hus eller det offentlige til at sørge for løbende vedligeholdelse. Således var Grønnegade 12 i Ribe, da det i 1972 skiftede ejer, i meget dårlig bevaringsmæssig stand; tillige var det uhensigtsmæssigt indrettet. Begge dele var de nye ejere heldigvis indstillet på at gøre noget ved og det hurtigst muligt. En henvendelse til Fredningsstyrelsen resulterede i, at denne iværksatte og bekostede udarbejdelsen af et restaureringsforslag baseret på en bygningsarkæologisk undersøgelse foretaget af arkitektstuderende Steffen M. Søndergaard – den ene af bogens forfattere. Forslaget blev realiseret i årene 1976–83 af den nu udklæggede arkitekt Søndergaard. Parallelt hermed har Den antikvariske Samling i Ribe ved museumsinspektør Per Kristian Madsen – en anden af bogens forfattere – foretaget udgravning i en del af huset, ligesom han er ansvarlig for, at der blev foretaget en dendrokronologisk undersøgelse af husets træværk med henblik på en afklaring af henholdsvis husets oprindelige indretning og alder. Det er de spændende resultater af disse undersøgelser, der er samlet i publikationen »Grønnegade 12...« perspektiveret af en artikel af Hans Henrik Engquist om (gavl)huset som bygningsstype og en artikel af Ole Degn om husets ejere og beboere set i et socialhistorisk lys. – De to sidstnævnte forfattere kendes begge fra deres mange og meget indsigtfulde undersøgelser af henholdsvis bygningskultur og boligforhold, ligesom de begge tidligere har beskæftiget sig indgående med Ribe inden for hver deres fagområde.

Steffen M. Søndergaard indleder bogen med at give en kort beskrivelse af det 11 fag lange gavlhuis

i Grønnegade 12. Dernæst redegør han omhyggeligt for reetableringen af husets bindingsværkskonstruktion, der sine steder, grundet manglende vedligeholdelse og skiftende tiders ombygninger, truede med at styrte sammen. Instruktive »før-og-nu«-tegninger illustrerer dette på bedste vis. Restaureringsarbejdet er overalt foretaget med udgangspunkt i husets oprindelige konstruktion, der forinden var blevet undersøgt og klarlagt. Også husets oprindelige plandisposition er der taget tilbørlig hensyn til i nyindretningen med de forskellige moderne bekvemmeligheder. – Det er sådan, bygningsrestaureringsarbejde bør gøres!

Per Kristian Madsen har skrevet de følgende to afsnit om udgravningsarbejdet i Grønnegadehuset og om dets datering. – I forbindelse med restaureringen og moderniseringen af huset var det nødvendigt at sænke gulvet i nogle af rummene. Da man bortgravede fyldjorden under det fjernede gulv, stødte man imidlertid på en ældre munkestensbelægning, som også måtte fjernes, men som man forinden fandt det værd at undersøge nærmere i håbet om at afæske det oplysninger om den oprindelige ruminddeling og om husets opførelsetidspunkt. Dette lykkedes kun delvist, idet man måtte grave endnu længere ned, før man nåede den første gulvbelægning. Overraskende fortalte undersøgelsen heraf, at Grønnegade 12 fra starten havde haft en anden plandisposition end ventet, d.v.s. end man finder i andre ripensiske gavlhuse fra tiden efter den store brand i 1580. Udgravningerne gav ikke yderligere oplysning om husets opførelsetidspunkt. På stilistisk grundlag kan dette fastsættes til 1525–50. På basis af historisk kildemateriale kan det føres tilbage til 1545. Da man gerne ville være helt sikker på dette spørgsmål, blev også den naturvidenskabelige dateringsmetode taget i brug, nærmere betegnet dendrokronologien (bestemmelsen af træs alder ved hjælp af årringene). Det var første gang denne metode anvendtes på et stående hus i Ribe, hvilke ikke gjorde undersøgelsen mindre interessant. Det blev hermed fastslået, at huset blev opført i perioden 1525–50 overensstemmende med, hvad de andre anvendte metoder allerede havde vist.

Hans Henrik Engquist er forfatter til bogens afsnit om jyske gavlhuse. Han giver heri en indgående karakteristik af de ripensiske gavlhuse, der er opført efter 1580, og forsøger at sætte denne såkaldte »slesvigske bygningstype« på plads dels i forhold til det samtidige nordtyske og nørrejyske boligbyggeri – hvoraf Grønnegadehuset i sin oprindelige udformning står sidstnævnte endog meget nær – og dels ser dem i et større nordeuropæisk perspektiv. Da det er meget lidt, vi ved om det jævne danske boligbyggeri i senmiddelalderen og renaissanceen, er det et stykke grundforskning, Engquist hér præsenterer os for. Man kunne ønske, at han fik lejlighed til yderligere at uddybe dette kapitel af dansk arkitekturhistorie i den nærmeste fremtid.

I bogens sidste afsnit behandler Ole Degn spørgsmålene om, hvem der igennem tiderne har ejet og/eller beboet huset i Grønnegade 12. Da det drejer sig om et forholdsvis stort og dermed dyrt hus, er det ikke overraskende, at der blandt ejerne optræder flere velstående folk, men der er også eksempler på økonomisk dårligtstillede beboere. Dernæst beskrives gavlhusets udbredelse i almindelighed og i Ribe i særdeleshed. Det viser sig, at der har været særlig mange huse af denne type i Ribe, samt at gavlhusene er placeret i visse kvarterer. De gennemgående velstående ejere af de store (gavl)huse har også i denne by villet bo ved siden af hinanden adskilt fra småkårsfolkens småboliger, boderne, der var anbragt i kvarterer for sig. Det er næppe overraskende, for sådan synes det altid at have været allevegne, men hér er det dokumenteret.

Selv om bogen kun har haft fire forfattere, kunne den nok med fordel have været udstyret med en redaktør. En sådan havde utvivlsomt ladet sidste afsnit (om husets ejere og beboere) optræde før næstsidste (om jysk gavlhuse), der er bogens bredeste. Dermed ville man have været gået fra det specifikke (Grønnegadehuset) til det almene i logisk rækkefølge. En redaktør vil sikkert have grebet ind i første afsnit og bedt om en nærmere forklaring på de ripensiske udtryk »fremhus« og »dørns«; nu må vi vente til næstsidste afsnit. En redaktør ville nok også have forlangt at få de mange fagudtryk forklaret ved hjælp af en ordliste el.lign. Endelig ville en redaktør utvivlsomt have grebet ind over for den noget rodede nummerering af de mange udmærkede illustrationer. – Denne kritik er ikke ment som et surt opstød men som en venlig anvisning på, hvordan en sådan publikation kunne blive endnu bedre – i håbet om, at der snart måtte komme flere fra Den antikvariske Samling i Ribe. Det er nemlig et prisværdigt initiativ, museet og Fredningsstyrelsen i fællesskab har taget med udgivelsen af denne bog om det ældste bevarede bindingsværkshus i landets ældste by. Prisværdigt, fordi publikationen giver såvel lægfolk som fagmænd et godt indblik i, hvor meget kulturhistorisk gods et 400 år gammelt hus vitterligt rummer, når de rette mennesker får tid, lejlighed og økonomisk mulighed for at foretage dybtgående undersøgelser heraf. Prisværdigt, fordi der er kommet en smuk, veludstyret og læseværdig publikation ud af det; den er oven i købet billig. Om bogen vil ansprende andre ejere af gamle bevaringsværdige bygninger til at give sig i kast med tilsvarende istandsættelsesarbejde, er nok tvivlsomt. Det virker uægtelig skræmmende, at det har taget omkring 10 år at fuldføre restaureringsarbejdet og nyindretningen af huset i Grønnegade 12, Ribe.

Anne Christiansen

De lokalhistoriske årbøger 1986. En oversigt

Af Jørgen Dieckmann Rasmussen

Fortegnelsen omfatter lokalhistoriske årbøger, der dækker større områder end et sogn og som er tilgået redaktionen inden den 1. august 1987.

Hovedstadsområdet

Historiske Meddelelser om København. Udgivet af Københavns Kommune. Redigeret af Helle Linde, Egil Skall og Henrik Gautier. Årbog. 1986. 196 s., ill.

Christophersen, Axel. Fra Villa Hafn til Portus Mercatorum. Københavns oppkomst og eldste udvikling. (S. 7–34, ill.) [Kildehenv. og -fortegnelse]

Dahl, Rolf. Kgl destillerer Niels Holst og laboratoriet i Rosenborg Have. (S. 35–62, ill.) [1600-tallet. – Kildehenv.]

de Coninck-Smith, Ning. Stadsarkitekt Ludvig Fengers skoler i 1880'ernes og 90'ernes København. (S. 63–87, ill.) [Kildehenv.]

Jespersen, Vilhelm. 37 år i København kommunes tjeneste. (S. 88–169, ill.) [Erindringer af senere kommunaldirektør Vilhelm Jespersen (ansat 1902). – Fortsættes]

Københavns Stadsarkiv i 1985. (S. 170–171)

Selskabet for Københavns Historie i 1985. (S. 171–172)

Anmeldelser

Fafner, Hans Henrik. Amagerbanen. 1985. Anmeldt af Hans Kofoed. (S. 195–196)

Hossy, Karen Stougaard og William Thomassen. Det københavnske Asylselskabs første år. 1985. Anmeldt af Ning de Coninck-Smith. (S. 184–186)

Hyltoft, Ole. Københavns industrialisering 1840–1914. 1984. Anmeldt af Birgit Nüchel Thomsen. (S. 178–182)

Kaysers, Kjeld. Københavnerbindingsværk. 1985. Anmeldt af Allan Tønnesen. (S. 190–191)

Københavns Stadsarkiv. København Magistrats Arkiv 1275–1805. 1986. Anmeldt af Dorthe Falcon Møller. (S. 173–174)

Lemberg, Kai. Allivel så elsker vi byen. København og regionen gennem 100 år. Anmeldt af Niels Peter Stilling. (S. 187–189)

Linvald, Steffen. Haandværkerstiftelsen i 150 år. 1985. Anmeldt af Lykke Pedersen. (S. 186–187)

Lundbak, Henrik. ...såfremt som vi skulle være deres

lydige borgere. Rådene i København og Malmø 1516–1536 og deres politiske virksomhed i det feudale samfund. 1985. Anmeldt af Kai Hørby. (S. 174–176)

Miranda i Danmark. Francisco de Mirandas danske rejse-dagbog 1787–1788. 1985. Anmeldt af Egil Skall. (S. 193–194)

Nørregård-Nielsen. Hans Edvard. Kongens København. En Guldaldermosaik. 1985. Anmeldt af Paul Nørreslet. (S. 191–193)

Politikens Kulturfører: København. Anmeldt af Ulla Kjær. (S. 194–195)

Rasmussen, Edit. Mester og svend. Studier over Københavnske tømrer- og murersvendens lønproblemer og sociale forhold 1756–1800. 1985. Anmeldt af Richard Willerslev. (S. 176–178)

Thomassen, William. Se: Hossy, Karen Stougaard
Tønsberg, Jeppe. Industrialiseringen af Lyngby. Træk af byens udvikling 1840–1916. 1984. Anmeldt af Niels Peter Stilling. (S. 182–184)

Gentofte-bogen 1984–1985. Udgivet af Historisk-topografisk Selskab og Selskabet for Bygningsbevaring i Gentofte Kommune. Redigeret af Steffen Linvald. 1986. 92 s., ill.

Bestyrelsen for Historisk-topografisk Selskab og Selskabet for Bygningsbevaring i Gentofte Kommune. (S. 8)

Dyssel, Vagn. Sundhedsvæsenet i Gentofte Kommune gennem de sidste 30 år. En historisk opfølgning af en tidligere artikel. (S. 9–68, ill.) [Kildefortegnelse. – Fortsættelse af artikel i "Meddelelser fra Historisk topografisk Selskab" 1958]

Hansen, Osmund. "En skovser fortæller om sin by". (S. 69–82, ill.) [Erindringer fra ca. 1. verdenskrig]

Helver, E. M. Begivenheder i Gentofte kommune 1984–1985. (S. 83–88)

Linvald, Steffen. Årsberetning for Historisk-topografisk Selskab og Selskabet for Bygningsbevaring i Gentofte Kommune for årene 1984 og 1985. (S. 89–92)

Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune. Redigeret af Kirsten Havelund Strøm og Ebbe Fels. Årsskrift. 18 årg. 1985–86. 78 s., ill. [Forfatterbiografier]

Herman, Arne J. Fredninger i Gladsaxe Kommune. Om bevaring af natur- og kulturværdier fra kæmpehøj til slotsruin. (S. 22–39, ill.)

Jørgensen, Kaj R. O. Læge blandt venner og fjender – tilværelsen under besættelsen, hvor en læge måtte efterleve sine forpligtelser og idelig være på vagt. (S. 41–55, ill.)

Markussen, Ingrid. Gudfrygtighed først og resten så ... måske. Om kongens og prinsessens skoler for almuen – Undervisning i Gladsaxe på landboreformernes tid. (S. 56–77, ill.) [Kildehenv.]

Mogensen, Margit. Arbejdet i de gamle sogneråd – eller livets gang set fra sognerådsarkivet. (S. 7–21, ill.) [Kildehenv.]

Lyngby-bogen. Udgivet af Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune. Redigeret af Jeppe Tønsberg. 1986. 192 s., ill. [Navneregister]

Busk, Gorm. Kuhlau og Lyngby. (S. 165–174, ill.)
Børresen, Aage. Beretning om Selskabets virksomhed i 1983, 1984 og 1985. (S. 181–187, ill.) [Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune]

Geertsen, Harald. Det frivillige villaluftværn i Stengårdsalle-området 1944–45. (S. 140–144, ill.)

Jensen, Harald G. Skovtofte. En institutions historie. (S. 68–97, ill.) [Magdalenestiftelsen (1876–1965) og dens forstander Thora Esche. – Kildefortegnelse]

Kristiansen, Jens. Kan en sådan skole nogensinde opstå igen? Sandfeldskolen 1951–1981. (S. 157–164, ill.)

Lemche, Klaus. Spejderminder. (S. 129–139, ill.) [Erindringer ca. 1911–1925]

Mortensen, Henrik. Den gamle gartner i Hjortekær. (S. 98–128, ill.) [Lars Ole Andersen og hans gartnerdynasti ca. 1880-ca. 1950]

Packness, Ida. Taarbæk Apoteks historie. (S. 51–67, ill.) [1887–1969. – Litteraturfortegnelse]

Perch, Poul W. Dansk Ungdomssamvirke i Lyngby. (S. 145–156, ill.) [1940–1946]

Topsoe-Jensen, Hans. Taarbæk Kro. Et 300-års jubilæum. (S. 5–50, ill.)

Tønsberg, Jeppe. Beretning om Byhistorisk Samlings virksomhed 1983–1986. (S. 175–180, ill.)

Søllerødbogen. Udgivet af Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune. Redigeret af Niels Peter Stilling. 1986. 176 s., ill.

Bojsen-Møller, Tove. Minder fra Søllerød Præstegård. (S. 96–127, ill.) [Meddelelsen født 1900]

Bræstrup, Palle. Frederik VII's grotte i Skodsborg. (S. 82–95, ill.) [Kildehenv.]

Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune. Se: Stilling, Niels Peter

Fabricius, Nina. Søllerød Museum. Beretning 1985. (S. 160–163, ill.)

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune. Se: Pedersen, Erik Helmer, og Ruff, Werner.

Mortensen, Jørgen. Fra min barndom i Nærum. (S. 128–159, ill.) [Meddelelsen født 1909]

Pedersen, Erik Helmer. Historisk-topografisk Selskab i året 1984. (S. 168–173) [Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune]

Ruff, Werner. Selskabets regnskab 1984. (S. 174–175) [Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune]

Scheving, Lars. Søllerød under besættelsen. (S. 9–81, ill.) [Kildehenv.]

Stilling, Niels Peter. Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune. (S. 164–167)

Søllerød Museum. Se: Fabricius, Nina.

Årsskrift. Udgivet af Historisk Forening for Værløse Kommune. 1986. 38. årg. 40 s., ill.

Andersen, Børge. Mon vi har ham her? (S. 37–39, ill.) [Peder Ebbesen til Knardrupgård (d. 1256)]

Hedegaard, Ken Ravn. Værebro sværdet. Et enægget sværd fra tidlig yngre germanertid. (S. 23–28, ill.) [Kildehenv.]

I årets løb. (S. 3–7, ill.) [Beretning for museum og lokalhistorisk Arkiv]

Jørgensen, E. Laumann. Værløse-virket. (S. 18–22, ill.)

Kjeldsen, Niels Hyberst. Yngre stenalderes slebne flintøkser. (S. 28–36, ill.)

Strøyer, Per Balslev. Lidt om arkiver og slægtshistoriske arkivalier. (S. 7–17, ill.) [Kildefortegnelse]

Sjælland

Fra Frederiksborg amt. Udgivet af Frederiksborg Amts Historiske Samfund. Redigeret af Henning Henningsen, Kenno Pedersen, H. Ring og Henrik Bengtzen. Årbog. 1986. 92 s., ill. [Stikordsregister]

Bestyrelsen og sekretariat. (S.85) [Frederiksborg Amts historiske Samfund]

Formandsberetning 1984/85. (S. 78–82) [Frederiksborg Amts historiske Samfund]

Kronborgs Fæstningsværker. (S. 73–77, ill.) [Referat af

ekskursion arrangeret af Frederiksborg Amts Historiske Samfund i 1985]

Larsen, Niels Christian. Niels Christian Larsen (Fløjte Niels), musiker og barber i Frederiksbund. (S. 29–72, ill.) [Niels Christian Larsen (1879–1957). Erindringer]

Love for Frederiksborg Amts historiske Samfund. (S. 84)

Nielsen, P. Chr. Se: Vestergaard, Erik Buch

Poulsen, Kristian. Minder fra en fodtur i Horns Herred i juli 1869. (S. 6–16, ill.)

Regnskab. (S. 86–89) [Frederiksborg Amts historiske Samfund. Driftsregnskaber for perioden 1/4 1984 til 31/3 1985 og 1/4 1985 til 31/3 1986]

Skadhauge, Povl. En fodtur i Horns herred 1869. (S. 5–6) [Indledning til Kristian Poulsens rejsenotater, se ovenfor]

Vestergaard, Erik Buch. P. Chr. Nielsen. (S. 83, ill.) [Nekrolog]

Zinkler, Finn. Pension Solhøj i Hornbæk. (S. 17–28, ill.) [Sommerferie-erindringer 1930–1936]

Historisk årbog for Roskilde Amt 1986. Udgivet af Historisk Samfund for Roskilde Amt. Redigeret af Ernst Verwohlt. 1986. 96 s., ill.

Formandens beretning på Historisk Samfunds generalforsamlinger 1985 og 1986. (S. 87–91)

Historisk Samfunds regnskaber for 1984 og 1985. (S. 92–96)

Jensen, Vagn. Offerfund på Elleore? (S. 67–71, ill.)

Jørgensen, Bent. Forsvundne stednavne i Roskilde Amt II. (S. 41–65, ill.) [Volborg og Ramsø herreder. – Fortsat fra Historisk Årbog for Roskilde Amt 1984–85 s. 35 ff. – Kildehenv.]

Karlsson, Per. Da damp var kraft. Dampmaskinen ved det tidligere FDB-garveri i Roskilde. (S. 73–86, ill.) [Kildehenv.]

Olsen, Rikke Agnete. Voldsteder i Roskilde amt. (S. 3–18, ill.) [Kildehenv.]

Petersen, Halvor. Veddelevgaard – en liden lystgård ved Roskilde. (S. 19–39, ill.) [Himmelev sogn. – Ca. 1688–1770. – Kildehenv.]

Fra Holbæk Amt. Udgivet af Historisk Samfund for Holbæk Amt. Redigeret af Else Asmussen. 1986. 80 s., ill. [Sted- og personregister]

Ebbesen, Klaus. Offerfundet fra Vejleby. (S. 7–23, ill.) [Yngre Stenalder. – Fundkatalog. – Kildefortegnelse]

Frydendahl, Ellen. Et udvalg af litteratur om Holbæk Amt 1985. (S. 67–74) [Systematisk oversigt]

Historisk Samfund for Holbæk Amt. (S. 75–78) [Beretning, regnskab 1985 m.m.]

Korsgaard, Peter. Byggeri og konjunkturer i Holbæk 1800–1850 – belyst gennem en undersøgelse af Ahlgades nordside. (S. 24–57, ill.) [Kildehenv.]

Rønne, Ida. Barndoms minder om et gammelt hus og dets beboere. (S. 58–66, ill.) [Barndoms erindringer ca. 1890 fra familiebesøg i Udby, Tuse Næs]

Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt. Redigeret af Erling Petersen under medvirken af Villy Bundgaard Knudsen og Ole G. Nielsen. 1986. 108 s., ill.

Henriksen, Frede. Smedegade i tyvernes Slagelse. (S. 37–46, ill.) [Erindring]

Historisk Samfund for Sorø Amt 1985. (S. 101–106) [Beretning, driftsregnskab fra 1/10 1984 til 30/9 1985 m.m.]

Jørgensen, Holger. Skoleforhold i Stenmagle sogn. (S. 47–64, ill.) [Ca. 1736–1986. – Kildefortegnelse]

Jørgensen, Jørn. Veterslev præstegårds historie. I. (S. 69–92, ill.) [Ca. 1840. – Fortsættes]

Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø Amt. (S. 107–108) [Adresseliste]

Mikkelsen, Jørgen. Næringsliv, bebyggelse, befolkning og konjunkturer i Skælskør 1730–1801. (S. 7–25, ill.) [Kildehenv. og -fortegnelse]

Nielsen, A. Strange. Litteratur om Sorø Amt 1985. (S. 98–100) [Kort omtale af litteratur vedr. amtet]

Nielsen, Ole G. Appelsbjerggården. (S. 65–68, ill.) [Gård i Hyllested. – Ca. 1799–1986. – Kildefortegnelse]

Petersen, Erling. Fra birkefoged i Hårslev til birke dommer i Rude. (S. 26–36, ill.) [Morten Hess ca. 1690–1726. – Kildefortegnelse]

Petersen, Erling. Fire nekrologer. (S. 93–96) [Sognepræst Aage Lambert Jensen. – Amtsrådssekretær Folmer Christensen. – Lektor Luja Balslev. – Gårdejer Peter N. Kristensen]

Historisk Samfund for Præstø Amt. Redigeret af Nils Hartmann. Årbog. 1986. 108 s., ill.

Historisk Samfund for Præstø Amt. Oprettet 1912. (S. 105–108) [Statusbeskrivelse]

Mindeord. (S. 104) [F. Vestergaard Kristensen (1904–1985)]

Nielsen, A. Strange. Litteratur om Præstø amt 1985. (S. 97–103) [Kort omtale af litteratur vedr. amtet]

Pedersen, J. Ingemann. Susåen og Den Danneskjoldske Kanal. (S. 5–96, ill.) [Kildefortegnelse. – Sted- og navneregistre]

Bornholm

Bornholmske Samlinger. Udgivet af Bornholms Historiske Samfund. Redigeret af Per Thule Hansen. 1986. II rk. bd. 19. 222 s., ill. [Årbogens hovedtema er Lybækkertiden på Bornholm 1525–1576. – Årbogen indeholder en oversættelse af den tyske historiker Vilhelm Kruses afhandling om perioden]

Hansen, Niels Foght. Bornholms lokalhistoriske Arkiv 1985–1986. (S. 203–204)

Hansen, Olaf. Bornholms historiske Samfund 1985–1986. (S. 215–222) [Beretning, driftsregnskab for tiden 1/1 til 31/12 1984, regnskabsoversigt for perioden 1/1 til 31/12 1985 m.m.]

Kruse, Wilhelm. Bornholm som Lybæks lensbesiddelse 1525 til 1576. (S. 17–174, ill.) [Kildehenv.]

Larsen, H.C. Om Wilhelm Kruse. (S. 9)

Litteratur om Bornholm 1985–86. Ved Bornholms Centralbibliotek. (S. 205–213) [Systematisk fortegnelse]

Strøby, Erik. Oversætterens anmærkninger. (S. 11–16)

Strøby, Erik. Fortegnelse over de i afhandlingen nævnte personer. (S. 175–180, ill.)

Zahrtmann, M. K. Lybækkerne på Bornholm. (S. 181–202, ill.) [Genoptryk af artikel fra tidsskriftet "Museum" 1894]

Lolland-Falster

Lolland-Falsters Historiske Samfund. Redigeret af Verner Hansen. Årbog. 1986. 74 årg. 64 s., ill. [Person- og stednavneregister]

Boyhus, Else-Marie. Socialdemokraternes vej til flertallet i Nakskov. (S. 5–31, ill.) [Kildehenv.]

Hansen, Verner. Lolland-Falster i bogverdenen. (S. 51–57, ill.) [Kort omtale af ny litteratur om Lolland-Falster]

Jensen, Peder. Plantør var Sydfalsters Dalgas. (S. 43–50, ill.) [Niels Andersen f. 1854, d. 1928]

Lolland-Falsters lokalhistoriske arkiver. (S. 71–76, ill.) [Beretninger. Omhandler: Indsamlingen af Indre Missions arkiver. Holeyby Kommunes lokalhistoriske Arkiv. – Fejø lokalhistoriske Arkiv. – Lokalhistorisk Arkiv for Idestrup Sogn. – Lokalhistorisk Arkiv i Nysted Kommune. – Lokalhistorisk Arkiv for Maribo Kommune. – Lokalhistorisk Arkiv, Rødby. – Nørre Alslev lokalhistoriske Arkiv. – Lokalhistorisk Arkiv, Saksøbing. – Stubbekøbing lokalhistoriske Arkiv. – Tingsted sogns lokalhistoriske Arkiv]

Lolland-Falsters historiske Samfund. (S. 78–82) [Beretning, driftsregnskab for året 1. april 1985–31. marts 1986 m.m.]

Lolland-Falsters museer. (S. 58–70, ill.) [Beretninger. Omhandler: Lolland-Falsters Stiftsmuseum, – Det lokalhistoriske museum og arkiv på Falsters Minder. – Motorcykel- og Radiomuseet i Stubbekøbing. – Lolland-Falsters Slot og Automobilmuseum]

Vedsø, Mogens. "Kragssnapps Hus". Et tilbageblik i Nykøbings historie. (S. 32–42, Ill.) [Arkæologisk undersøgelse i ejendommen Langgade 2, Nykøbing]

Årbøger og lokalhistoriske skrifter om Lolland-Falster. (S. 77) [Fortegnelse]

Fyn

Fynske Årbøger. Udgivet af Historisk Samfund for Fyns Stift. Redigeret af Hans Henrik Jacobsen. 1986 136 s., ill. [Forfatterbiografier. – Navneregister]

Andersen, Dorrit. Frederik 7. som guvernør over Fyn. (S. 7–25, ill.) [Kildehenv.]

Andersen, Edvard. Ung løjtnant eller gammel rebslager? En ægteskabshistorie fra Kerteminde og Faaborg. (S. 93–97, ill.) [1700–1800-årene. – Kildefortegnelse]

Andersen, Peter Ramskov. Om at gøre kirkebøger lettere anvendelige. (S. 108–112, ill.)

Andreasen, Niels Jørgen. Krogsbølle og Bårdesø's vedtægt, 1696. (S. 68–92, ill.) [Kildefortegnelse]

Foreningsmeddelelser 1985–1986. (S. 129–132) [Historisk Samfund for Fyns Stift. Beretning, regnskab 1985 m.m.]

Henriksen, K.K. Bidrag til Søbygårds bygningshistorie. (S. 98–99) [1700-årene. – Kildehenv.]

Isaksen, Birger. Frode Lund (1900–1980). (S. 40–53, ill.) [Kildehenv.]

Jacobsen, Hans Henrik. "Tog ud til Næstbye til Louise". Grevinde Danner i Næsby 1846–47. (S. 26–39, ill.) [Kildefortegnelse]

Jacobsen, Hans Henrik. Fynsk disputats. (S. 113–116) [Anmeldelse af Finn Stendal Pedersen: Fynsk landbrugs vilkår 1682. 1985]

Madsen, Per Kristian. Mølledrift og kongelige rettigheder i den tidlige middelalders Odense. (S. 54–68, ill.) [Kildehenv. – Litteraturfortegnelse]

Mehr, Kaj. Da de røde hane galede i Falsled. (S. 100–107) [Juni 1851. – Kildefortegnelse]

Ny lokalhistorisk litteratur. Ved Anne Riising og HHJ [Hans Henrik Jacobsen]. (S. 117–124) [Omhandler: Knuds-Bogen 1986. Studier over Knud den Hellige. – Per Boje og Henning Nielsen: Moderne tider. Odense 1868–1914. 1985. – Troldmandens lærling. Erindringer fra Odense 1910–32. 1985. – 100 års sammenhold. Fagbevægelsen i Odense 1885–1985. 1985. – Finn Stendal Pedersen: Fjelsted-gården. 1985. – Lotte Dombernowsky: "Slagsmaale ere nu om Stun-

der langt sjældnere". 1985. – Valdemar Jensen: Søren Lolk – den mærkelige tåsingebonde. 1985. – Hanne Engberg: Historien om Christen Kold. 1985. – J. C. Bille Brahe: Kerteminde Værn. 1985. – Elforsyningen på Langeland 1910–1985. – Tove Kjærboe: Dramatiske hændelser blandt ærboerne ude og hjemme. 1984. – Odense Domkirke, Sankt Knud. 1986. – Fyens Stiftsbog 1985. – Fynske Minder 1985. – Årbog for Svendborg og Omegns Museum 1985. – Cartha. Årsskrift for Kerteminde Museum. – Krengerup Godsarkiv. Registratur. – Ræthinge-Posten. – Lyboen nr. 7. – Allesø-Broby-Næsby Lokalarkiv 4]

Vestfynsk Hjemstavn. Vestfynsk Hjemstavnsfor-
enings årsskrift. Redigeret af Bjarne Pors-
mose. 56. årg. 1986. 64 s., ill.

Jensen, Knud. Sprøjtehuset i Turup. (S. 9–13, ill.)
[Kildefortegnelse]

Klüver, Willy og Bjarne Porsmose. Årets gang. (S.
57–62, ill.) [Beretning om virksomheden]

Krog, Hans. Kobelhuset og Spinderhuset. Hagen-
skovs 2 enemærkeporthuse. (S. 38–49, ill.) [Kil-
dehenv.]

Porsmose, Bjarne. Traditioner i forbindelse med tid-
ligere tiders majfester. (S. 50–55, ill.) [Kildefor-
tegnelse]

Porsmose, Bjarne. Se: Klüver, Willy.

Regnskab for Vestfynsk Hjemstavnsforening 1985. (S.
62–63)

Reinholdt, Otto. Glamsbjerg Mølle. (S. 14–37, ill.)
[1589-ca. 1939. – Bl.a. med Niels Kjængsdals
erindringer fra møllen i 1890'erne]

Sørvin, Svann. Ved Karl Nyborgs død. (S. 56)

Thrane, Henrik. Nyt fra bronzealderbopladsen i
Voldtofte. (S. 4–8, ill.) [Kildefortegnelse]

Jylland

Vendsyssel Årbog. Udgivet af Historisk Sam-
fund for Vendsyssel. Redigeret af Jørgen Jør-
gensen. 1986. 175 s., ill. [Forfatterbiografier.
– Personregister]

Andersen, Helvig Åge. Erindringer fra besættelses-
tiden. (S. 133–143, ill.) [Bl.a. erindring om kz-
ophold. – Kildefortegnelse]

Christensen, P. Rønn. Øland Fajance. (S. 7–12, ill.)
[Fajancefabrik på Øland 1813–1842. – Kildefor-
tegnelse]

Fra styrelse og redaktion. (S. 167–171, ill.) [Historisk
Samfund for Vendsyssel. Indeholder beretning,
regnskab 1/4 1984 – 31/3 1985 m.m.]

Glimt fra museernes og arkivernes arbejdsmark 1985. Ved
Per Lysdahl. (S. 150–165, ill.) [Omfatter:

Bangsbumuseet, Frederikshavn. – Hirtshals
Museum. – Løkken Museum. – Skagen Fortids-
minder. – Sæby Museum. – Try Museum. –
Vendsyssel historiske Museum, Hjørring. –
Dronninglund lokalhistoriske arkiv. – Lokalhi-
storisk arkiv for Flauenskjold og Omegn. Lokal-
historisk arkiv for Hellevad og Ørum sogne. –
Lokalhistorisk arkiv for Hirtshals-Horne og As-
dal. – Egnessamlingen Lendum Sogns Historiske
Arkiv. – Egnessamlingen, Saltum. – Tornby-Vid-
strup Sognearkiv. – Historisk Arkiv, Vendsyssel
historiske Museum. – Lokalhistorisk Forening
for Tversted-Uggerby og Sørig]

Gregersen, Hans. Ulykkesår i Sæbys historie. (S.
13–24, ill.) [Ca. 1600–1850. – Kildehenv.]

Hansen, Karl. Kystfiskeri i gamle dage. (S. 75–78,
ill.) [Blokhus ca. 1885]

i anledning af søndagen den 1. juni 1986. (S. 166)
[Anders Skjødsholm, formand for Historisk
Samfund for Vendsyssel, fylder 90]

Kristiansen, Egon. Snedsted Seminariums kirkelige
og folkelige betydning i Nordjylland. (S. 49–74,
ill.) [Kildehenv.]

Kristensen, K. Th. Da der var skole i Hvorup klit. (S.
79–84, ill.) [1741–1929. – Kildefortegnelse]

Melchiorsen, Hanne. Frederikshavn som handelsby
1790–1860. I. (S. 97–120, ill.) [Fortsættes i Årbog
1987. – Kildehenv.]

Omø, Per. Knudseje fra 1578 til 1978. (S. 121–127,
ill.)

Pedersen, Elna og Niels Mark. Barnekår på Læsø
omkring århundredeskiftet. Ved Svend Skole.
(S. 36–48, ill.)

Pedersen, Niels Mark. Se: Pedersen, Elna.

Poulsen, Magda. Fra min barndom i Råbjerg sogn
(II). (S. 25–35, ill.) [Fortsat fra årbog 1985 s.
105ff]

Skole, Svend. Se: Pedersen, Elna og Niels Mark
Skånvad, N.C. Halen af Hørby sogn. (S. 128–132,
ill.) [Gård. – Ca. 1880–1914]

Ussing, Torsten. På fattiggården. (S. 85–96, ill.)
[Fattiggården i Skjødstrup ca. 1870–1940. – Bl.a.
erindringer fra et tidligere bestyrerpar]

Vendsyssel-litteratur 1985. Ved Bodil Christensen. (S.
144–149, ill.)

Historisk årbog for Thy, Mors og V. Han Herred.
Udgivet af Historisk Samfund for Thisted
Amt. Redigeret af Mette Fastrup. 1986. 128
s., ill.

Andersen, J. Mørk. Romansk grav og billedsted på
Kettrup Kirkegård. (S. 98–102) [Kildeforteg-
nelse]

Andersen, Per Kohrtz. "Amalie og Emma". Historien
om en gammel logbog. (S. 7–25, ill.) [1866–
1869. – Kildehenv.]

Boddum, E. De Ydby-folks problemer 1778. (S. 66–
70) [Beskrivelse af den økonomiske situation i
Ydby sogn]

- Brüel, Jens.* Nogle af klitterne i Thisted Amt. (S. 109–111) [Genoptryk fra 1898. Omhandler: Vust og Lild sogne. – Fortsættes]
- Fastrup, Mette.* Der var fodkoldt på Sinai. Betragtninger i anledning af, at altertavlen i Tved Kirke for 300 år siden blev forsynet med sine billeder i den ældre, katolskprægede ramme. (S. 103–108, ill.)
- Hammer, Chr. Houmark.* Flugtrute Thy-Stockholm-Scotland. Historien om en Mosquito MK XVI E og dens besætning: pilot løjtnant Raymond Harington og navigatør sergent A. E. Winwood. (S. 32–41, ill.)
- Lønborg, Esper.* Drengen Ole Madsen. (S. 26–31, ill.) [Fund af barnelig i laden til Snedsted Præstegård 1701. – Kildehenv.]
- Mardal, Elly.* Skolebørn i Harring under anklage. (S. 42–43) [Tyveri af tørv 1835].
- Milertsen, Jørgen.* 16 ture med Historisk Samfund. (S. 124–125) [Arrangementsoversigt for 1971–1986]
- Milertsen, Jørgen.* Til medlemmerne. (S. 125–126) [Beretning for Historisk Samfund for Thy, Mors og V. Han Herred]
- Nørgaard, Olaf.* Helligsø Skole 1815–1820. (S. 59–65, ill.) [Kildefortegnelse]
- Pedersen, Otto Hede.* Mit livs erindring. (S. 44–52) [Ca. 1903–1984]
- Regnskab for Historisk Samfund for Thisted Amt.* (S. 127) [1. april 1985 til 31. marts 1986]
- Skaaning, Poul.* Med Christen Kold på seminarium. En undersøgelse af Kold og hans klassekammeraters ophold på Snedsted Gymnasium 1834–1836. (S. 71–97, ill.) [Kildehenv.]
- Stenstrup, K.* Da Ejerslev fik sin glansperiode. (S. 53–58, ill.) [Molersgravning 1910–ca. 1945]
- Årsberetninger.* (S. 112–123, ill.) [Omhandler: Museet for Thy og V. Hanherred. – Egnshistorisk Forening for Sydthy. – Sydthy Egnshistoriske Arkiv. – Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø. – Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø. Hanstholm Lokalhistoriske Arkiv. – Lokalhistorisk Forening for Sydhavnæs. – Thisted lokalhistoriske Arkiv].
- Sydthy Årbog.* Udgivet af Egnshistorisk Forening for Sydthy. Redigeret af bestyrelsen. 1986. 96 s., ill.
- Bech, Jens-Henrik.* En byhøj fra ældre jernalder ved Heltborg. – Lidt om hustyper, økonomiske enheder og sociale forskelle i Thy for 2000 år siden. (S. 6–11, ill.)
- Bisgaard, Else.* Vækkelse og Indre Mission – lokalhistorie i en ny, videnskabelig sammenhæng. (S. 17–25, ill.) [Kildehenv.]
- Byremse for Visby sogn (1845–1865).* (S. 16)
- Egnshistorisk Forening for Sydthy.* (S. 93–94) [Beretning]
- Friis, Poul.* Morup Mølle Mejeri oprettet for 100 år siden. (S. 11–16, ill.)
- Iversen, Gunnar.* Sct. Thøger af Vestervig. Er Thøgerlegenden ren legende? (S. 60–80, ill.) [Kildehenv.]
- Jensen, Frits M.* Grurup Skole. (S. 35–40, ill.) [Ca. 1740–1960]
- Jensen, J.M.K.* Erindringer I. Et Tilbageblik – Brudstykker og Selvbetragtninger fræ dem Dawsaa Læng – læng sin. (S. 81–89, ill.) [Fortsættes i Sydthy Årbog 1987]
- Larsen, Uffe.* Fæstegården ”Grøntoft”. (S. 51–59, ill.) [Bedtoft sogn. – 1800-tallet. – Med uddrag af regnskabsbøger fra 1852–1880]
- Mardal, Elly.* En henrettelse i Hassing. (S. 41–44, ill.) [Fødsel i dølgsmål 1713]
- Mardal, Elly og Gunnar Kjær Mortensen.* Skibsteds-gaard. (S. 90–91, ill.) [Med ejerfortegnelse 1495–1986]
- Mindeskrift fra Visby Kirke.* (S. 28–29, ill.) [1876]
- Mortensen, Gunnar Kjær.* Våben fra besættelsestiden. (S. 25)
- Mortensen, Gunnar Kjær.* Miljøbeskyttelse – i gamle dage. (S. 4450, ill.) [Om sundhedskommissioner m.m. ca. 1770–1922. – Kildefortegnelse]
- Nørgaard, Oluf.* Helligsø 1880–90. Uddrag af Th. N. Løgstrops dagbøger. (S. 30–35, ill.) [Kildefortegnelse]
- Skolebillede fra Visby ca. 1906–1907.* (S. 26–27)
- Sydthy bøger* udkommet september 1985 til september 1986. Ved E. Vestergaard. (S. 94–95) [Fortegnelse over bøger om Sydthy eller skrevet af forfattere fra Sydthy eller med tilknytning til Sydthy]
- Sydthy Egnshistoriske Arkiv.* (S. 93) [Beretning]
- Fra Himmerland og Kjær Herred.* Udgivet af Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred. Redigeret af Kaj Løber, Karl Nielsen, Svend B. Olesen og Gunnar Rebstrup. 1986. 75 årg. 184 s., ill.
- Bek-Pedersen, F.* En begravelse for et hundred år siden. (S. 155–160)
- Bøger.* [Ved Karl Nielsen, Kaj Løber og Gunnar Rebstrup]. (S. 161–169) [Omtale af litteratur om Nordjylland. Omfatter: Mads Pedersen Farstrup og Lauritz Axelsons optegnelser fra 16- og 1700-tallet. – Aggersborg gennem 1000 år. – Fjord og folk. – Svend B. Olesen: Budolfi. Aalborg Domkirke]
- Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1985–1986.* Ved Jeppe Hansen. (S. 171–180) [Systematisk fortegnelse]
- Meddelelser fra styrelse og redaktion.* (S. 181–184) [Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred. Beretning og sammendrag af regnskabet 1/1 1985 – 31/12 1985]

Myrhøj, J. Chr.: Eneboeren i Vindblæs. (S. 119–153, ill.) [Kristen Hornum (1853–1931)]
Olesen, Svend B.: Se: Winther, Flemming Aagaard.
Qvist, C. J.: Godthaab Sogn. (S. 55–117, ill.) [Ca. 1500–1978. – [Kildefortegnelse].
Winther, Flemming Aagaard og Svend B. Olesen: Aalborg-silhouetter fra 1800-tallets begyndelse. (S. 5–53 s., ill.) [Kildehenv.]

Aalborg-bogen. Udgivet af Selskabet for Aalborgs historie i samarbejde med Aalborg historiske Museum. Redigeret af Poul Rasmussen. 1986. 207 s., ill.

Kock, Jan. Glas og mennesker. Brikker til historien om Glasværket i Aalborg. (S. 6–203, ill.)
Selskabet for Aalborgs historie. (S. 205–207) [Præsentation]

Fra Viborg Amt. Udgivet af Historisk Samfund for Viborg Amt. Redigeret af Paul G. Ørberg under medvirken af Morten Øllgaard. Årbog. 1986. 51. årg. 160 s., ill. [Årbogen består af to dele: Jens Holmsgaards bidrag om bonden og et tillægshæfte. – Ordliste og register]

Bro-Jørgensen, Marianne: Aksel Nielsen 1928–1986. (Tillægshæftet s. 5)
Historisk Samfund for Viborg Amt. (Tillægshæftet s. 12–14) [Driftsregnskab 1985 m.m.]
Holmgaard, Jens. Bonden, kirken og skolen. Præsteindberetninger 1773–74 fra Viborg stift om helligdagens forsømmelse og skoleforholdene på landet. (S. 7–160, ill.)
Lokalhistoriske arkiver. (Tillægshæftet s. 15–16) [Adresseliste]
Samfundet siden sidst. (Tillægshæftet s. 7) [Historisk Samfund for Viborg Amt]
Viborg litteratur 1985–86. (Tillægshæftet s. 9–11) [Alfabetisk fortegnelse]
Viborg Stiftsmuseum 1985–1986. (Tillægshæftet s. 9)

Fra Bjerringbro Kommune. Meddelelser fra Bjerringbro Kommunes Lokalhistoriske Arkiv. Redigeret af F. Bjerrum Pedersen, K. J. Kraup-Pedersen, Walther Pedersen og K. Melgaard Pedersen. IV. 1986. 46 s., ill.

Broch, Erik. Gudenåen skiller Bjerringbro forbinder. (S. 26–27)
Hellerup, J. J. Bjerring Andelsmejeri gennem 100 år. (S. 28–38, ill.) [Kildefortegnelse]
Lassen, Karl Kjellerup. Studier omkring bebyggelse i Thorup (v. Tange). (S. 2124, ill.) [1400–1500-tallet]

Løgstrup, Birgit. Fæstebonde og selvejer Christen Andersen i Nr. Thulstrup 1786–1797. (S. 11–20, ill.)
Mindeord. (S. 9) [Arkivleder Erik Broch]
Nyt fra arkivet. (S. 45–46)
Thomas, Anna: Familien Mørups udvandring fra Nøddelund, Danmark, til Australien den 25. april 1929. (S. 39–44, ill.)

Skivebogen. Historisk Årbog for Skive og Omegn. Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn. Redigeret af Carl Langholz, Rud Kjems og Erik Steen Sørensen. 1986. Bd. 77. 136 s., ill.

Jensen, Henrik Fibæk: Johannes Bang. Digter – Præst – Lokalhistoriker. (S. 53–99, ill.) [Peter Johannes Stjernholm Bang (1896–1980). – Fortegnelse over forfatterskabet]
Mortensen, Sv.: Årsberetning for Historisk Samfund for Skive og Omegn. (S. 131–133)
Poulsen, Henry. Ane Sypige og Poul – og det liv, der blev deres. (S. 100–130, ill.) [Fortsættes næste år]
Regnskab. (S. 134–135) [Historisk Samfund for Skive og Omegn]
Aakjær, Kirsten: Mellem kirkebøger og lirekasser. (S. 5–52, ill.) [Erindringer. 1930'erne]

Historisk Aarvog fra Randers Amt. Udgivet af Randers Amts Historiske Samfund. Redigeret af Peter Bondesen, Jens Erland Donner og Palle Schødt Rasmussen. 1986. 80. årg. 136 s., ill. [Navneregister. – Forfatternoter]

Andersen, Lise. Randers Lærredshalle 1825–1854. En foranstaltning til fremme af husflid. (S. 43–62, ill.) [Kildehenv.]
Bergild, Merete og Jens Jensen. Henrik Henriksen – stenhugger og billedsnider i Randers i 1600-tallet. (S. 21–36, ill.) [Kildehenv.]
Carlsen, Per Sloth. Det hellige spildevand. En piscina i Mariager klosterkirke. (S. 17–20, ill.)
Christensen, Per Bo og Lars Rye Tinghus. ”Frivillig arbejdskraft” tilbydes – Samfundshjælpen i Randers. (S. 87–96, ill.) [1920–1962. – Kildehenv.]
Fonden til bevarelse af gamle bygninger i Randers Kommune. (S. 118) [Beretning]
Fra museer og arkiver i det gl. Randers Amt. (S. 104–117, ill.) [Beretninger. Omfatter: Clausholm. – Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup. – Djurslands Museum og Dansk Fiskerimuseum. – Ebeltoft Museum. – Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum. – Kulturhistorisk Museum, Randers. – Mariager Museum. – Anholt lokalhistoriske Forening og Arkiv. – Ebeltoft By-

- historiske Arkiv. – Grenaa Egnsarkiv. – Hadsten Kommunes Lokalhistoriske Arkiv og Samlinger. – Langaa Lokalhistoriske Forening. – Midtdjurs Lokalhistoriske Arkiv. – Molsbibliotekets Lokalhistoriske Arkiv. – Nørhald Egnsarkiv. – Nørre Djurs Egnsarkiv. – Purhus Kommunes Lokalhistoriske Arkiv. – Randers Lokalhistoriske Arkiv. – Rosenholm Egnsarkiv. – Rougsø Lokalhistoriske Arkiv. – Sønderhald Egnsarkiv]
- Frederiksen, Finn Terman.* Philippen og Meilgård. (S. 77–86, ill.) [”Kreaturmaleren” Theodor Philippen (1840–1920) og herregården Meilgård på Djursland]
- Hansen, Povl.* Da kirken på Anholt var engelsk fængsel. (S. 37–42, ill.) [1809–1810. – Kildehenv.]
- Historisk Samfund 1985–86.* (S. 119–122) [Randers Amts Historiske Samfund. Beretning, driftsregnskab 1.9. 1984– 31.12. 1985, m.m.]
- Jensen, Jens.* Se: Bergild, Merete.
- Kristensen, Inge Kjær.* Se: Nielsen, Bjarne Henning.
- Mielec, Felix Møller.* Polakker i Pindstrup. (S. 97–103, ill.) [Ca. 1930–1980. – Kildehenv.]
- Nielsen, Bjarne Henning, Inge Kjær Kristensen og Ernst Stidsing.* Vikingetidsgavpladsen Kjøllejejen. Undersøgelser i 1985. (S. 5–16, ill.) [Kildehenv. – Litteraturfortegnelse]
- Schrøder, F.* Gamle kort over Randers. ”Traps kort” 1858. (S. 71–76, ill.) [Kildehenv.]
- Steffensen, Karl Anker.* En gårdbrand i Mørke i 1840. (S. 63–70, ill.) [Kildehenv.]
- Stidsing, Ernst.* Se: Nielsen, Bjarne Henning.
- Tinghus, Lars Rye.* Se: Christensen, Per Bo.
- Århus Stifts Årbøger.* Udgivet af Historisk Samfund for Århus Stift.
- Årbogen er ikke udkommet i 1986.
- Århus Årbog 1986.* Udgivet af Århus Byhistoriske Udvalg. Redigeret af Henrik Fode. 163 s., ill. [Navneregister]
- De fratrådte, valgte eller udnævntes i 1985.* (S. 74–76, ill.) [Alfabetisk fortegnelse]
- Dybdahl, Annegrete.* Århus-motiver og deres kunstner – Eiler Krag på Rådhuset. (S. 101–107, ill.)
- Dybdahl, Vagn.* Evighedens hus på vestsiden af Frederiks Alle. (S. 60–63, ill.) [Jødisk Kirkegård]
- Døde i 1985.* (S. 147–153, ill.) [Alfabetisk fortegnelse]
- Elkjær, Kjeld.* Århus Vejviser før og nu. (S. 46–53, ill.)
- Gejl, Ib.* Go’ aften Århus – en forbrugerrapport om Kanal ATV’s nyhedsudsendelse. (S. 54–59, ill.)
- Israelsen, Niels Jørgen.* Marselisborg Slot – Tilblivelse og bygningshistorie. (S. 86–100, ill.)
- Johansen, Erik Korr.* Beskæftigelse og erhverv 1985. (S. 64–73, ill.)
- Lauridsen, Finn H.* Teateråret 1985. (S. 77–85, ill.)
- Madsen, Hans Jørgen.* Århus Bymuseum. (S. 113–118, ill.)
- 1985 dag for dag.* (S. 7–46, ill.) [Kronologisk fortegnelse over de vigtigste begivenheder i Århus Kommune]
- Ottosen, Michael.* Byens hjørner. (S. 141–146, ill.)
- Sporten 1985.* (S. 108–112, ill.) [Kronologisk stævnekalender og fortegnelse over turneringsresultater]
- Svensson, Erik.* Fællesskab – sådan da. Kommunevalget 1985. (S. 119–140, ill.)
- Østjysk Hjemstavn.* Udgivet af Østjysk Hjemstavnsforening. Redigeret af Aage Domino og J.S. Thomsen. 1986. 51. årg. 127 s., ill. [Person- og stedregister. – Forfatterbiografier]
- Breiner, Bente Holgren.* Det er ganske vist ... To danske kvinders skæbne. (S. 48–52, ill.) [Sørine Wærum (1868–1951) og Andrea Wærums fra Lystrup i Egå Sogn og deres oplevelser i Rusland ca. 1900–1916]
- Elkjær, Kjeld.* Litteratur om Østjylland. (S. 101–104) [Kort omtale. – Nyt fra Østjyllands Kulturforsker]
- Hansen, Svend Nørregaard.* Jernbaneulykken ved Hansted 1876. (S. 38–47, ill.)
- Johansen, Thomas.* Silkeborg Vesterskov og Thorsø Bakker. Vandringer og erindringer. (S. 53–63, ill.) [Kildefortegnelse]
- Knier-Andersen, Bent.* Realkredit i Østjylland. (S. 69–77, ill.) [1871–1986]
- Lokalhistoriske arkiver.* (S. 105–112, ill.) [Nyt fra Østjyllands kulturforsker. – Beretninger. Omhandler: Lokalhistorisk Arkiv for Gjern Kommune. – Hadsten kommunes lokalhistoriske Arkiv og samlinger. – Hinnerup Egnsarkiv. – Molsbibliotekets lokalhistoriske arkiv. – Nørhald Egnsarkiv. – Purhus kommunes lokalhistoriske arkiv. – Rosenholm Egnsarkiv. – Skejby-Lisbjerg-Ølsted sognearkiv. – Solbjerg lokalhistoriske arkiv. – Sønderhald Egnsarkiv. – Egnsarkivet i Veng]
- Museer.* (S. 113–119, ill.) [Nyt fra Østjyllands kulturforsker. – Beretninger. Omhandler: Clausholm. – Dansk Landbrugsmuseum Gl. Estrup. – Djurslands Museum og Dansk Folkemuseum, Grenaa. – Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum. – Odder Museum. – Rye Træskomuseum. – Skanderborg Musuem]
- Møller, Th.* Oplevelser ved en tysk besættelse af statsfængslet i Horsens den 29. august 1943. (S. 86–94, ill.) [Fængselsbogholderens erindringer]
- Rasmussen, Tage.* Den glemte vej. (S. 31–37, ill.) [Norsmindevej i det nuværende Højbjerg ved Århus]
- Schøler, Aage.* Hans Pedersens dagbog. (S. 78–85, ill.) [Bondedagbog fra 1895-c. 1955, ført af gård ejer Hans Pedersen fra Haar i Haldum sogn]

- Skovfoged, Anne Marie.* Bidrag til Hundslunds historie. (S. 21–30, ill.) [Ca. 1613–1986. – Kildefortegnelse]
- Thomsen, J. S.* To Århus borgere. (S. 64–68, ill.) [Sagfører P. M. Nørregaard (d. 1911) og købmand Hans Magnus Nørregaard (1877–1928). – Kildefortegnelse]
- Thomsen, J. S.* Et tilbageblik ... (S. 95–100) [Østjysk Hjemstavnsforening 50 år]
- Trampedach, Kirsten.* Mårslet kirkes romanske kalkmalerier – et mesterværk fra middelalderen. (S. 9–20, ill.) [Kildefortegnelse]
- Østjysk Hjemstavnsforening.* (S. 120–122, ill.) [Beretning 1985–1986]
- Annales.* Galten Egnsarkivs årsskrift. 6. årg. 1986. 112 s., ill.
- Andersen, Olga.* Minder fra et langt liv i Høver. (S. 17–33, ill.)
- Boesen, Anton.* Andelsmejeriet Højlund, Sjelle. (S. 34–44, ill.)
- Boesen, Anton.* Historien om et kapel – eller landsbyens mæcen. (S. 68–72, ill.)
- Clausen, Johannes:* Afdækning af jernalderhus ved Herskind. (S. 101–104, ill.)
- Jensen, Peter:* IOGT-loge i Galten. Ved Ernst Johansen. (S. 96–100, ill.)
- Johansen, Erik Korr:* Vandmølle ved Galten i 1100-tallet. (S. 105/107, ill.)
- Johansen, Ernst:* Se: Jensen, Peter
- Jørgensen, Jørgen J.* Landevejen. (S. 73–82, ill.) [Optryk fra Østjysk Hjemstavn 1942]
- Kristensen, Alfred.* Vor lærertid i Herskind. (S. 5–16, ill.)
- Kvinden der bedrev mystiske kunster.* Af G. (S. 90–96, ill.) [Optrykt fra Østjysk Hjemstavn 1942]
- Petersen, Gitte.* Om væreren Knud Berntsen, Høver. (S. 54–67, ill.)
- Sørensen, H. Taarsted.* Skivholme forsamlingshus og smedje. (S. 45–53, ill.)
- Sørensen, Lilly.* Fra min barndomstid i Galten. (S. 83–89, ill.)
- Vejle Amts Årbog.* Udgivet af Vejle Amts historiske Samfund. Redigeret af M. Wellner Jensen, O. Herskind Jørgensen, Erik With-Petersen og K. E. Reddersen. 1986. 186 s., ill.
- Boldsen, Jesper L.* Se: Kieffer-Olsen, Jakob
- Egholm, Aage.* Straffefanger på den jyske hede. (S. 77–88, ill.) [Om Horsens Straffeanstalts afdeling v. Karup. – Ca. 1897–1910. – Kildehenv.]
- Eriksen, Palle.* Bondens Hytte. (S. 99–104, ill.) [Om Handstedgårdfundet. – Litteraturfortegnelse]
- Forord.* (S. 7–8)
- Frem i lyset.* (S. 89–98, ill.) [Præsentation af museumsgenstande]
- Hemmingsen, A.* En forskrivning til Satan 1732. En fredericiansk latinskoleelevs skæbne. (S. 122–129) [Jens Jørgensen. 1700-tallets begyndelse. – Kildehenv.]
- Hviid, Gert.* Den Geelmuydenske og Jaunsenske Stiftelse i Fredericia. (S. 70–76, ill.) [Stiftelser for enker og ugifte, ældre jomfruer. – Ca. 1850–1890. – Kildehenv.]
- Høy-Hansen, Inger-Dorte Kastberg.* Min barndom på Høpballe Mølle. (S. 52–69, ill.) [1920–1930'erne]
- Kieffer-Olsen, Jakob, Jesper L. Boldsen og Peter Pentz.* En nyfunden kirke ved Bygholm. (S. 24–51, ill.) [Kildehenv. – Litteraturfortegnelse]
- Nekrolog.* Af Peter Eg. (S. 176) [Fhv. skoleinspektør Tage Bundgaard Lassen, Brande, (1901–1986)]
- Novrup, Leo.* Da Vikingebroen blev fundet. (S. 105–113, ill.) [Vejleådal. – Kildehenv.]
- Nyt fra historien i Vejle amt 1985.* (S. 145–175, ill.) [Beretninger. Omhandler: Børkop Lokalhistoriske Arkiv. – Lokalhistorisk Arkiv Egtved. – Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn. – Fredericia Museum. – Give-egnens Museum. – Hjortsvang Museum. – Byarkivet i Horsens. – Arbejder-, Håndværker og Industrimuseet i Horsens. – Horsens Museum. – Horsens Kunstmuseum Lunden. – Højderygens Egnsmuseum. – Lokalhistorisk Arkiv for Jelling Kommune. – Glud Museum. – Lokalhistorisk Arkiv, Kolding Kommunebiblioteker. – Museet på Koldinghus. – Kunstmuseet Trapholt, Kolding. – Lokalhistorisk Arkiv for Nørup Sogn. – Vejle Amts Konserveringsværksted. – Lokalhistorisk Arkiv for Stouby og omegn. – Tørring-Uldum lokalhistoriske Forening. – Egns museet i Vandel. – Vejle Byhistoriske Arkiv 1985. – Vejle kulturhistoriske Museum. – Vejle Kunstmuseum]
- Pentz, Peter.* Se: Kieffer-Olsen, Jakob
- Petersen, Bent.* Han byggede (sig) en kirke. (S. 12–23, ill.) [Om pastor Clemens Storp og byggeriet af en katolsk kirke i Kolding 1885]
- Tiedemann, Erling.* Tale ved frokosten i anledning af Vejle Fjord Broens indvielse tirsdag den 1. juli 1980 på Hotel Munkebjerg. (S. 9–11)
- Vebæk, C. L.* Jernalderbrandgravpladsen ved "Petersminde" i Nagbøl. (S. 130–144, ill.)
- Vejle amts historiske Samfund 1985/86.* (S. 177–184) [Beretning, ekstrakt af årsregnskab fra perioden 1. januar – 31. december 1985]
- Verge, Ejlif.* Om to auktioner i Thyregodlund præstegård. (S. 114–421) [1795 og 1803. – Kildehenv.]
- Kolding-bogen.* Udgivet af Kulturudvalget i Kolding. Redigeret af Birgitte Dedenroth-Schou. 16. årg. 1986. 83 s., ill.
- Dragsbo, Gunna.* Raderer Jens Dragsbo. (S. 18–22, ill.) [1886–1954]

- Hamming, Thorkild.* Da kongen og hans kollegier residerede i Kolding. (S. 49–60, ill.) [1807. – Kildefortegnelse]
- Hægsbro, Kirsten-Elizabeth.* Kolding Sønderbro – et efterskrift. (S. 70–74, ill.) [Kommentar til artikel i Kolding-bogen 1985 s. 5ff]
- Klip fra avisen 1. september 1985 – 31. august 1986.* Ved Inge Ladegaard. (S. 75–83, ill.) [Aktuelle be-
givenheder]
- Ladegaard, Inge.* Lærer Hansens optegnelser fra Seest sogn. (S. 23–24, ill)
- Ladegaard, Inge.* Se: Klip fra avisen
- Mortensen, Max.* FDB – en stor fabrik midt i byen. (S. 5–12, ill.) [1896–1977]
- Nellemose.* En lærd Kolding-købmand i 1700-tallet. (S. 61–69, ill.) [Daniel Michelsen 1700–1759. – Kildefortegnelse]
- Petersen, Anton.* En tragisk historie fra Seest. (S. 25–26, ill.) [Gårdbrand 1870]
- Sørensen, Gunnar.* Kolding i 1943. (S. 38–48, ill.)
- Sørensen, Søren Flø.* Hotel Kolding – en byggesag fra 1885. (S. 13–17, ill.) [Kildefortegnelse]
- Sørensen, Torsten.* Fødselshjælp og jordemødre i Kolding omkring 1800. (S. 27–33, ill.) [Kildefortegnelse]
- Tingleff, H.O.* Om studehandel i Jylland og på Koldingegnen. (S. 34–37, ill.)
- Hardsyssel Årbog.* Udgivet af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Redigeret af Knud Erik Nielsen, Rigmor Lillelund, Jørgen Østergaard og Kr. Bjerregård. 1986. 2 rk. bd. 20. 155 s., ill. [Person-, sted- og sagregister]
- Amtmand Arthur Bach. F. 20. september 1909 D. 6. december 1985.* Ved Thomas Opstrup. (S. 147–148)
- Andersen, Birgitte Korsager.* Karen Rotboring fra Resen sogn. Troldkvinde, heks eller ...? (S. 61–72, ill.) [1600-tallet. – Kildehenv.]
- Bruun, K.V.* Vejbygning og amtsveje i Ringkøbing amt. (S. 117–122, ill.) [Prisopgave]
- Hansen, Christian N.* En sag om troldoms-kunst. (S. 139–146, ill.) [Gjellerup sogn. – 1700-tallet. – Kildehenv.]
- Hansen, Øyvind Lier.* Samfærdsel gennem tiderne på Feldborg-egnen. (S. 103–116, ill.) [Kildefortegnelse. – Prisopgave]
- Historisk Samfund for Ringkøbing Amt.* (S. 149–153) [Foreningsmeddelelser, regnskab 1985 m.m.]
- Iversen, Aage.* En Hardsysselbondes liv og virke. (S. 53–60, ill.) [Johs. Gade (1896–1978). Ejer af Sønderlund i Måbjerg]
- Lassen, T. Bundgaard.* Trafikudviklingen i Brande. (S. 131–138, ill.) [Ca. 1830–1950. – Prisopgave]
- Mogensen, Ole Edvard.* Nr. Nebel-Tarm jernbane. (S. 73–88, ill.) [20. årh. – Kildefortegnelse. – Prisopgave]
- Nielsen, Knud.* Skjernåens afløbsforhold gennem de sidste 250 år. (S. 89–102, ill.) [Kildehenv.]
- Olsen, Nina Dahlmann.* Ulrik Plesners bygninger i Midt- og Vestjylland. (S. 29–52, ill.) [Kildehenv.]
- Opstrup, Thomas.* Se: Amtmand Arthur F. Bach.
- Sandfeld, Gunnar.* Kaj Munk oplevet. (S. 5–28, ill.) [Kildehenv.]
- Stampe, Andreas Kjeldgaard.* Muldbjerg Mølle. (S. 123–130, ill.) [1449–1985. – Muldbjerg Mølle, Hover Sogn]
- Fra Ribe Amt.* Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt. Redigeret af Hans Jørgen Larsen under medvirken af Søren Manøe Hansen og Jens Kusk. 1986. Bd. XXIII-3. S. 509–738, ill. [Med registre til 1984–85-86. – Indholdsfortegnelse til bd. XXIII]
- Astrup, Magne.* Barn i Esbjerg (1914–1926). (S. 509–529, ill.)
- Dragsbo, Peter og Michael Lauenborg.* Museerne ser på Ribe Amt. Et amt set med kulturhistoriske øjne. (S. 530–543, ill.)
- Et udvalg af litteratur om Ribe Amt.* (S. 670–681) [Systematisk fortegnelse]
- Foreningens virksomhed.* (S. 682–686) [Historisk Samfund for Ribe Amt. Beretning, regnskab for året 1985 m.m.]
- Fra de lokalhistoriske arkivers arbejds-mark i Ribe amt i 1985.* (S. 687–719, ill.) [Beretninger. Omhandler: Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt (RAL). – De lokalhistoriske arkivers konsulent. – Lokalhistorisk arkiver for Billund kommune: Billund afdeling og Vorbasse afdeling. – Blåbjerg lokalhistoriske arkiv. – Blåvandshuk lokalhistoriske arkiv. – Bramming Kommune: Bramming byhistoriske arkiv. – Darum sognearkiv. – Gørding Sognearkiv. – Hunderup sognearkiv. – Vejrup Sognearkiv. – Vester Nykirke Sognearkiv. – Historisk Arkiv for Brørup og Omegn. – Esbjerg Kommune: Esbjerg Byhistoriske Arkiv. – Vester Nebel Sognearkiv. – Fanø Kommune: Lokalhistorisk arkiv for Nordby Sogn, Fanø. – Sognearkiverne på Fanø, Nordby afdeling og Sønderho afdeling. – Lokalhistorisk Arkiv, Grindsted Bibliotek. – Helle kommune: Agerbæk lokalhistoriske Arkiv. – Fåborg lokalhistoriske arkiv. – Grimstrup Sognearkiv. – Næsby Sognearkiv. – Starup Sogns lokalhistoriske arkiv. – Øse Sognearkiv. – Lokalhistorisk arkiv for Årre sogn. – Holsted Kommune: Glejbjerg-Aastrup sognearkiv. – Lokalhistorisk arkiv for Holsted Kommune. – Ribe Kommune: Jernved Sognearkiv. – Ribe Lokalhistoriske Arkiv. – Historisk Arkiv i Seem Sogn. – Vilslev Sognearkiv. Varde Kommune: Alslev Sognearkiv. – Billum lokalhistoriske Arkiv. – Horne Sognearkiv. – Janderup lokalhistoriske

- arkiv. – Thorstrup Sognearkiv. – Varde lokalhistoriske arkiv. – Lokalhistorisk arkiv for Vejen Kommune. – Ølgod Kommune: Ansager lokalhistoriske arkiv. – Tistrup-Hodde Sognearkiv. – Skovlund Sognearkiv. – Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv]
- Ipsen, L. G.* Flygtningelejre i Ribe Amt efter 1945, III. (S. 625–642, ill.) [Blåvandlejren. – Artiklen er fortsat Fra Ribe Amt XXIII s. 203 ff og XXIII s. 420ff]
- Lauenborg, Michael.* Se: Dragsbo, Peter.
- Madsen, Per Kristian.* Også små gryder ... Et fund fra Sdr. Farup ved Ribe. (S. 544–553, ill.) [Kildehenv.]
- Mulvad, Søren.* Seem sogn. Lidt administrationshistorie fra de blandede distrikter. (S. 643–665, ill.) [Kildehenv.]
- Pedersen, Olga.* Et elværks historie. Glejbjerg elektricitetsværk gennem 48 år. (S. 587–600, ill.) [Kildefortegnelse]
- Søndergaard, Steffen M.* Markering af 100-året for bygmester Peder Holden Hansens død. (S. 666–669, ill.) [Kildehenv.]
- Sørensen, Frode.* En vestjysk friskole og dens forhistorie. (S. 554–586, ill.) [Oxbøl Friskole. – 1915–1959. – Kildehenv.]
- Qvesel, Poul.* Skoleforholdene i Nørre-Nebel under den tyske besættelse 1940–45. (S. 601–624, ill.)
- Esbjerg Årbog.* Udgivet af et udvalg. Redigeret af Verner Bruhn, Peter Grinderslev, Peter Møller Nielsen og Jørgen Dieckmann Rasmussen. 3. årg. 1986. 95 s., ill. [Navne- og sagregister]
- Bertelsen, Søren.* Peer Perch – eventyrer og vovehals. (S. 15–17, ill.) [Flyvereren Peer Perch 1906–1986]
- Bruhn, Verner.* Esbjerg sogneråd og gadenavne. (S. 22–27, ill.)
- Christiansen, Anne.* Esbjerg-skulpturen. (S. 49–51, ill.) [Robert Jacobsen skulptur fra 1963]
- Haldan, Erik.* Palle Schmidt – et menneskeligt kraftværk. (S. 39–43, ill.) [Fhv. rektor for Esbjerg Seminarium Palle Schmidt]
- Holm, Peder.* Vestjysk Musikkonservatorium i 40 år. (S. 18–21, ill.)
- Jensen, Johs. A.* Esbjergenser canadisk rejsekonge. (S. 44–48, ill.) [Teddy Petersen og hans firma Petersen World Tours]
- Kusk, Jens.* Fra sognekommune til storkommune. (S. 28–33, ill.) [Tjæreborg kommune og kommunesammenlægningen med Esbjerg]
- Nielsen, Peter Møller.* Det store hvide hus. (S. 24–38, ill.) [Esbjerg Banks hovedsæde i Kongensgade] 1985–86 – set og sket. (S. 52–85, ill.) [Kronologisk fortegnelse over de vigtigste begivenheder i Esbjerg Kommune fra 1. oktober 1985 til 30. september 1986]
- Panduro, Arne.* Fra bagbutik til stordrift. (S. 12–14, ill.) [Mou Dybfrost]
- Rasmussen, Aino Kann.* Nye tider – nye huse. (S. 5–11, ill.)
- Lokalårbogen.* Udgivet af lokalhistoriske Forening for Bramming Kommune. Redigeret af Flemming Just, Helle Benmouyal, Knud Nielsen og Krestine Frøsig. Årbog. 4. årg. 1986. 186 s., ill.
- Ager, Arne.* "Hjowerdreng" i Stårup. [Lokalhistorie] (S. 68–70, ill.) [Erindringer fra 1920'erne]
- Bak, Olaf.* Glimt fra 1986. [Året der gik]. (S. 5–20, ill.) [Kronologisk fortegnelse over de vigtigste begivenheder i Bramming Kommune]
- Bak, Olaf.* Et 100 års minde. [Lokalhistorie] (S. 77–78, ill.) [IOGT-logen "Støt os Vel" i Bramming]
- Bak, Olaf.* Bramming fik et sygehjem. [Lokalhistorie] (S. 79–80, ill.)
- Beretninger.* (S. 102–108, ill.) [Omhandler: Bevaringsfonden for Bramming Kommune. – Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune. – Bramming Byhistoriske Arkiv. – Darum Sognearkiv. – Gørding Sognearkiv. – Hunderup Sognearkiv. – Vejrup Sognearkiv. – Vester Nykirke Sognearkiv.]
- Boesen, Fred.* Darum Engvandingsselskab. [Lokalhistorie] (S. 73–76, ill.)
- Gregersen, Else.* Idrætshaller. [Aktuelt] (S. 35–41, ill.)
- Hansen, Louise.* Luftfotografi af Endrup ca. 1950. [Lokalhistorie] (S. 100–101, ill.)
- Hansen, S. Brinch.* Erhvervslivet. [Året der gik]. (S. 27–28)
- Husted, Vagn M.* Nutidsromantik, alvor og gammen på en gammel herregård. [Lokalhistorie] (S. 81–86, ill.)
- Hvidtved, Jørgen.* Træk fra Hunderup bys historie med særlig henblik på arealer "Fælles lergrav". [Lokalhistorie]. (S. 55–58, ill.)
- Jensen, Ivira.* Vejrup Skoles udvikling fra 1909–1972. [Lokalhistorie]. (S. 97–99, ill.)
- Just, Flemming.* De første venstreforeninger. [Lokalhistorie]. (S. 50–54, ill.) [Kildefortegnelse]
- Kjær, Hans.* Bevaringsfonden for Bramming Kommune. [Aktuelt] (S. 42–44, ill.)
- Madsen, Jens Chr.* Landbruget. [Året der gik]. (S. 23–26, ill.)
- Olesen, Vagn.* Stårup gennem tiderne. [Lokalhistorie] (S. 59–67, ill.) [Ca. 1400–1987. – Kildefortegnelse]
- Pedersen, Ebbe Keld.* Med Mozart og Wagner i forsamlingshuset. [Aktuelt] (S. 45–49, ill.) 45–49, ill.)
- Statistik.* [Året der gik]. (S. 29–31)
- Thellessen, Peder V.* Bramming som storkeby. [Lokalhistorie]. (S. 87–96, ill.) [Kildefortegnelse]

- Willadsen, Poul.* Sporten. [Året der gik]. (S. 21–22, ill.)
- Willadsen, Poul.* Fortsat en levende by. [Aktuelt]. (S. 32–34, ill.) [En ny omkørselsvejs betydning for Bramming]
- Wolthers, Carl P.* Træpumper. [Lokalhistorie] (S. 71–72, ill.)
- Sønderjyske Årbøger.* Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland ved Dorrit Andersen og Knud Fanø. 1986. 298 s., ill.
- Bognyt.* Ved P.A. [Poul Andersen], K.F. [Knud Fanø], L.H. [Lars N. Henningsen], J.S. [Jørgen Slettebo og HHW [Hans H. Worsøe] (S. 245–253) [Omhandler: Festskrift til Troels Dahlerup. Arusia-Historiske Skrifter V. 1985. – H. E. Sørensen: Vadehavet og vesteregnet. 1985. – Karen Andersen: Hårkullorna fra Våmhus. 1984. – Henrik Becker-Christensen og Preben Sørensen: Hedeby. 1985. – Helle Denckert og Henrik Fangel: Aabenraa Byhistorisk Atlas. 1985. – Christian Kaatmann: Stationsbyer i Sønderjylland – Toftlund og Hjordkær. 1985. – Løgumskabet. 1985. – Claudius Helmut Riegler: Emigration und Arbeitswanderung aus Schweden nach Norddeutschland 1868–1914. 1985. – Uffe-Skolen. Tønning. Dansk børnehaven og skole 1935–1985. 1985. – Leif Dahl og Helge Krempin: Sophie B. Jensen. En kunstner i grænselandet. 1985. – Oversigt over årsskrifter og periodica: Fra Bov Museum. – Broagerland. – Historisk Årbog for Felsted Sogn. – Historisk Forening for Graasten by og egn. – Hjordkær-heftet. – Fra Klipleve sogn. – Det gamle Løjt. – Historisk Årbog for Rødding Kommune. – Årsskrift for Sottrup Sogn. – Varnæs Birk]
- Gregersen, H.V.* Nogle betragtninger over den historiske baggrund for hjemmetysheden i Nordslesvig – specielt med henblik på Tønder og Højer. (S. 5–35, ill.) [Kildehenv.]
- Hansen, J.K.* Sct. Hjælper i Klipleve kirke. (S. 37–55, ill.) [Kildehenv.]
- Henningsen, Lars N.* Ved grænsen. Anna Rud Bentholms minder fra Grøngård 1928–57. (S. 151–208, ill.)
- Kelm, Bert.* Sælhundefangst med Røme-skibe. (S. 57–79, ill.) [1700-tallet. – Kildehenv.]
- Lampe, Jens Kongsted.* Gråsten skolevæsenets historie 1696–1920. (S. 127–149, ill.) [Kildehenv.]
- Noter og Nyt.* (S. 254–298, ill.) [Omhandler: Nekrologer: Olav Christensen 2.2.1910–6.1.1986, Peter Clausen 24.10.1900–2.9.1985 og Chr. Stenz 14.11.1909–29.04.1986. – Beretninger: Landsarkivet for de sønderjyske landsdele, 1985. – Institut for sønderjysk lokalhistorie (Historiske Samlinger) – Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1985. – Institut for Grænseregionsforskning, 1985. – Haderslev Museum. – Aabenraa Museum. – Museet på Sønderborg Slot. – Tønder Museum. – Midtsønderjyllands Museum. – Museet Holmen. – Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland (LASS) i 1985. – Samlingen af arbejdsredskaber og bondemøbler på Jacob Michelsens Gård i Kolstrup. – Historisk forening for Vis herred, Bov Museum. – Historisk forening for Gråsten by og egn. – Lokalhistorisk Arkiv for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg. – Slægtshistorisk Forening, Sønderjylland, 1985. – Historisk Samfund for Sønderjylland]
- Tofte, Jesper.* Træk af den arkitekturhistoriske udvikling i det tidligere Åbenrå-Sønderborg amt ca. 1750–1820. (S. 81–126, ill.) [Med oversigt over bygninger af borgerligt præg på Åbenrå-Sønderborg-egnen ca. 1750–1820. – Kildehenv.]
- Anmeldelser*
- Barn og ung i Sydslesvig 1900–1982.* 1986. Anmeldt af Jørn Buch. (S. 231–233)
- Becker-Christensen, Henrik og Jørgen Witte.* Fra købstad til storkommune. Aabenraa bys historie bd. 4. 1985. Anmeldt af Peter Dragsbo. (S. 238–241)
- Dansk præste og sognehistorie. Bd. 10 Haderslev stift Hefte 3–10.* 1985. Anmeldt af Marius Storgaard. (S. 209–211)
- Fedderson, Berend Härke.* Schleswig-Holsteinisches Künstler Lexikon. Anmeldt af J. Slettebo. (S. 217–218)
- Henningsen, Lars N.* Provinsmatadorer fra 1700–årene. 1985. Anmeldt af Erik Gøbel. (S. 220–225)
- Jørgensen, Ove.* Alfred den Store. Danmarks geografi. 1985. Anmeldt af Ole Harck. (S. 212–213)
- Loding, Frithjof.* Theodor Storm und Klaus Groth in Ihrem Verhältnis zur Schleswig-holsteinischen Frage. 1985. Anmeldt af Johann Runge. (S. 229–231)
- Meier, Claudia Annette.* Heinrich Ringerinck und sein Kreis. 1984. Anmeldt af J. Slettebo. (S. 215–217)
- Møller, Per Grau.* En replik. (S. 241–244) [Vedr. anmeldelserne af PGMs bog "Udskiftningen og den økonomiske og sociale følger på Nordals". 1984]
- 1959–1984. 25 Jahre Deutsches Gymnasium für Nord-schleswig.* 1984. Anmeldt af Knud A. Rasmussen. (S. 236–237)
- Prange, Wolfgang (udg.).* Herzog Adolfs Urteilbuch 1544–70. 1985. Anmeldt af Bjørn Poulsen.
- Roeloffs, Brar C.* Von der Seefahrt zur Landwirtschaft. Ein Beitrag zur Geschichte der Insel Föhr. 1985. Anmeldt af Lars N. Henningsen. (S. 218–220)
- Runge, Georg Alfred.* Das Königliche Appellationsgericht für das Herzogtum Schleswig in Flensburg 1852–67. Anmeldt af Frants Thygesen. (S. 226–229)
- Stüber, Gabriele.* Der Kampf gegen den Hunger 1945–1950. 1985. Anmeldt af Anders Ture Lindstrøm. (S. 234–235)

Fra Als og Sundeved. Udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved. Redigeret af Boye Andersen og Jørgen Slettebo. Bd. 64. 1986. 112 s. ill. [Udgave af Christen Hansens dagbog, Elstrup 1766–1810]

Christen Hansens dagbog 1766–1818. Ved Klaus Egeberg. (S. 18–95, ill.) [Ordlister ved Gunhild Nielsen]

Christensen, Jens. Bondedagbøger og -regnskaber i Danmark. (S. 9–17, ill.)

Egeberg, Klaus. Se: Christen Hansens dagbog.

Historisk Samfund for Als og Sundeved 1985–86. (S. 97–101)

Museet på Sønderborg Slot. (S. 102–106, ill.)

Nielsen, Gunhild. Se: Christen Hansens dagbog.

Perch-Nielsen, O. Tale i Sønderborg den 18. juli 1986. Ved åbningen af udstillingen Danske blomstermalere på H. C. Andersens tid. (S. 107–110, ill.)

De kulturhistoriske museers årsskrifter 1986

En oversigt

Af Margit Mogensen

Oversigten omfatter museumsårsskrifterne for 1986, som var redaktionen i hænde ca. 1. september 1987, eller hvorom indholdsoplysninger eller udgivelsestidspunkt kunne oplyses af skrifternes redaktører.

Hovedstadsområdet og landsdækkende

Nationalmuseets Arbejdsmark 1986. Udgivet af Nationalmuseet. 221 s. ill.

Andersen, Carl Erik. Murermesterens egen villa. (S. 72–83). [Om Nationalmuseets nyerhvervede håndværkerhjem fra Møn og NEUs bygningshåndværkerundersøgelse].

Bengtzen, Henrik A. Skipper Clements Filmsgruppe præsenterer ... Brik til en mosaik om det illegale Dansk Samling. (S. 134–148). [Litteraturhenv.].

Græbe, Henrik, Kirsten Trampedach og Mette Jensen. Kalkmalerierne i Mårslet Kirke. (S. 164–181). [Romanske, nyfundne. Billedanalyse og konserveringsrapport].

Göttliche, Morten. Uggerby vraget. Et eksempel på Nationalmuseets skibsarkæologiske udryknings-tjeneste. (S. 209–211).

Hertz, Johs. Brundlund – et næsten ukendt slot. (S. 84–103). [Nye undersøgelser, restaurering. Litteraturhenv.].

Holm-Rasmussen, Torben. »Vogt dig for vin og kvinder!« Om uddannelsen til skriver i det gamle Ægypten. (S. 125–133).

Hornby, Joan. De »Europæiske Paladser« i Peking – Kinas svar på 1700-tallets europæiske kineserier. (S. 5–25). [Litteraturhenv.].

Høj-Madsen, Jørgen, se Peter Ludvigsen.

Jensen, Jørgen. Hjortspringbåden – gemt men ikke glemmt. (S. 62–71). [Udgravning i 1920'erne, konsekvenser af ældre konserveringsteknik].

Jensen, Jørgen Steen, se Anne Kromann.

Jensen, Mette, se Henrik Græbe og Kirsten Trampedach.

Jørgensen, Grethe. De fynske haver på Frilandsmuseet. (S. 49–61). [Med plantelister].

Kromann, Anne og Jørgen Steen Jensen. Christian VIII.s møntsamlings. (S. 194–208) [Litteraturhenv.].

Larsen, Carsten U. Et spørgsmål om indgange. (S. 104–115). [Nationalmuseets sognebeskrivelser på edb].

Ludvigsen, Peter og Jørgen Høj-Madsen. Restaurering af festsalen i Arbejdermuseet. (S. 116–124).

Nielsen, Finn Ole og Poul Otto Nielsen. Stenalderhuse ved Limensgård på Bornholm. (S. 36–48).

Nielsen, Poul Otto, se Finn Ole Nielsen.

Pentz, Peter. Iver Akselsen og Henrik Nielsen. (S. 149–163). [Danske lensmænd på Gotland, 15. og 16. årh., bl.a. på baggrund af kirkeinventar. [Litteraturhenv.].

Posselt, Gert. Borgerkrig, dyrtid og underlødigt mønt. Træk af reformationstidens danske møntforhold. (S. 26–35).

Trampedach, Kirsten, se Henrik Græbe og Mette Jensen.

Vorre, Birgit. Skal det virkelig på museum? – om indsamling fra nutiden. (S. 182–193).

Jagt- og Skovbrugsmuseets Årsskrift 1986. 48 s. ill.

Baagøe, Jette. Beretning 1985 (m.v.) (S. 35–48).

Baagøe, Jette. Årsskriftet 1986. (S. 3).

Vallentin-Jensen, Poul. En hjortefælde fra bronzealderen. (S. 4–33). [Engelsk resume. Litteraturhenv.].

Meddelelser fra Musikhistorisk Museum og Carl Claudius Samling III. 1986. Redigeret af Ole Kongsted. 48 s. ill.

Fjordside, Per. No. E 78: »Meget sjældent Stykke«. En bassetfløjte fra midten af 1500-tallet. (S. 7–16). [Noter].

Holmen, Grethe, Musse Magnussen og Ole Kongsted. Komponisten Hilda Sehested (S. 17–31). [HS, 1858–1936. Med værkfortegnelse, bibliografi og noter].

Kongsted, Ole, se Grethe Holmen og Musse Magnussen.

Magnussen, Musse, se Grethe Holmen og Ole Kongsted.

Museets virksomhed i året 1983 (sic!) (S. 43–48).

Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Årbog 1986. Udgivet af Handels- og Søfartsmuseets

Venner. Redigeret af Hans Jeppesen, Hanne Poulsen og Johanna Hendriksen. 247 s. ill. Alle artikler med engelsk resumé og noter.

Beretning m.m. (S. 211–248).

Frederichsen, Frederik, se Kaj Lund.

Jeppesen, Hans, se Søren Thierslund.

Lund, Kaj og Frederik Frederichsen. Fra Dannebrog til Stars and Stripes under 1. verdenskrig. Hans Isbrandtsens første år i USA. (S. 135–173).

Lülken, Ingrid. Hvalfangeren og hasselnøden. (S. 175–196). [Tekstfund m.m. fra 1600-tals grave på Svalbard som indgang til en fangerskæbne].

Med barken Ida til Australien. (S. 197–209). [Illustreret anonym beretning 1871–72, evt. tegnet og skrevet af et barn].

Poulsen, Hanne, se Søren Thierslund.

Thierslund, Søren. Træk af navigationens historie. Jens Kusk Jensen: En kortfattet Fremstilling af Navigationens Udvikling (S. 26–98).

Thierslund, Søren og Hanne Poulsen. Jens Kusk Jensens praktiske forsøg og rekonstruktioner. (S. 99–134).

Sjælland

Romu. Årsskrift fra Roskilde Museum 1986. Redigeret af Frank Birkebæk og Flemming Rasmussen. 115 s. ill.

Andersen, Michael, Søren A. Sørensen og Mette Høj. Et vikingetidshus fra Bredgade i Roskilde. (S. 33–50). [Noter].

Andersen, Michael. Byens brønd. (S. 51–56) [Udgravning i Roskilde i 1986. – Noter].

Andersen, Michael, se Søren Sørensen og Mette Høj.
Christmas-Møller, Ingeborg. Storkøbmanden på Stændertorvet. Om livet i købmandsgården 1750–1962 (S. 57–62). [Bilag med ejerlister, udskrifter af folketællinger og brandtaxationer].

Christensen, Tom. En lang historie. (S. 27–32). [Fund af bålgruber fra yngre bronzealder. Noter].

Høj, Mette, se Michael Andersen og Søren Sørensen.

Rung, Grete. Julen har englelyd. (S. 107–112). [Engleikonografi på grundlag af børns tegninger].

Sørensen, Søren A. Lavringe Mose, en jagtstation og en hyttetomt fra ældre stenalder. (S. 7–26). [Noter og litteraturhenv.].

Sørensen, Søren A., se Michael Andersen og Mette Høj.

Museet for Holbæk og Omegn. Årsberetning 1986. Redigeret af J. L. Østergaard Christensen. 74 s. ill.

Asmussen, Else. Arkæologisk virksomhed 1986. (S. 35–48).

Christensen, J. L. Østergaard. Museets drift, udstillinger, nyerhvervelser m.v. (S. 9–33).

Koch, Hanne Dahlerup. Udgravningen i Ahlgade 15–17. (S. 59–66). [Sct. Nicolai kirkes middelalderlige kirkegård].

Rønne, Preben. Røsen ved Drosselholm. (S. 49–58). [Udgravning af grav fra ældre bronzealder. Noter].

Tranberg, Gunna. Fra konserveringsafdelingen (S. 67–68).

Alle tiders Odsherred 1987. Udgivet af Odsherreds Museum 1986. Redigeret af Ole Strandgaard. 43 s. ill.

Andersen, Helge. Oversees kystzonens natur? (S. 22–25).

Ganshorn, Jørgen. Om museumsbygningen i Nykøbing. (S. 4–8).

Jensen, Solvejg, se Annie Westphael.

Kragelund, Minna. – om moderne håndarbejdsunderservisning i 1890'erne. s. 9–18.

Rønne, Preben. Oldsager fra et dødsbo. (S. 19–21).

Rønne, Preben. Bronzealderdragten fra Odsherred. (S. 28–31).

Strandgaard, Ole. Løst og fast... (S. 38–43). [Årsberetning 1986 m.v.]

Thaarup, Holger. Fantasisbilleder. Samtale med Louis Michael. (S. 32–37). [Tæt illustreret med kunstnerens arbejder, foto: Henning Skov].

Westphael, Annie og Solvejg Jensen. Strikket sjal fra Fårevejle. (S. 26–27). [Med afprøvet strikkeopskrift].

Lolland-Falster

Lolland-Falsters Stiftsmuseum. Lolland-Falsters Kunstmuseum. Årsskrift 1986. 64 s. ill. Redigeret af Else-Marie Boyhus og Karen Løkkegaard Poulsen.

Jørgensen, Lise Bender. Oldtidens metervarer. Katalog over Lolland-Falsterske oldtidstekstiler. (S. 5–31). [Noter, litteraturhenv. og tysk resumé].

Olsen, Claus. Olaf Rude og kubismen. (S. 32–41). [I anledning af udstilling ved kunstnerens 100 år for fødsel i 1986].

Årsberetninger m.v. (S. 42–64).

Bornholm

Fra Bornholms Museum 1986. Udgivet af Bornholms Museum. Redigeret af Ann Vibeke Knudsen. 96 s. ill.

- Appel, Liv.* Jernudvindingsanlæg ved Maglegård, Østermarie. (S. 88–92) [Noter].
- Johansen, Bo.* Plejltærskning på Melstedgård. (S. 49–52).
- Knudsen, Ann Vibeke og Henrik Vensild.* Nyt fra Bornholms Museum. (S. 5–22).
- Knudsen, Ann Vibeke.* Skomager, fotograf og meget mere, Mathias Pedersen. (S. 53–60). [Med udvalg af fotografier af landbefolkningen omk. 1900].
- Larsen, Niels-Holger.* Gamle huse og bevaring. (S. 41–48).
- Møller, Lars Kærulf.* Bornholms Kunstmuseum og Olaf Rude. (S. 61–66).
- Nielsen, Finne Ole.* Udgravningerne ved Ndr. Grødbygård 1986. (S. 93–96). [Noter].
- Vensild, Henrik,* se Ann Vibeke Knudsen.
- Vensild, Henrik,* Nyt fra Bornholms Kunstmuseum. (S. 23–34).
- Wagnkilde, Hanne.* Et ringformet gravanlæg fra dolktid og ældre bronzealder. (S. 79–87). [Noter].
- Watt, Margrethe.* Det antikvariske arbejde i 1986. (S. 35–40). [Noter].
- Watt, Margrethe.* Guldmændenes parade. (S. 67–78). [Fundene på Sorte Muld ved Svaneke. Noter].
- Brønnum, Hakon.* Svendborg-matadoren fra Thurø. (S. 113–126). [A. E. Sørensens rederi 1918–86. Noter og engelsk resumé].
- Gøbel, Erik.* Med »Kronprinsessen« på Kinatogt 1822–23. (S. 53–71). [Litteraturhenv. og engelsk resumé].
- Hahn-Pedersen, Morten.* Skipperflækken Troense 1770–1920. Troenseregistrantens maritime perspektiv. (S. 92–103). [Noter og engelsk resumé].
- Jonasen, Otto.* Svendborg nord. »Uden for Møllergades Port«. (S. 86–91). [Bebyggelsen i 18.–19. årh. Litteraturhenv. og engelsk resumé].
- Jørgensen, Lene.* Sømandskoneprojektet. Sømandskonernes livsvilkår på Thurø i sejskibstiden. (S. 104–112). [Del af etnologisk fællesprojekt for museerne i Aabenraa, Esbjerg og Svendborg. Litteraturhenv. og engelsk resumé].
- Ousager, Steen.* Med kul, kaffe og saltede huder i lasten. Svendborgskibe som Brasiliens-farere 1840–1890. (S. 72–85). [Noter og engelsk resumé].
- Randsborg, Klaus.* En bronzealdergrav ved Hesselager med værktøj til metalbearbejdning. (S. 8–11). [Litteraturhenv.].
- Thomsen, Per O.* Lundeberg I. Havn og handelsplads fra 3. og 4. århundrede efter Kr. (S. 12–52). [Noter og engelsk resumé].
- Årsberetning 1986.* (S. 127–168).

Charta. Årsskrift for Kerteminde Museum 1986. Udgivet af Kerteminde Museum 1987. Redigeret af Erland Porsmose. 96 s. ill.

Fyn

- Fynske Minder 1986.* Udgivet af Odense Bys Museer. Redigeret af Niels Oxenvad og Torben Grøngaard Jeppesen. 77 s. ill. Engelsk eller tysk resumé efter alle artikler.
- Benneke, Pia.* Kvinden fra Koelbjerg på Fyn. En antropologisk vurdering af det ældste fund i Danmark. (S. 13–27). [Noter].
- Klemmensen Jørgen.* Blangstedgaards historie – fra middelalder til i dag. (S. 34–54). [Gods- og bygningshistorie over bispe-, hospitals- og privatejet gods til udstykning i 1915. Nu Odense Bys Museer. Noter].
- Kjerboe, Tove.* Kogehuset i Ærøskøbing. (S. 74–77). [Opr. Offentligt køkken for søfolk – fredet].
- Lampe, Jens.* Tidens gang i Odense. Om tidsmåling og urmagere. (S. 55–73).
- Tauber, Henrik.* Koelbjerg-kvindens alder og ernæring. Kulstof-14 Dateringslaboratoriet, Nationalmuseet. (S. 28–33). [Noter].
- Trane, Henrik.* Koelbjerg-kvindens historie (S. 7–12). [Diskussion af rette datering m.v. af kvindeskeletfund i mose ved Vissenbjerg. Noter].
- Årbog 1986 for Svendborg og Omegns Museum.* Redigeret af Henrik M. Jansen. 168 s. ill.
- Eilstrup, Anne-Lise.* Kerteminde Håndværker- og Industriforening 1862–1987. (S. 55–77).
- Henningsen, Henning.* Kerteminde Skipper-Ligbærrerlaugs 250 års jubilæum. Om ligbegængelse, dystløb og fastelavnssbåd. (S. 44–54).
- Madsen, Hugo.* Åbningen af Johannes Larsen Museet. (S. 6–8).
- Madsen Hugo.* Kerteminde Museum 1937–87. (S. 9–35).
- Porsmose, Erland.* 1937. Kertemindes kulturår. (S. 5).
- Sørensen, Kurt Risskov.* Bygningsregistrering i Kerteminde. Farvergården et eksempel. (S. 36–43).
- Årsberetning 1986.* Kerteminde Museum. (S. 78–96).

Jylland

Købstadsmuseet »Den gamle By«. Årbog 1986. Redigeret af Erik Kjersgaard og Henrik Nyrop-Christensen. 146 ill.

- Andreasen, Niels Jørgen.* Hovedvandsæg og balsambøsser i træ, ben og horn. (S. 81–97). [Noter].
- Johannesen, Ebbe.* Det begynder med bryllup. Et

- fyldt sølvbæger og dets ejere igennem mere end 300 år. (S. 73–80). [Noter].
- Kjergsgaard, Erik*. Muang Boan. Den gamle By i Thailand. (S. 59–72). [Rapport fra besøg på frilandsmuseum ved Bangkok, åbnet i 1972].
- Lykke, Palle*. En porthammer fra Århus. (S. 99–106). [Egetræ, fra 1795. Noter].
- Nyrop-Christensen, Henrik*. Omkring Helsingør Theater. Et kulturhus i fortid og nutid. (S. 5–44). [Opført 1816–17, indviet i Den gamle By i 1961. Artiklen fortsætter i de flg. årbøger, oplyses det].
- Ploug, Mariann*. Cykelsmeden. (S. 45–58).
- Ritzau, Marianne*. Om Sorringtraditionen. (S. 107–130). [Lertøjsproduktion i 18. og 19. årh].
- Ruth, Torben*. Et bakkebord fra Stockelsdorf (S. 98). [Signeret, 1774. Litteraturhenv.].
- Årsberetning 1986*. (S. 131–146).
- Vendsyssel nu og da 1986, nr. 10*. Tidsskrift om Vendsyssels natur, kunst og kulturhistorie. Udgivet af Vendsyssel Historiske Museum. Redigeret af bl.a. Palle Friis.
- Skriftet forelå ikke ved redaktionens slutning, men indholdsfortegnelse er meddelt af skriftets redaktør.
- Andersen, Magne*. Noget om brandbægre. (S. 44–57).
- Andersen, Magne*. En rejse til Skagen 1859. (S. 102 ff).
- Bindslev, Robert*. Den første børnehjælpsdag i Hjørring. (S. 68–81).
- Hansen, Carl-Hermann*. Om hesten i morgentågen og den nye campingvogn. En tur med Hirtshalsbanen og Carl-Hermann Hansen. (S. 82–101).
- Jensen, Jørgen Steen*. Møntskattefundet fra Læsø. En formue gemt ca. 1672. (S. 24–43).
- Jensen, Svend Østergaard*. Trudslev – en bebyggelse fra yngre jernalder. (S. 1–15).
- Stoklund, Marie*. Runer og tegn i Rakkeby kirke. (S. 16–23).
- Søndergaard, Bent*. En embedsbolig i Hjørring. (S. 58–67).
- Aaris-Sørensen, Kim*. Fund af istidsdyr i Vendsyssel. (S. 4–9).
- Holstebro Museum. Årsskrift 1986*. Udgivet af Museumsforeningen for Holstebro og Omegn. Redigeret af Torben Skov. 136 s. ill.
- Eriksen, Palle*, se Lis Helles Olesen.
- Gade, Børge og Esben Graugaard*. Gravminder – en fotomontage (S. 53–60).
- Fonager, Carl*. Toldstrups telegrafnøgle brugt af »Moses radiohold«. (S. 75–86). [Fra modstandsbevægelsen under besættelsen. Litteraturhenv.]
- Graugaard, Esben og Rigmor Lillelund*. Naur sogn 1600–1900 en sognehistorie på vej. (S. 39–52).
- [Præsentation af arbejdsmetode og smagsprøver fra fremstillingen med det enkelte menneske i centrum].
- Graugaard, Esben og Fie Olesen*. Neder Feldborg skole – hedeskole på museum. (S. 61–74). [Litteraturhenv.].
- Graugaard, Esben*, se Børge Gade.
- Kristensen, Georg*. »Undskyld, må jeg bede om Deres autograf?«. (S. 92–100). [Glimt fra forfatterens autografsamling, som er overgået til Holstebro Museum].
- Lillelund, Rigmor*, se Esben Graugaard.
- Nautrup, Orla*. Brandmonumentet på Sønderlands Torv. (S. 101–106). [Udført af billedhuggeren Eigil Westergaard].
- Nautrup, Orla*. Årsberetning. (S. 107–126).
- Olsen, Fie*, se Esben Graugaard.
- Olesen, Lis Helles*. Museets ældste genstand. (S. 7–8). [Pilespids, ca. 8.000 f. Kr. Noter].
- Olsen, Lis Helles og Palle Eriksen*. Arkæologi på naturgassens vej (S. 9–38). [Med fortegnelse over prøvegravninger. Noter].
- Skov, Torben*. Gaver indkommet til Holstebro Museum 1986, samt indkøb. (S. 127–136).
- Toldstrup, Jens*. Den ukendte soldat. (S. 87–91). [Mindeord over afdød modstandsmand].
- FRAM. Fra Ringkøbing Amts Museer 1986*. Udgivet af Museumsrådet i Ringkøbing Amt. Redigeret af Esben Graugaard, Holstebro, Ellen Damgaard, Lemvig, Jens Aarup Jensen, Ringkøbing og Jesper Knudsen, Holstebro. 147 s. ill.
- Boysen, Benny*. Skibsportrætmaleren Peder Christian Pedersen. (S. 23–30). [PCP, 1870–1950, nyrehvervelser til Struer Museum].
- Clausen, Kim*. Skjern-Egvad Museum – et vestjysk økomuseum? (S. 64–90). [Noter].
- Glimt fra museernes arbejdsmark*. (S. 118–147).
- Graugaard, Esben*. Stands dødelige og sec. (S. 91–109). [Gravminder i nordlige del af amtet. Noter].
- Haastrup, Ulla*. Nye »romanske« fresco-malerier i kirken på Hjerl Hede. (S. 7–22). [Teknik ved nymaling af kalkmalerier fra Raasted. Noter].
- Lovring, Rigmor*. Kunst i det frie. (S. 31–35). [Ved Herning Kunstmuseum, Carl-Henning Pedersen og Else Alfelt Museet].
- Rostholm, Hans*. Naturgasundersøgelser i Herning Museums arbejdsområde 1983–86. (S. 36–86). [Noter].
- Thyrring, Ulla*. Herning Museum, dets samlinger og virksomhed. (S. 110–117).
- MIV 14. 1986*. Udgivet af Museerne i Viborg Amt. Redigeret af Marianne Bro-Jørgensen (tekst) og Hans Langballe (billeder). 133 s. ill.

- Bertelsen, John Brinch.* En regionalundersøgelse af bebyggelsesudviklingen på Fur. Resultater og fremtidige arbejdsopgaver. (S. 18–43). [Noter og litteraturhenv.].
- Bro-Jørgensen, Marianne.* »Skal det virkelig på museum?« (S. 112–121).
- Christensen, Erik Fjeldsø.* På jagt efter store fisk i moleret. (S. 5–17).
- Forfatter-, sted- og emneregister* til MIV 1971–1985. (S. 122–133).
- Hjermind, Jesper.* Bonde og kriger. Om udgravningen af bebyggelsesspor og grave fra ældre Romersk Jernalder ved Nr. Borris. (S. 70–75).
- Hjermind, Jesper og Hans Krongaard Kristensen.* Svend Grathes vold. (S. 84–89). [Viborgs befæstning fra middelalderen. Noter og litteraturhenv.].
- Jaubert, Anne Nissen.* Borgvold – Erik Menveds borg. (S. 90–103). [Opløst 1313 i Viborg. Noter og litteraturhenv.].
- Kristensen, Hans Krongaard,* se Jesper Hjermind.
- Mikkelsen, Paul.* Arkæologi på naturgasledningen mellem Fiskebæk Å og Flyndersø. (S. 56–69). [Noter].
- Nielsen, Jytte.* Raslefigurer. (S. 76–79). [Fund fra bronzealder-jernalder, diskussion af funktion. Noter og litteraturhenv.].
- Poulsen, Erik.* Storken – en museumsgenstand. (S. 110–111).
- Siemen, Palle.* Den ene ende af en langhøj – Lødderup Mors. (S. 44–55). [Noter og litteraturhenv.].
- Simonsen, John.* Pelsjægere og vikinger ved Harre Vig. (S. 80–83).
- Vellev, Jens.* Peder Lerches begravelse i Viborg Domkirke. (S. 104–109). [Landsdommer PL, 1642–1699, bevarede rester af epitafium. Noter og litteraturhenv.].
- Mark og Montre.* Fra Sydvestjyske museer. Ved redaktionens slutning ikke udkommet for 1986. Fælles årbog 1986–87 forventes at udkomme omkring årsskiftet 1987–88.
- Nordslesvigske Museer.* Årbog for museerne i Sønderjyllands Amt, 13, 1986. Udgivet af Museumsrådet for Sønderjyllands Amt. Redigeret af Birgitte Kragh Rasmussen. 136 s. ill.
- Adriansen, Inge.* Knud Jensen – folkemindesamler og lokalhistoriker. En oversigt over hans indsamling og forfatterskab. (S. 14–23). [Noter].
- Bennike, Pia, Klaus Ebbesen og Lise Bender Jørgensen.* Menneskefundet i Bolkilde. (S. 86–115). [Diskussion vedr. moselig og menneskeofring. Noter].
- Brock-Nannestad, Margrethe.* Verden set fra vandet. Etnografiske genstande på Aabenraa Museum. (S. 24–36). [Noter og litteraturhenv.].
- Ebbesen, Klaus,* se Pia Bennike og Lise Bender Jørgensen.
- Hansen, Kjeld.* En sønderjysk sømands optegnelser fra 1788 til 1790. (S. 37–47). [Kildeudgave med indledning og noter].
- Hertz, Johannes.* Nogle danske borge og fæstninger fra begyndelsen af det 16. århundrede. (S. 121–136). [Især Sønderborg slot og Brundlund i Aabenraa].
- Jørgensen, Lise Bender,* se Pia Bennike og Klaus Ebbesen.
- Lauritsen, Aage.* Gamle færdselslinier i Aabenraa. (S. 48–64). [Noter].
- Rasmussen, Birgitte Kragh.* Årsberetning 1985. (S. 5–14).
- Roth, Flemming.* Miocæntiden i Syd- og Sønderjylland. (S. 74–85). [4.600 mio siden – litteraturhenv.].
- Sørensen H. E.* Hvor stort var Hansborg Slot? (S. 65–73). [Diskussion om kilderne til det omk. 1560 opførte slot].

Bøger fra Dansk historisk Fællesforening

Af foreningens mange udgivelser kan følgende endnu leveres

Håndbogsserien:

- Knud Prange*: Heraldik og historie. Kr. 67,95.
Hertuf Nielsen: Kronologi. Kr. 46,40.
Georg Galster: Mønt. Kr. 41,35.
Ib Kejlbo: Historisk kartografi. Kr. 42,90.
Iørn Piø: Folkeminder og traditionsforskning. Kr. 42,90.
Kristian Hald: Stednavne og kulturhistorie. Kr. 41,30.
Poul Rasmussen: Mål og vægt. Kr. 61,90.
Anders Bæksted: Danske indskrifter. Kr. 43,80.
Johan Jørgensen: Skifter og testamenter. Kr. 45,90.
Bjarne Stoklund: Bondegård og byggeskik før 1850. Kr. 48,80.
Helge Klint: Militærhistorie. Kr. 37,40.
Kristian Hald: Personnavne i Danmark. I. Oldtiden. Kr. 44,45.
Carsten Bregenhøj: Etnologisk interviewteknik. Kr. 48,95.
Sven Tito Achen: Identifikation af anonyme våbenskjolde. Kr. 53,50.
Kristian Hald: Personnavne i Danmark. II. Middelalderen. Kr. 58,95.
Erling Olsen: Statistik for historikere. Kr. 41,70.
Hans H. Worsøe: Slægtshistorie – en vejledning. 3. reviderede udgave. Kr. 65,50.
Verner Bruhn (red.): Vejledning i lokalhistorie. Fra plan til bog. Kr. 145.

Andre bøger:

- Sven Tito Achen og Ole Rostock*: Bibliografi over heraldisk litteratur i Danmark og om Danmark 1589–1969. Kr. 69,00.
R. W. Bauer: Calender for årene 601 til 2200 e. (Fotografisk genoptryk). Kr. 51,15.
H. Hjelholt: Skriftprøver fra tiden efter reformationen. Kr. 59,90.
E. Kroman: Skriftens historie i Danmark. Kr. 61,30.
Dansk Historisk Årsbibliografi 1967, 1968 og 1969. Kr. 38,40 pr. hefte.
Frank Jørgensen og Morten Westrup: Dansk Centraladministration i tiden indtil 1848. Kr. 78,75.
Festskrift til Johan Hvidtfeldt. Kr. 51,00.
Fra Fortid og Nutid. En antologi. Redigeret af *Claus Bjørn*. Kr. 97,90.
Historisk vejviser. (Ny og stærkt udvidet udgave af Lokalhistorisk vejviser fra 1978). Kr. 122,00.
Dansk historisk bibliografi 1974–76. Kr. 226,30

De anførte priser er incl. moms 22%, men excl. porto. Priserne er særpriser, der gælder for Fortid og Nutids abonnenter, samt medlemmer af historiske foreninger tilsluttet Dansk historisk Fællesforening og denne forenings øvrige medlemmer.

Bøgerne kan bestilles ved henvendelse til Dansk historisk Fællesforening, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K. Tlf. (01) 13 60 12 (kl. 9–12).

<i>Palle Ove Christiansen: Konstruktion og konsumtion af fortiden</i>	285	Mads Lidegaard: Hans – en eskimo (Peter Korsgaard)	319
<i>Anmeldelser</i>		Lex Rechnitzer (Jens Christensen)	320
Kommercekollegiet 1735–1816 (Birgitte Dedenroth-Schou)	304	Hans Sode-Madsen: Ungdom uden arbejde (Helge Stavnsbjerg)	321
Historisk Vejviser (Margit Mogensen)	304	Jens Engberg: I minefeltet (Helge Stavnsbjerg)	322
Danske Kalkmalerier I (Niels M. Saxtorph)	305	Brikker til arbejdsløshedens historie (Helge Stavnsbjerg)	323
Gudmund Boesen: Danmarks Riges Regalier (Mette Thelle)	306	Per Jørgensen, Lisbeth Steen-Pedersen og Else Trangbæk: SPIL UD – Idræt og historie (Poul E. Porskær Poulsen)	324
Erna Lorentzen: Tråde bagud (Bodil K. Hansen)	307	Heino Døyggaard: Fra det nu forsvundne Dansk Vestindien (Erik Gøbel)	324
Sankt Knud Konge (Grethe Jacobsen)	308	Hans Gregersen: Trankebar (Erik Gøbel)	324
Knuds-Bogen (Grethe Jacobsen)	308	Edit Rasmussen: Mester og svend (Bent Blüdnikow)	325
Kim Tørnsø: Djævletro og folkemagi (Jens Chr. V. Johansen)	309	Flemming Rune Petersen og Gerda Meyhoff: Søborg Sø (Margit Mogensen)	326
Det danske godssystem (Asger Th. Simonsen)	311	Klavs Becker-Larsen: Tunestillingen (Peter Bondesen)	326
Bønder og fiskere (Margit Mogensen)	313	J. Ingemann Pedersen: Susåen og Den Daneskjoldske Kanal (Margit Mogensen)	327
Tage Kaarsted: Ove Rode som indenrigsminister (Verner Bruhn)	314	Marinus Sørensen og Svend Martin Nielsen: Fortid og Nutid i Foulum og omegn (Asger Th. Simonsen)	327
Tyve breve til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen (Jens Christensen)	315	Danmarks Kirker. Århus Amt (Peter Bondesen)	328
Else Marie Kofod: Evald Tang Kristensen (Jens Christensen)	315	Jørgen Ganshorn og Niels Erik Jensen: Randers bindingsværk (Anne Christiansen)	328
Jørgen Steen Jensen: Møntsamlere og forskere (Jens Christensen)	315	Birgitte Dedenroth-Schou, Axel Hjort-Enemark og Ole Thisgaard: Overmarksgården 1917–1987 (John T. Lauridsen)	329
Anarki og arbejderhistorie (Helge Stavnsbjerg)	316	Varde Museum 1912–1987 (Peter Bondesen)	330
Friskolelæreres livsvilkår (Henning Ringgard Lauridsen)	317	Steffen M. Søndergaard m.fl.: Grønnegade 12 i Ribe (Anne Christiansen)	330
Fri skole (Henning Ringgaard Lauridsen) ..	317	De lokalhistoriske årbøger 1986. En oversigt (Jørgen Dieckmann Rasmussen)	332
Ole Højrup: Fyrbøder og maskinmester (Erik Gøbel)	318	De kulturhistoriske museers årsskrifter 1986. En oversigt (Margit Mogensen)	345
Ole Højrup: Skibskok og messedreng (Erik Gøbel)	318		
Herman Krogholt: Barske tider (Peter Korsgaard)	319		
Dagmar Rasmussen: Erindringer fra Vejleå-dalen (Peter Korsgaard)	319		
Johan P. Karkov: En landsbydreng blev læge (Peter Korsgaard)	319		
Hildegard Rázga: En barndom i Sundtoldens Helsingør (Peter Korsgaard)	319		

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS and AMERICA: HISTORY AND LIFE.

Fortid og Nutid udgives af Dansk historisk Fællesforening og redigeres af arkivar Jørgen Dieckmann Rasmussen, Byhistorisk Arkiv, Teglværksgade 1B, 6700 Esbjerg (tlf. 05 13 12 23) under medvirken af Claus Bjørn, Palle Ove Christiansen og Kristian Kristiansen. Tidsskriftet udkommer 4 gange årligt og koster kr. 172. Bestilling gennem foreningens ekspedition, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 Kbh. K. 01 13 60 12. Bidrag til tidsskriftet bedes sendt til redaktøren.

Udgivet med støtte fra Statens humanistiske forskningsråd